

Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria -Vlada - Government
Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor
Ministarstvo Životne Sredine i Prostornog Planiranja
Ministry of Environment and Spatial Planning

STRATEGJIA PËR NDRYSHIMET KLIMATIKE

2019- 2028

PLANI I VEPRIMIT PËR NDRYSHIME KLIMATIKE

2019- 2021

2018

PËRMBAJTJA

KAPITULLII.....	9
PËRMBLEDHJE	
EKZEKUTIVE.....	9
KAPITULLIII.....	15
HYRJE	15
METODOLOGJIA.....	15
KAPITULLIIII.....	18
SFONDI.....	18
ZHVILLIMI ME EMETIM TË ULËT (ZVOGËLIMI I EMETIMEVE TË GS).....	19
EMETIMET E PËRGJITHSHME TË GAZRAVE SERË NË KOSOVË.....	19
INVENTARI I GAZRAVE SERRË	
PËRSHTATJA ME NDRYSHIMET KLIMATIKE.....	37
NDIKIMET E NDRYSHIMEVE KLIMATIKE NË KOSOVË.....	38
VEPRIMET PËR TË IU PËRGJIGJUR NDIKIMEVE TË NDRYSHIMEVE KLIMATIKE NË KOSOVË.....	40
ÇESHTJET KRYESORE DHE SFIDAT	42
AKTIVITETET DHE LEGJISLACIONI QË KA PËR SYNIM TRAJTIMIN E NDRYSHIMEVE KLIMATIKE.....	43
KAPITULLIIV.....	49
MISIONI, VIZIONI DHE mOBJEKTIVA.....	49
KAPITULLI	64
MONITORIMI DHE VLERËSIMI I ZBATIMIT TË STRATEGJI.....	64
KAPITULLI VI	66
NDIKIMI BUXHETOR DHE ZBATIMI I STRATEG.....	66
KAPITULLI VII.....	67
PLANI I VEPRIMIT PËR NDRYSHIME KLIMATIKE.....	67
PËRFUNDIM.....	69
MATRICA E PVNK.....	71
SHTOJCAT	81

SHKURTESAT

AME	Agjencia për Menaxhimin e Emergjencave
PZHBR	Plani për Zhvillimin Bujqësor dhe Rural
MK	Marrëveshja e Kopenhagës
KDK	Kapja dhe deponimi i karbonit
KeP	Konferenca e Palëve
DiP	Departamenti i Pyjeve
ZRRF	Zvogëlimi i Rrezikut nga Fatkeqësitë
BERZH	Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim
EE	Eficienca e Energjisë
VNM	Vlerësimi i Ndikimit në Mjedis
TKE	Traktati i Komunitetit të Energjisë
ZRRE	Zyra e Rregullatore e Energjisë
BE	Bashkimi Evropian
EU STE	Skema e BE-së për Tregtimin e Emetimeve
EU IATKI	Instrument për Asistencë Teknike dhe Këmbim të Informatave i menaxhuar nga Drejtoria e Përgjithshme për Zgjerim në Komisionin Evropian
OUB	Organizata për Ushqim dhe Bujqësi, OKB
GAINS	Modeli për Bashkëveprim dhe Sinergji ndaj Gazrave Serrë dhe Ndotjes së Ajrit
FKGJ	Fondi për Klimë të Gjelbër
BPV	Bruto Prodhimi Vendor
GS	Gazrat Serrë
GIZ	Shoqata Gjermane për bashkëpunim Ndërkombëtar
HC	Hydrocentral
GJND	Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë
ANE	Agjencia Ndërkombëtare për Energji
IHP	Instituti për Hulumtime Pyjore
GPNM	Grupi Punues Ndërmintor për Ndryshimet Klimatike

IIASA	Instituti Ndërkombëtar i Analizave të Sistemeve Aplikative
IPA	Instrument për Para-Anëtarësim
AKK	Agjencia Kosovare e Kadastrës
AKP	Agjencia Kosovare e Privatizimit
PKVEE	Plani Kosovar i Veprimit për Eficiencë të Energjisë
SKM	Strategjia e Kosovës për Mjedis
AKMM	Agjencia Kosovare për Mbrojtjen e Mjedisit
KEK	Korporata Energjetike e Kosovës
APK	Agjencioni Pyjor i Kosovës
KfE	Kreditanstalt fuer Eiederaufbau
IMD	Impiante të Mëdha për Djegie
KZHEUAPNK	Strategjia Zhvillimore me Emetim të Ulët me Aftësi Përshtatjeje ndaj Ndryshimeve Klimatike
KZHEU	Komponenta për Zhvillim me Emetim të Ulët
GLN	Gaz i Lëngëzuar Naftë
MBPZHR	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural
MASHT	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë
MPMS	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale
MMPH	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor
MEF	Ministria e Ekonomisë dhe Financave
MTI	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë
MPB	Ministria e Punëve të Brendshme
MZHE	Ministria e Zhvillimit Ekonomik
MPMS	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale
Mt CO ₂ eq.	Ekivalent i megaton (milionë tonë) CO ₂
MRV	Matje, raportim dhe verifikim
VDKZ	Veprimet e duhura kombëtare për zbutje
SKP	Strategjia Kombëtare e Përshtatjes

PKVM	Plani Kombëtar i Veprimit për Mjedis
OJQ	Organizatë Joqeveritare
PKVER	Plani Kombëtar i Veprimit për Energji të Ripërtëritshme
BRE	Burime të Ripërtëritshme të Energjisë
NVM	Ndërmarrje të Vogla dhe të Mesme
DPS	Dokument Pune i Stafit
TC	Termocentral
UNDP	Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim
UNFCCC	Konventa e Kombeve të Bashkuara për Ndryshimin Klimatik
RKSKB	Rezoluta e Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara
BB	Banka Botërore
SNK	Strategjisë për Ndryshime Klimatike
SKZH	Strategjia Kombëtare për Zhvillim

KAPITULLI I

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Ndryshimet klimatike tashmë janë bërë kërcënim për mjedisin, shëndetin e njeriut dhe për ekonominë edhe në Kosovë. Gjithnjë e më shumë ato po i shkaktojnë probleme komuniteteve; dëmtim të shtëpive, bizneseve dhe bujqësisë. Është e rëndësishme që të fillohet me ndërmarrjen e hapave, për të luftuar ndryshimet klimatike, për të mbrojtur mjedisin, të shtyhen ekonomitë për të ndërtuar një ekonomi me karbon të ulët dhe produktivitet të lartë por edhe të bëhet planifikimi për përshtatje ndaj ndryshimeve klimatike, për ti siguruar komuniteteve përballjen me ndryshimet e klimës.

Strategjia për Ndryshime Klimatike 2019- 2028 përcakton politikat për zvogëlimin e emisioneve të gazrave serrë (GS) dhe për përshtatje me ndryshimet klimatike. Poashtu, ajo paraqet një mundësi që të gjenden dhe përcaktohen masat për zvogëlimin e emisioneve të gazrave serrë dhe përshtatjes me ndryshimet klimatike, të cilat do të nxisin zhvillimin e qëndrueshëm.

Kjo Strategji është hap fillestar në procesin e politikave për menaxhim të zvogëlimit të GS dhe përshtatjes me ndryshime klimatike për dhjetë vitet e ardhëshme. Gjithashtu, ajo paraqet një mundësi që t'i shohim masat për zbutje dhe përshtatje të cilat do të nxisin zhvillim të qëndrueshëm. Është me rëndësi që të reagojmë dhe t'i parashikojmë ndikimet e ndryshimeve klimatike në Kosovë. Ndikimet aktuale dhe të pritura përfshijnë:

- Totalin e emetimeve të gazeve me efekt serrë në Kosovë të cilat në vitin 2008 kanë arritur në 9.5 Mt CO₂ eq. Në vitin 2015 janë rritur afërsisht 5.2%, pra kanë arritur në 10 Mt CO₂eq. Kjo rritje relativisht e lartë u nxit pothuajse vetëm nga rritja e djegies së lëndëve djegëse fosile
- Krahasuar me shtetet tjera në Evropë, Kosova ka emetime relativisht të ulëta për kokë banori (5.5 t CO₂ ekuivalent për kokë banorë gjatë vitit 2015), derisa emimetet e gazrave serrë për njësi të BPV (0.56 kg CO₂ ekuivalent për EURO gjatë vitit 2015) janë më të larta. Emetimet për kokë banori janë vetëm pak mbi gjysmën e mesatares së BE-së (9.93 t), kurse emimetet për njësi të BPV janë gati dyfish më të larta se mesatarja e BE-së (0.4 kg/EUR).
- Statistikat ilustronë sfidat ekonomike dhe sociale për Kosovën të ndërthurura me emetime të ulëta por në rritje, me BPV edhe më të ulët, për kokë banori. Kjo situatë arsyeton aplikimin e parimit të përbashkët por me përgjegjësi të ndryshme të përcaktuar në nenin 3.1 të Konventës Kornizë të Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike (UNFCCC).
- Ekspozimi ndaj rreziqeve të tilla si thatësitrat, përmbytjet dhe zjarret në pyje do të bëhen më të mëdha, me ndryshimet klimatike. Ndryshueshmëria e klimës është rritur tashmë edhe në Kosovë;
- Temperaturat më të larta, kanë me shumë gjasa që të shkaktojnë valë të nxehta dhe zjarre në pyje. Që nga viti 2000 e tutje në Kosovë ka pasur gjithnjë e më shumë zjarre në pyje;

- Temperaturat e ngritura, paparashikueshmëria për sa i përket shirave dhe zvogëlimi i reshjeve, i kombinuar me zhvillimet socio-ekonomike dhe nevojat në rritje për burimeve të ujit do ta rrisin ekspozimin ndaj thatësirave;
- Degradimi i ekosistemeve dhe zvogëlimi i shërbimeve të ekosistemit.
- Shtimi i sëmundjeve dhe paraqitja e sëmundjeve të reja si pasojë e ndotjes dhe ujit

Në Kosovë është me rëndësi që të merren parasysh rreziqet, që mund të jenë të mëdha nga ndryshimet klimatike. Kjo rezulton nga disa faktorë, duke përfshirë:

- Industritë të cilat punojnë me teknologji të vjetruara (veçanërisht Termocentralet)
- Ndërtimet dhe urbanizimi i pakontrolluar nga 1999 deri më tani;
- Cenueshmëria e lartë socio-ekonomike si pasojë e shkallës së lartë varfërisë (që prekë deri 45% të popullatës) dhe një ekonomie të brishtë dhe nivel i ulët i shërbimeve në sektorët e shëndetësisë, mirëqenies sociale dhe punësimit;
- Ndërtimet pa leje në zona të rrezikshme si dhe mosrespektimi i standardeve të ndërtimit;
- Infrastrukturë e vjetruar dhe jo-adekuate e furnizimit me ujë të pijshëm dhe të kanalizimit për të përballuar trendet aktuale të zhvillimit dhe shtimit të popullatës;
- Menaxhim i paqëndrueshëm resurseve ujore
- Shfrytëzim joadekuat i tokës dhe planifikim joadekuat komunal, të cilat rrisin ekspozimin e popullatës ndaj rreziqeve;
- Praktika të paqëndrueshme bujqësore, shpyllëzimi dhe shkatërrimi i shpatinave nga aktivitetet minerare.

Strategjia për Ndryshime Klimatike është në përputhshmëri me prioritetet strategjike të Qeverisë së Kosovës, në veçanti me Programi i Qeverisë së Republikës së Kosovës 2017-2021, dhe Strategjinë Kombëtare për Zhvillim (SKZH) 2016-2021.

Programin e Qeverisë së Republikës së Kosovës 2017-2021 trajton me prioritet edhe mbrojtjen e mjedisit, synimi i të cilit është përmirësimi i gjendjes së mjedisit; Administrimin dhe menaxhimin i qëndrueshëm i resurseve ujore dhe rehabilitimi i shtretërve të lumenjve; Fuqizimi i menaxhimit të parqeve kombëtare dhe zonave tjera të mbrojtura të natyrës; dhe Fuqizimi i planifikimit hapësinor, ndërtimit, banimit, administrimi i tokës dhe zhvillimi i kadastrit.

Strategjia Kombëtare për Zhvillim (SKZH) është dokument i cili përcakton politikat zhvillimore të Kosovës për periudhën 2016- 2021. Duke qenë se SKZH adreson prioritete që në mënyrë të drejtpërdrejt ndikojnë në mjedis, ajo siguron se investimet në infrastrukturë, energji, infrastrukturë rrugore, bujqësi dhe të tjera janë në përputhje me përkushtimin e Kosovës për mbrojtjen e mjedisit dhe ndryshimet klimatike. Shtylla e katërt e kësaj strategjie - Infrastruktura, parasheh masa të veçanta për sigurimin e investimeve që do të mundësojnë përdorimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore, duke siguruar balancë mes nevojave zhvillimore dhe kujdesit ndaj mjedisit edhe atë; 1. Investimi në masa të eficiencës për konsumin e energjisë (që drejtpërdrejtë ndikon në zvogëlimin e emisioneve të GS); 2. Racionalizimi i përdorimit të ujit dhe rritja e kapaciteteve prodhuese dhe shpërndarëse që do të jetë masë shumë e rëndësishme duke marrë parasysh ndikimet klimatike (thatësitrat); 3. - Sigurimi i

përdorimit të qëndrueshëm të pyjeve të Kosovës. Kjo do të bëjë që pyjet e Kosovës të mos degradohen dhe të shkaktohen pasoja në ekosistem (Pyjet ndihmojnë në stabilizimin e klimës. Ato rregullojnë ekosistemet, mbrojnë biodiversitetin, luajnë një pjesë integrale në ciklin e karbonit, sigurojnë mjetet e jetesës dhe mund të ndihmojnë në nxitjen e zhvillimit të qëndrueshëm). Kjo strategji ka shërbyer si referencë bazë për draftimin e Strategjisë për Ndryshime Klimatike.

Në anën tjetër, Programi i Kosovës për Reforma Ekonomike (PRE) 2018 – 2020- Prioritetet e reformave strukturore, si pjesë e dialogut për qeverisje ekonomike ndërmjet Kosovës dhe Bashkimit Evropian fokusohet në masa që ndikojnë drejtpërdrejt në zhvillimin e konkurrueshmërisë në vend. Me këtë program parashifet: Masa 2: Ulja e konsumit të energjisë nëpërmjet masave të eficiencës së energjisë – me të cilën planifikohet zbatimi i masave të eficiencës së energjisë, që do të kontribui drejtpërsëdrejti në zvogëlimin e GS dhe Masa e reformës 4: Investimet në infrastrukturën bujqësore dhe për agro-përpunim, me të cilën përmes zbatimit të masave të përcaktuara në Strategjinë për Ndryshime Klimatike do të ndihmohet në krijimin e parakushteve për parandalimin e rreziqeve nga ndryshimet e mundshme klimatike.

Kosova, për shkak të statusit të saj në OKB, nuk është nënshkruese e drejtpërdrejtë e konventave, protokolleve apo marrëveshjeve të tjera ndërkombëtare mjedisore. Si pasojë, Qeveria e Kosovës nuk është në gjendje për të bashkëpunuar si partner i barabartë në nivel multilateral.

Edhe pse Kosova ende nuk është pjesëmarrëse dhe nuk ka nënshkruar *Konventën Kornizë të Kombeve të Bashkuara për Ndryshime Klimatike* (UNFCCC) ajo ka përgjegjësi për t'iu përgjigjur kërkesave si një nga palët nënshkruese të Traktatit të Komunitetit të Energjisë. Traktati i Komunitetit të Energjisë gjithashtu përcakton caqe të qarta për ndryshimet klimatike dhe për uljen e përdorimit të energjisë së prodhuar nga thëngjilli, gjersa kërkon rritje të proporcionit të energjive të ripërtëritshme.

Ratifikimi i Marrëveshjeve Mjedisore Shumëpalëshe (MMSH) është prioritet në kuadër të Planit të gjashtë të Veprimit në Mjedis të BE. Komuniteti i BE-së ka ratifikuar shumë marrëveshje ndërkombëtare mjedisore, qoftë në nivel global apo edhe në nivel rajonal. Edhe pse, qëllimi kryesor i Kosovës është anëtarësimi në Bashkimin Evropian, zbatimi i detyrimeve nga MMSH janë mjete shtesë për të arritur harmonizimin e bazës ligjore me politikat e BE-së.

MMPH është duke ndërmarrë hapa për përfshirjen e dispozitave kryesore të MMSH në legjislacionin kombëtar dhe të përgatitet për zbatimin më të mirë të kërkesave. Një numër i parimeve dhe dispozitave të MMSH janë pjesë e legjislacionit mjedisor dhe ndryshimeve klimatike të BE-së. Deri më tani, Kosova ka transpozuar një numër të konsiderueshëm të parimeve dhe dispozitave nga MMSH si pjesë e përpjekjeve të procesit të përafrimit të legjislacionit vendor me acquis të BE-së.

Një ndër prioritetet më të larta për Ballkanin Perëndimor (BP6) dhe politikën e jashtme të Bashkimit Evropian është "*Agjenda e konektivitetit*", pjesë e së cilës është edhe Republika e Kosovës. Sektorët të cilët direkt kanë obligime brenda kësaj agjende janë sektori i energjisë dhe transportit, e që në të njëjtën kohë janë sektorët me peshë të madhe brenda Strategjisë për Ndryshime Klimatike, të cilët do të reflektojnë në veprimet të cilat do të dalin nga masat e

përcaktuara në këtë Strategji (marrëveshjet dhe politikat tjera ndërkombëtare më gjërësisht gjenden të elaboruara në Shtojcën 1 të këtij dokumenti)

Duke pasur parasysh pasigurinë e lartë për sa i përket nivelit aktual si dhe parashikimit të emetimeve në të ardhmen të gazrave serrë në Kosovë, është vështirë të përcaktohet në kuptim të plotë një objektiv për zvogëlim të emisioneve të GS i cili do të definonte caqet e sasisë për zvogëlimin e emetimeve. Për të këtë arsye dhe për shkak të paqartësisë së zhvillimit të ardhshëm social dhe ekonomik të vendit, është gjithashtu vështirë të caktohen objektiva afatgjate të strategjisë zhvillimore për zhvillim me emetim të ulët/zvogëlimin të GS, (p.sh. 2050 sipas Udhërrëfyesit të BE-së). Për shkak të kësaj, objektivat për zbutje janë përcaktuar në kuptim cilësor.

Kjo Strategji ka përcaktuar pesë objektiva strategjike prej tyre dy janë për zhvillim me emetim të ulët (zvogëlim të GS) dhe tri për përshtatje me ndryshimet klimatike, gjithsejt pesë.

Objektivat strategjike për zhvillim me emetim të ulët (për zvogëlim të emisioneve të GS):

1. Zhvillimi i kapaciteteve të Kosovës për përmbushjen e obligimeve në kuadër të Konventës UNFCCC dhe BE-së.
2. Zvogëlimi i emetimeve të GS.

Objektivat startegjike për përshtatje me ndryshimet klimatike:

3. Zhvillimi i mekanizmave të ri dhe përmirësimi i atyre aktualë në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, në sektorët me rëndësi ekonomike që janë të cenueshëm ndaj ndryshimeve klimatike;
4. Ngritja e kapaciteteve për përshtatje të ekosistemeve natyrore
5. Ngritja e kapaciteteve të partnerëve, akterëve dhe hisedarëve qendrorë dhe lokalë për integrimin e çështjeve të ndryshimeve klimatik dhe përshtatjes në proceset e zhvillimit

Për të arritur realizimin e objektivave për zhvillim me emetim të ulët gjasat janë shumë të mëdha që zhvillimet me emetim të ulët do të dërgojë në emetime më të ulëta të gazrave serrë sesa në skenarin pa ndryshime. Ajo do të ndihmojë në:

- a. propozimin e zgjidhjeve prioritare për zbutje, të cilat do të sigurojnë mundësi ekonomike;
- b. identifikimin e pengesave për zhvillim ekonomik me emetim të ulët të karbonit;
- c. forcimin dhe mbështetjen në projektet/investimet ekzistuese, duke tërhequr mbështetje ndërkombëtare shtesë;
- d. vendimet që do të merren për kontributet/zotimet e ardhshme për reduktim sasior të emetimeve.

Masat kryesore për arritjen e objektivave strategjike për zhvillim me emetim të ulët (zvogëlim të emisioneve të GS) do të maksimizojnë përfitimet, duke minimizuar pasojat negative janë:

- Krijimi i një Sistemi Kombëtar të Inventarit të Gazrave Serrë dhe fuqizimi i raportimit për gazrat serrë
- Zbatimi i Planit Kombëtar të Veprimit për Efiçiençë të Energjisë 2010-2018
- Zbatimi i Planit Kombëtar të Veprimit për Energji të Ripërtëritshme (PKVER) 2011 - 2020
- Rindërtimi dhe zgjerimi i rrjeteve të ngrohjes qendrore
- Përmirësimi i efiçiençës së TC-ve ekzistuese
- Konceptet e lëvizshmërisë së qëndrueshme në qytete dhe qyteza të Kosovës

Duke përdorur ekstrapolim të thjeshtë emetimeve të gazrave serrë në varshmëri me kërkesën e parashikuar për energji sipas Planit të Veprimit për Efiçiençë të Energjisë dhe krahasuar me ndikimin e këtyre masave, na paraqitet një zvogëlim i emetimeve prej 7 deri 14% më 2018, krahasuar me skenarin pa ndërmarrjen e këtyre masave. Kjo jep vlerën e parë të përafërt se si do të mund të dukej një cak i emetimit, i cili do të përpunohet më tej pasi të jenë përfunduar inventari dhe parashikimet e emetimeve.

Për arritjen e objektivave strategjike masat e përgjithshme të sektorëve për përshtatje ndaj ndryshimeve klimatike janë:

1. Mbrojtjen nga përmbytjet
2. Thatësitrat, rrjedhat e vogla dhe mungesa e ujit
3. Menaxhimin e pyjeve dhe biodiversitetit
4. Shëndetin publik
5. Menaxhimin dhe shkëmbimin e informatave
6. Ngritjen e kapaciteteve, trajnime dhe ngritjen e vetëdijes
7. Financat, mbulimin e kostove dhe menaxhimin i rrezikut
8. Strukturat e bashkëpunimit

Këto masa për përshtatje ndaj ndryshimeve klimatike identifikojnë aktivitete/ intervenime, të cilat rrisin përfitimet duke minimizuar pasojat negative. Kjo përfshinë veprime me kosto efektive, për zvogëlimin e rreziqeve, të cilat mund të realizohen pa komprometuar trajektorët e zhvillimit të qëndrueshëm dhe opsionet e përshtatjes, të cilat sigurojnë përfitime pavarësisht kushteve të ardhshme klimatike.

Përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike i referohet përshtatjes në sistemeve ekologjike, sociale apo ekonomike si përgjigje ndaj nxitjeve aktuale apo të pritura klimatike si dhe efekteve apo ndikimeve të tyre. Ajo i referohet ndryshimeve në procese, praktika dhe struktura për t'i zbutur dëmet e mundshme apo për të përfituar nga mundësitë që lidhen me ndryshimet klimatike (Përkufizimi i Konventës UNFCCC: <http://unfccc.int>).

Masat për përshtatje përfshijnë përdorimin më efikas të resurseve të pakta të ujit, përshtatja e standardeve të ndërtimit sipas kushteve të ardhshme klimatike dhe motit ekstrem, ndërtimi i mbrojtësve për pengimin e përmbytjeve dhe ngritja e niveleve të digave, zhvillimi i të korrurave që durojnë thatësitrat, përzgjedhja e specieveve të pemëve dhe praktikave pyjore që janë më pak të cenueshme ndaj stuhive dhe zjarreve, si dhe vendosja e korridoreve tokësore për të ndihmuar migrimin e specieveve.

Këto politika sigurojnë një kornizë gjithpërfshirëse për zhvillimin e Planit të Veprimit për Ndryshime Klimatike 2018- 2020, që është pjesë e këtij dokumenti në të cilin përcaktohen veprimet, realizimi i të cilëve do të kontribuoi në zvogëlimin e emisioneve të GS dhe në përgatitjet për përshtatje me ndryshimet klimatike.

Përderisa ndryshimet klimatike paraqesin një sfidë shumë të madhe, ato gjithashtu paraqesin një mundësi për inovacione, në menaxhimin e resurseve ujore dhe zhvillim të qëndrueshëm, në një ekonomi bashkëkohore, posaçërisht përmes rritjes së: p.sh. energjisë me erë dhe asaj solare, zhvillimin e infrastrukturës së gjelbërt, prodhimi (i qëndrueshëm) i biokarburanteve, riciklimit të ujërave të zeza, si dhe teknologjive të ndërtimit për banim- neutrale në karbon, transport dhe industri neutrale.

Në fund, kjo Strategji synon t'i ndajë dhe pasurojë mësimet e nxjerra, praktikatat e mira të përshtatjes, përvojat dhe avokimin për të ndikuar në proceset e politikave dhe të vendimmarrjes në nivel lokal, qendror dhe rajonal.

Strategjia për Ndryshime Klimatike 2019- 2028 dhe Plani i Veprimit për Ndryshime Klimatike, 2019- 2021, përbëhet prej 7 kapitujve dhe 6 shtojcave. Pas një përmbledhjeje ekzekutive të paraqitur në Kapitullin e parë, në Kapitullin e dytë është dhënë një hyrje duke përfshirë metodologjinë e punës, kurse në Kapitullin e tretë është paraqitur sfondi (gjendja aktuale), ku përfshihet pjesa e zvogëlimit të emetimeve të GS dhe përshtatja me ndryshimet klimatike dhe poashtu elaborohen sektorët e veçantë që kontribuojnë në emetimet e GS por edhe sektorët që preken nga ndikimet e ndryshimeve klimatike duke përfshirë edhe legjislacioni që ka për synim trajtimin e ndryshimeve klimatike, ndërsa në Kapitullin e katërt është paraqitë vizioni, misioni dhe objektivat ku përfshihen edhe masat për realizimin e objektivave të përcaktuara në këtë Strategji. Në Kapitullin e pestë është paraqitur monitorimi dhe vlerësimi i zbatimit të strategjisë, kurse në Kapitullin e gjashtë është përfshirë përmbledhja e aktiviteteve kyçe, kostove të perlllogaritura dhe hapat e ardhshëm dhe në Kapitullin e i shtatë është i paraqitur Plani i Veprimit për Ndryshime Klimatike. Ndërsa sfondi analitik është dhënë në gjashtë Shtojcat e këtij dokumenti.

KAPITULLI II

HYRJE

Strategjia për Ndryshime Klimatike 2019- 2028, është në përputhshmëri me prioritetet strategjike të Qeverisë së Kosovës, në veçanti me Programin e Qeverisë së Republikës së Kosovës 2017-2021 ,Strategjinë Kombëtare për Zhvillim (SKZH) 2016-2021 dhe Programin e Kosovës për Reforma Ekonomike (PRE) 2018 – 2020

Në Strategjinë për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (SMMK) dhe Planin e Veprimit për Mjedis (PVM), ndryshimet klimatike janë identifikuar si prioritet dhe poashtu për procesin e përafrimit të Kosovën me BE-në dhe përmbushjes së detyrimeve që dalin nga Marrëveshja e Stabilizimit Asociimit.

Hartimi i Strategjisë për Ndryshime Klimatike (tani e tutje Strategjia) është iniciuar nga Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) me mbështetje të UNDP-së. Kjo Strategji është hap fillestar në procesin e menagjimit të politikave për zvogëlim të gazrave serrë (GS) dhe përshtatjes me ndryshimet klimatike. Poashtu, ky dokument paraqet një mundësi që të gjenden dhe përcaktohen masat për zvogëlimin e emisioneve të gazrave serrë dhe përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike, komponenta të cilat do të nxisin zhvillimin e qëndrueshëm.

Qëllimi i Strategjisë për Ndryshime Klimatike është që të mundësohet një kornizë gjithëpërfshirëse e politikave për zbutjen e ndryshimeve klimatike, bazuar në nivelin aktual të informatave. Në njërin anë, kjo Strategji merr parasysh përpjekjet e vazhdueshme të Kosovës dhe në anën tjetër siguron udhëzime për hapat e ardhshëm që do të merren në kuptim të përmbushjes së kërkesave të BE-së dhe përgjegjësisë të ardhshme globale, të Kosovës. Në shtojcën 1, pika 1.0 të këtij dokumenti është paraqitë më hollësisht konteksti ndërkombëtar/ Pozita ndërkombëtare e Kosovës.

Strategjia trajton dy komponenta: Zhvillimet me Emetim të Ulët (zvogëlim të emisioneve të GS) dhe Përshtatjen me ndryshimet klimatike.

Për tu përballur me ndryshimet klimatike kjo Strategji do të ndihmon në zbatimin e masave të duhura në lidhje me ndërtimin e kapaciteteve, forcimin institucional, promovimin e mekanizmave për zhvillim të pastër dhe përgatitjen për fatkeqësitë natyrore. Meqenëse nga këto masa dalin një numër i konsiderueshëm i veprimeve Plani i Veprimit për Ndryshime Klimatike 2019- 2021, do të përfshinë veprimet prioritare që realisht mund të realizohen për këtë periudhë.

Strategjia parasheh reagimin efektiv ndaj ndikimeve të ndryshimeve klimatike, duke pasur parasysh parimet ndërkombëtare për zhvillim të qëndrueshëm. Përshtatja me ndryshimet klimatike është jetike për uljen e rrezikut dhe dëmeve nga ndikimet aktuale dhe të ardhshme të ndryshimeve klimatike me kosto-efektive si dhe për të shfrytëzuar përfitimet e mundshme që dalin nga ndryshimet klimatike. Strategjia do të synojë që të aplikojë mekanizma të ri dhe t'i përmirësojë ata aktualë, për uljen e rreziqeve nga fatkeqësitë, të cilat janë me peshë për sektorët e rëndësishëm ekonomik, të cilët janë posaçërisht të cënueshëm nga ndikimet e ndryshimeve klimatike, si dhe për zgjerimin e kapacitetit të përshtatjes së sistemeve natyrore, në veçanti ekosistemeve të cënueshme dhe shoqërisë dhe në veçanti komuniteteve të cënueshme, siç janë fermerët e varfër, grupet e marginalizuara dhe gratë, për trajtimin e ndikimeve klimatike dhe rreziqeve të lidhura me jetën dhe mjetet e jetesës së tyre. Në këtë mënyrë, Strategjia ka për qëllim ngritjen e kapacitetit të partnerëve, akterëve dhe hisedarëve lokalë për integrimin e çështjeve të ndryshimeve klimatike dhe përshtatjes në proceset e zhvillimit lokal dhe rajonal, si dhe fuqizimin e tyre për trajtimin e çështjeve të ndryshimeve klimatike.

Sfidë kryesore për zvogëlimin e emisioneve të GS janë kufizimet financiare të kompanive publike dhe ato private, për të investuar në teknologjitë e tyre për zvogëlim e këtyre emisioneve.

Meqenëse kontribuesit kryesorë të GS janë sektorët e ndryshëm, të cilët monitorohen nga Ministrinë dhe Komunat, atëherë kjo strategji adreson në mënyrë specifike masat e nevojshme, të cilat do të zbatohen nga këto autoritete.

Strategjia për Ndryshime Klimatike përbën kornizën themelore për zvogëlimin e GS dhe përshtajtjes me ndryshime klimatike, në bazë të së cilës, pas miratimit në Qeveri do të realizohen hapat e mëtejshëm në harmonizimin e legjislacionit me dispozitat e BE-së, zbatimin e legjislacionit, zbatimin e standardeve përmes politikave të përcaktuara, në koordinim me strategjitë dhe planet tjera të veprimit.

Ky dokument është punuar në përputhje me Udhëzimit Administrativ (QRK) Nr. 07/2018, për planifikimin dhe hartimin e dokumenteve strategjike dhe planeve të veprimit.

METODOLOGJIA

Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) është përgjegjëse për hartimin e Strategjisë për Ndryshime Klimatike dhe Planit të Veprimit, duke u siguruar se të gjitha institucionet dhe komuniteti i gjërë, janë të vetëdijshëm për rëndësinë e kontributit për Ndryshimet Klimatike.

Për hartimin e kësaj Strategjie dhe Plani të Veprimit MMPH themeloi Grupin Punues Ndërmintor për Ndryshimet Klimatike (GPNM). Grupi punues është mbështetur nga zyra e UNDP-së në Kosovë, duke siguruar informata të rëndësishme nga ekspertë vendorë e ndërkombëtarë, si dhe nga Instrumenti i Asistencës Teknike dhe Këmbimit të Informatave (EU TAIEX).

Funksion i rëndësishëm i procesit të planifikimit ishte integrimi i interesave të ndryshme për Komponentën Përshtatjes dhe Komponentën për Zhvillim me Emetim të Ulët, të cilat janë hartuar në mënyrë paralele, nën patronatin e MMPH.

Strategjia për periudhën 2019- 2028 dhe Plani i veprimit për periudhën 2019- 2021, është përgatitë nga grupi punues i ekspertëve, i organizuar brenda MMPH dhe pjesëmarrësve nga institucionet relevante të Kosovës:

- Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor
- Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)
- Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)
- Ministria e Integritit Evropian (MIE)
- Ministria e Infrastrukturës (MI)
- Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (MTI)
- Ministria e Punëve të Brendshme (MPB),
- Ministria e Pushtetit Lokal,
- Ministria e Shëndetësisë,
- Univerziteti i Prishtinës,
- Korporata Energjetike e Kosovës,
- Trepça,
- Feronikeli,
- Sharrceci

Për të monitoruar zhvillimin e këtij procesi, MMPH ka formuar Këshillin Drejtues nga strukturat e hierarkisë, të cilit periodikisht i është raportuar për rrjedhat e punës së grupit punues.

Pasi që Strategjia përfshinë dy komponenta; Zhvillimin me Emetim të Ulët dhe Përshtatjen me Ndryshimet Klimatike, janë formuar dy nëngrupe punuese sektoriale:

G.P. për Zhvillimin me Emetim të Ulët

G.P. për Përshtatje me Ndryshimet Klimatike

⇒ Partnerët e përfshirë në hartimin e strategjisë

Partnerët të cilët janë konsultuar gjatë procesit të hartimit të këtij dokumenti, qoftë përmes pjesëmarrjes së tyre në takime, tryeza të rrumbullakëta, përmes intervistave bilaterale apo përmes anketës në nivel lokal (gjërsëisht i paraqitur në Shtojcën 2 të këtij dokumenti), janë:

- UNDP Kosovë dhe UNDP, RBEC,
- Zyra Ndërlidhëse e Komisionit Evropian në Kosovë
- Sekretariati i Këshillit Ndërmnistor për Ujëra, Zyra e Kryeministrit
- Ekipi i FAO në Kosovë
- Qendra Rajonale Mjedisore (REC), Kosovë
- Agjencia për Menaxhimin e Emergjencave (EMA), Kosovë
- Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSh), Kosovë
- Instrumenti për Asistencë Teknike dhe Këmbim të Informatave (TAIEX)

Në Shtojcën 2 të këtij dokumenti janë përfshirë edhe Konsultimet, Roli dhe përgjegjësitë, Korniza Institucionale.

KAPITULLI III

SFONDI

Ka dëshmi të shumta se ndryshimet klimatike po ndodhin dhe ndikimet po vërehen tani (Paneli Ndërqeveritar për Ndryshimin Klimatik (IPCC), 2007, 2013; Raporti Botëror i Zhvillimit të Ujit, 2009; Raporti i Ndikimit Njerëzor, 2009; Asociacioni Ndërkombëtar i Universiteteve Hulumtuese (IARU), 2009; OBSh, OBM, 2012). Për më keq, observimet e kohëve të fundit tregojnë se emetimet e gazrave serrë dhe shumë aspekte të klimës po ndryshojnë në prag të kufijve të sipërm (!) të parashikimeve të IPCC (IARU, 2009). Ndryshimet klimatike po ndodhin më shpejtë se që është menduar (Raporti i Ndikimit Njerëzor, 2009; IARU, 2009). Shumë indikatorë kyçë tanimë po lëvizin përtej trendeve të ndryshueshmërisë së natyrës brenda së cilës janë zhvilluar dhe kanë lulëzuar shoqëritë dhe ekonomitë bashkëkohore. Këta indikatorë përfshijnë temperaturën mesatare globale të sipërfaqes, temperaturën globale të oqeanëve, si dhe ngjarjet ekstreme klimatike (IARU, 2009).

Ndryshimet klimatike mund të ndikojë drejtpërsëdrejti në ciklin hidrologjik dhe përmes tij në sasinë dhe cilësinë e resurseve ujore. Rritja e temperaturës sipërfaqësore të ujit dhe ndryshimet në ciklin hidrologjik mund të rezultojnë në ndryshimin e trendeve të reshjeve në rajon. Disa pjesë mund të përjetojnë reshje intensive që rezultojnë me përmytje të mëdha, gjersa rajonet e

tjera mund të përjetojnë më pak reshje, si dhe thatësira të shpeshta (IPCC, 2013; IARU, 2009; Raporti Botëror i Zhvillimit të Ujit, 2009). Ndryshimet klimatike mund të ulin rrjedhat minimale në lumenj, duke cenuar disponueshmërinë dhe cilësinë e ujit për florën dhe faunën dhe të ujit të pijshëm, prodhimit të energjisë (hidroenergjetikë). Si rrjedhojë e drejtpërdrejtë, shumë sektorë janë tejet të cenueshëm ndaj ndikimeve të ndryshimeve klimatike, në veçanti bujqësia, peshkataria, industria, navigimi, turizmi, shëndeti publik, siguria publike, biodiversiteti dhe shërbimet mjedisore nga ekosistemet.

Krahas dëmeve mjedisore dhe ekonomike, ndikimi përfundimtar i ndryshimeve klimatike është goditja në resursin tonë më të çmuar – jetën dhe shëndetin e njeriut. Ndikimet shëndetësore janë në mesin e dëmeve më të konsiderueshme nga ndryshimet klimatike dhe shëndeti mund të jetë forcë shtytëse për angazhim publik për zgjidhje klimatike.

Për këtë arsye, përgjithësisht pranohet nga autoritetet përgjegjëse, që Kosova duhet të ketë plan për përshtatje ndaj sfidave dhe mundësive që sjellë një klimë në ndryshim. Institucionet përgjegjëse për ujë, bujqësi, pylltari, navigacion, industri, shëndet publik, planifikim të përdorimit të tokës dhe çështje të ndërlidhura të mjedisit janë nën presion për t'iu përgjigjur ndikimeve të papara të ndryshimeve klimatike, siç janë përmbytjet e mëdha, thatësitat, degradimi i ekosistemeve dhe reduktimi i shërbimeve të ekosistemit, mungesa e furnizimit me ujë, shtimi dhe forma të reja të ndotjes dhe sëmundjeve që ndërlidhen me cilësinë e ujit.

Në shtojcën 3 më hollësisht është shpjeguar mbi gjendjen socio- ekonomike dhe për politikat për zhvillim me emetim të ulët e ndryshimeve klimatike.

ZHVILLIMI ME EMETIM TË ULËT (ZVOGËLIMI I EMETIMEVE TË GS)

Është pranuar ndërkombëtarisht se tranzicioni në zhvillim me emetim të ulët, si për shtetet me ekonomi të zhvilluar ashtu edhe për ato në zhvillim, është i domosdoshëm për stabilizimin e përqendrimeve të gazrave serrë sipas skenarit të ngritjes së temperaturës për 2° C. Për të arritur zvogëlimin e emetimeve kërkohet që në mbarë globin të kalohet në zhvillim me emetim të ulët. Kjo nënkupton ndarjen e emetimeve të karbonit nga rritja ekonomike përmes një varg masash në të gjithë sektorët ekonomikë, siç është përmirësimi i eficiencës së energjisë, përdorimi i burimeve të ripërtëritshme të energjisë, menaxhimi i shfrytëzimit të përdorimit të tokës dhe të tjera.

Zhvillimi me Emetim të Ulët është dokument strategjik që ndihmon vendet në ndërrimin e rrugës së zhvillimit drejt një ekonomie me emetim më të ulët të karbonit dhe realizimit të zhvillimit të qëndrueshëm, bazuar në prioritetet e tyre socio-ekonomike dhe zhvillimore. Zhvillimi me Emetim të Ulët përmban një komponentë afatgjate, që ka një vizion strategjik dhe nga një komponentë afatshkurte dhe afatmesme, të cilat paraqesin veprime specifike që duhet të ndërmerren për të kaluar në “zhvillim me emetim të ulët të karbonit”.

Zhvillimet me Emetim të Ulët bazohen në rrethanat specifike në secilin vend, duke përfshirë kapacitetin institucional dhe profesional të tij, përvojat e mëhershme në “luftimin” e ndryshimeve klimatike në kontekstin e përgjithshëm të politikave.

Ndonëse ende nuk është palë e konventës, Kosova mbështet përpjekjet globale dhe kontribuon për stabilizimin e përqendrimeve, në pajtim me skenarin e mbajtjes së rritjes së temperaturës mesatare globale në vlerë më të ulët se 2 ° C dhe ajo duhet ta kalojë në rrugën e zhvillimit me emetim të ulët. Kosova tanimë është zotuar në uljen e emetimeve në kuadër të Traktatit të Komunitetit të Energjisë. Hapi i parë është që të hartohet një Strategji për Zhvillim me Emetim të Ulët dhe që VDKZ-t të prezantohen pasi të nënshkruhet Konventa, po ndërkohë të kërkohet tek donatorët mbështetje, për zhvillim dhe zbatim.

Inventari e gazrave serrë i përpiluar për 2008 dhe 2009 është nga iniciativat e para të Kosovës që kontribuojnë në përpjekjet globale për minimizimin e ndikimit të njeriut në ndryshimet klimatike. Ky projekt vazhdon me aktivitete të mëtejshme të ngritjes së kapaciteteve për monitorimin dhe raportimin e gazrave serrë. Kosova ende nuk ka filluar të dorëzojë Komunikatën Kombëtare në Sekretariatit e UNFCCC.

EMETIMET E PËRGJITHSHME TË GAZRAVE SERË NË KOSOVË

INVENTARI I GAZRAVE SERRË

Autoriteti përgjegjës për politikën për mjedis dhe klimë është Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH). Më 2012, me financim të qeverisë Çeke nën mbështetje të UNDP, Kosova ka përgatitur inventarin e parë kombëtar të gazrave serrë për periudhën 2008 - 2009 dhe Inventarin e dytë të GS e ka përgatitur për periudhën 2008- 2013. Ministria e Zhvillimit Ekonomik ka përgjegjësi për politikën e energjisë dhe është në krye të përpjekjeve për përmirësimin e caqeve të BE-së 20-20-20 në kuadër të Traktatit të Komunitetit të Energjisë, duke përfshirë Planin e Veprimit për Energji të Ripërtëritshme dhe Planin e Veprimit për Eficiencë të Energjisë poashtu Agjencia Kosovare për Eficiencë të Energjisë ka planifikuar disa projekte për zvogëlimin e gazrave serrë në ndërtesa dhe sektorë të tjerë.

Sipas rezultateve, emetimet e gazrave serrë në vitin 2008 arritën gjithsej 9.5 Mt CO₂ eq. Në vitin 2009 ato janë rritur për 11% pra në 10.5Mt CO₂ eq. Në vitin 2015, emetimet e GS janë rritur për 5.2 % duke arritur totalin e emetimeve, në rreth 10Mt CO₂ eq (përkatësisht 10065 Gg CO₂ eq.).Kjo rritje është arritur pothuajse tërësisht nga rritja e djegies së lëndëve fosile. Dioksidi i karbonit përbën rreth 80 % të gjitha emetimeve, gjersa metani dhe oksidi i azotit rreth 10%. Të ashtuquajturat gazrat-F, siç janë HFC dhe PFC, janë gati të papërfillshme.

Krahasuar me shtetet tjera të Evropës, Kosova vazhdon të ketë emetim të ulët për koke banori me 5.5 ton CO₂ eq., ndërsa që emetimet për njësi të BPV për vitin 2015 ishin 0.56kg/euro.

Në kuadër të monitorimit të emisioneve të gazrave serë, Kosova deri me tani ka përgatitur inventarin e gazrave serë për periudhën kohore 2008-2013 dhe për vitin 2015. Vlerësohet që emetimet mesatare të gazrave serë në Kosovë janë rreth 10 milion ton CO₂ equivalent. Burimi kryesor i gazrave serë është sektori i energjisë me pjesëmarrje prej 87% të totalit të emetimeve. Sektori i dytë është bujqësia dhe shfrytëzimit të tokave me me 6% dhe ai i mbeturinave me 5% të totalit të emisioneve kurse sektori i proceseve industriale dhe përdorimit të produkteve me rreth 2.5%. Sektori i pylltarisë dhe i shfrytëzimit të tokës është sektori i vetëm akumulues i gazrave serë

Emisionet e GHG në Kosovë për vitin 2013	Gg CO ₂ eq.
Gjithsej emisione	9568.4
Energjia	8428.4
Proceset industriale	198
Shfrytëzimi i produkteve	36
Bujqësia	690
Pylltaria dhe shfrytëzimi i tokës	-34
Mbeturinat	250

Tab. 1. Emisionet e GHG në Kosovë për vitin 2013

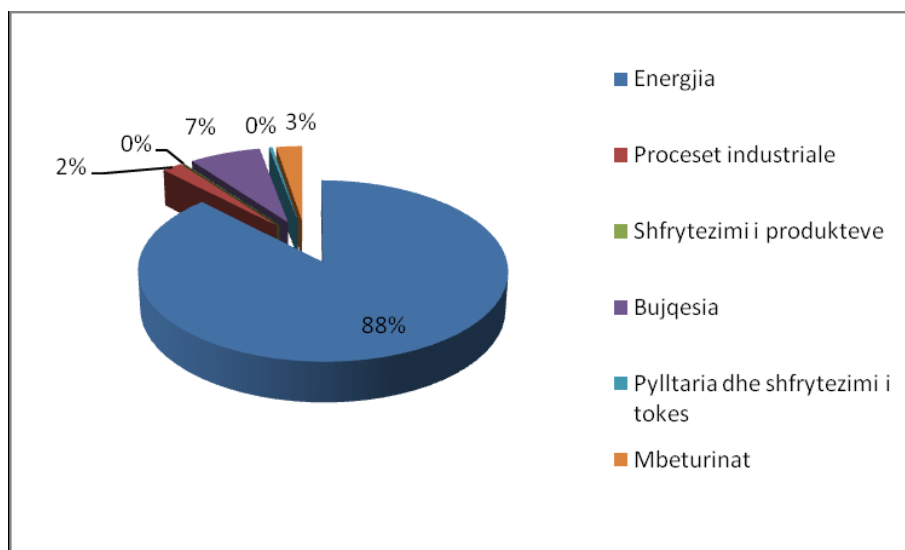

Figura 1. Emetimi i GHG në % sipas sektorëve

Trendi i emisioneve totale të GHG në Kosovë në vitin 2013 shënon një rritje të ndjeshme krahasuar me vitin 2012 (9568.4 Gg CO₂ eq në vitin 2013, krahasuar me 9526.7 Gg CO_{2eq} në vitin 2012). Ndërsa që viti me emetimet më të mëdha nga inventari i deritanishëm vlerësohet të jetë viti 2009 me 10507.2 Gg CO_{2eq}. Burimi kryesor i emetimeve të gazrave serë në Kosovë rrjedhë nga energjia e prodhuar nga thëngjilli.

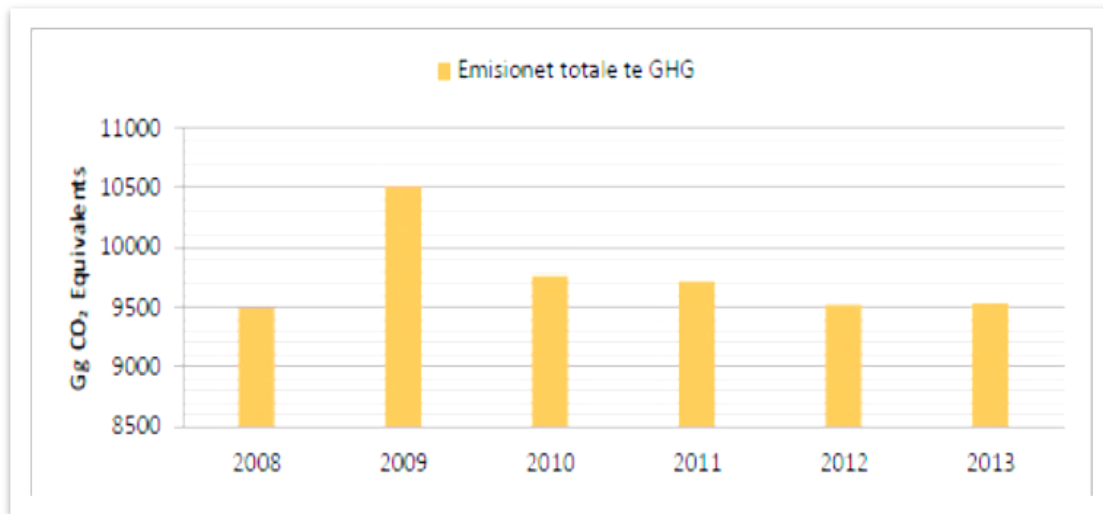

Fig. 2. Totali i emisioneve të GHG në Kosovë 2008-2013

Krahasuar me vendet tjera në Evropë, Kosova ka emetime relativisht të ulëta për kokë banori 5.5 t CO₂ ekuivalent/ për kokë banori, në vitin më 2015, gjerësisht emetimet e gazrave serrë për njësi të BPV (0,56 kg CO₂ ekuivalent për EUR më 2015) janë të larta. Emetimet për kokë banori janë pak më të larta se gjysma vlerës mesatare të BE-së (9.93 t) dhe emetimet për njësi të BPV-së janë gati dyfishi i atyre në BE (0.4 kg/EUR). Këto statistika ilustrojnë sfidat ekonomike dhe sociale për Kosovën të kurthuara me emetime të ulëta por në rritje, ndërsa me BPV edhe më të ulët për kokë banori. Kjo situatë arsyeton aplikimin e parimit të përbashkët por me përgjegjësi të ndryshme të përcaktuar në nenin 3.1 të Konventës së Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike (UNFCCC). Në fig. 3 janë të paraqitura emetimet e CO₂ (ton equivalent) për kokë banori në Kosovë, krahasuar me disa vende të regjionit, Evropës dhe botës.

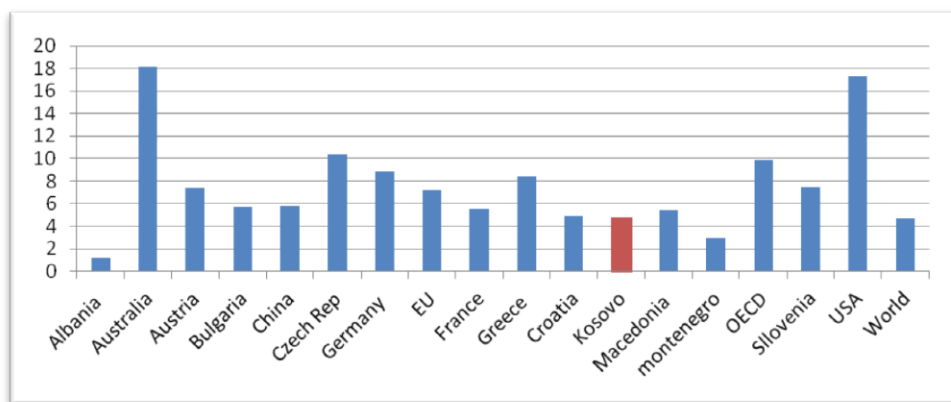

Fig.3. Emetimet e CO₂ (ton equivalent) për kokë banori në Kosovë krahasuar me disa vende të regjionit, Evropës, botës.

ENERGJIA

Sektori i Energjisë, përfshin rreth 88% të emetimit të përgjithshëm të gazeve serrë në Kosovë ose 8428.21 Gg CO₂ eq. Emisionet e gazrave serrë për këtë sektorë janë kalkuluar sipas metodologjisë IPCC 2006, duke zbatuar faktorët e emisionit relevant sipas TIER 1.

Ky sektor i takon kategorisë së parë sipas IPCC 2006 dhe përbëhet nga tre nën-sektorë (kategori) tjerë. Nën sektori i parë 1.A përfshinë Emetimin nga aktivitetet me djegie te karburantit, 1.B. Emisionet që vijnë nga eksplorimi, shfrytëzimi, dhe shpërndarja e lëndëve djegëse si dhe nën-sektori 1.C. Ruajtja dhe transporti i Dioksidit te Karbonit.

Burimet kryesore te emetimit te CO₂ ne sektorin e energjisë vijnë nga nën-sektori i pare 1.A. Aktivitetet nga djegia e karburanteve. Këtu bëjnë pjesë kryesisht emetimet nga prodhimi i energjisë elektrike, ngrorhtorja, transporti dhe industritë prodhuese. Nga ky nën sektor vijnë 8392.4 CO₂eq apo 99,95 % e total CO₂ eq, në sektorin e energjisë pasi qe dy nën-sektoret tjerë 1.B. që vijnë nga eksploatimi, shfrytëzimi, dhe shpërndarja e lëndëve djegëse nuk është një burim i rëndësishëm i shkarkimeve të Gazrave Sere ne Kosovë- 35.85 CO₂ eq apo 0,5 %, sepse vetëm minierat e braktisura (të vogla) dhe minierat e hapura sipërfaqësore (linjiti) ndodhen në Kosovë, dhe 1.C. Ruajtja dhe transporti i dioksidit të karbonit po ashtu nuk është relevante për Kosovën.

Kategoria sipas IPCC 2006
1- Energjia
1.A - Aktivitetet nga djegia e karburanteve
1.A.1 -Sektori i energjisë
1.A.2 Sektori i prodhimit dhe i ndërtimit
1.A.3 - Transporti
1.A.4 - Sektorët tjerë
1.A.5 - Te pa specifikuara
1.B - Emisionet nga karburantet fugitive
1.B.1 - Lende djegëse te ngurta
1.B.2- Nafta dhe gazi natyror
1.B.3 - Emisionet tjera nga prodhimi i energjisë
1.C - Ruajtja dhe transporti i CO ₂
1.C.1 - Transporti i CO ₂
3.C.5 - Deponimin e CO ₂
3.C.6 - Tjera

Emetimet e gazrave serrë në sektorin e transportit janë në rritje e sipër për shkak të numrit gjithnjë e më të madh të veturave dhe konsumit më të madh të karburantit. Me rritjen e të ardhurave të popullatës dhe me zhvillimin e mëtejshëm të sistemit rrugor, kjo kategori gjithsesi do të rritet edhe më tej.

Emetimet fugjitive që janë përfshirë në kategorinë 1B vijnë nga eksploatimi dhe shpërndarja e lëndëve djegëse. Në rastin e Kosovës kjo ka rëndësi të vogël meqë linjiti i nxjerrë në Kosovë

është relativisht i ri dhe nuk nuk përmban shumë metan. Në fig. 4 janë paraqitur emetimet e GS, në sektorin e energjisë.

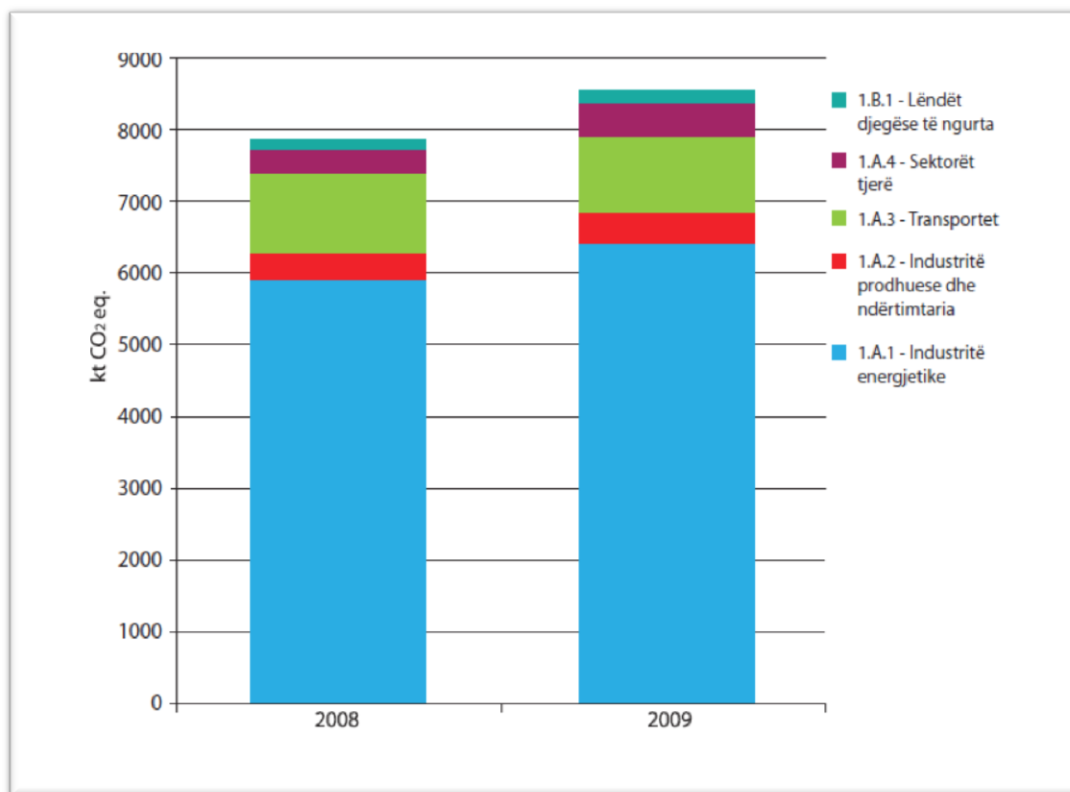

Figura 4: Emetimet e gazrave serrë në sektorin e energjisë

Në vitin 2013, janë regjistruar rreth 6431 Gg CO₂ eq. nga sektori i energjisë qe përbën rreth 76% të emetimeve nga ky sektor, 965.95 Gg CO₂ eq., nga transporti apo 11.5% të totalit të emetimeve të CO₂ ne sektorin e energjisë.

Burimet e emisioneve	CO ₂ Gg. eq.	%
1.A.1 -Sektori i energjisë	6431.05	76.3
1.A.2 -Sektori i prodhimit dhe ndërtimit	549.33	6.5
1.A.3 - Transporti rrugor	965.94	11.5
1.A.4 - Sektorët tjerë nga djegia e karburanteve	446.02	5.3
1.B.1 - Lende djegëse të ngurta	35.85	0.4

Tab.2. Burimet kryesore të emetimeve të gazrave serrë në sektorin energji

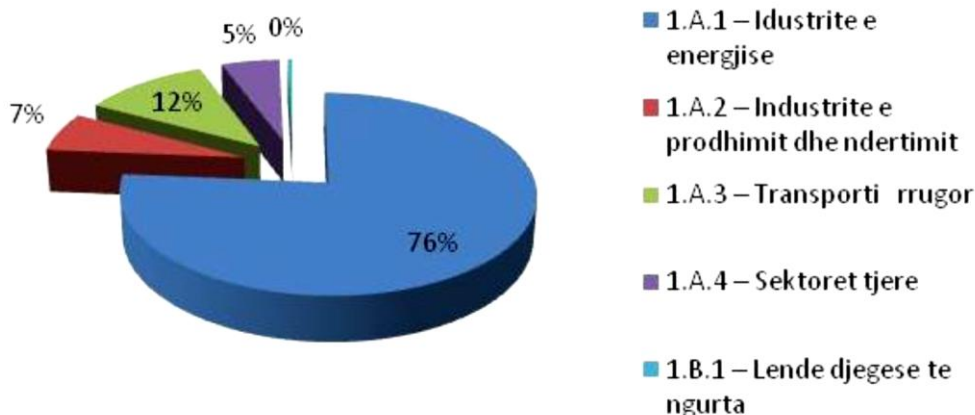

Fig 5. Pjesëmarrja ne% e emetimeve sipas kategorive të sektorit të energjisë

Sipas të dhënave nga viti 2008 deri ne vitin 2013, vërehet një ngritje -ulje e emetimeve të CO₂ gjatë viteve. Edhe në vitin 2013 kemi një ngritje te CO₂ në krahasim me vitin paraprak.

Vitet	CO ₂ (Mt)
2008	7,58
2009	8,41
2010	8,71
2011	8,62
2012	8,13
2013	8,31
2015	5.5
mesatarja	7.85

Tab 3. Emetimet e CO₂, 2008- 2015

Burimi i këtyre të dhënave për këtë sektorë janë Bilanci i energjisë nga Ministria e Zhvillimit Ekonomik dhe nga Agjencia e Statistikave të Kosovës.

Mundësitë kryesore për zvogëlimin e emisioneve nga ky sektor do të ishin rritja e përdorimit të burimeve të ripërtërishme të energjisë: energjia diellore, energjia e erës, uji si dhe zvogëlimi i përdorimit të thëngjillit për energji, kurse në sektorin e transportit zëvendësimi i veturave të vjetra me të reja, përdorimi i transportit publik dhe promovimi i transportit të qëndrueshëm me më pak trafik motorik, çiklizëm etj.

Sektori i energjisë, bashkë me sektorin e minierave dhe të bujqësisë, tradicionalisht kanë qenë shtylla themelore të ekonomisë së Kosovës. Kosova ka potenciale të konsiderueshme për prodhim të energjisë elektrike. Rezervat e linjtit në Kosovë, me rreth 12.5 miliardë tonelata, nga të cilat 10.9 të eksploatueshme, konsiderohen si më të mëdhatë në Evropë. Megjithatë, Kosova po përballet me probleme të konsiderueshme në përmbushjen e kërkesës së energjisë elektrike për tërë dekadën, ndonëse që nga viti 1999 janë vërejtur disa përmirësime.

Kapacitetet prodhuese të energjisë elektrike janë kryesisht termike dhe përbëhen nga dy termocentrale, TC Kosova A dhe TC Kosova B. Pjesa tjetër e energjisë së prodhuar është nga HC Ujmani dhe HC-të tjera distributive, me rreth 3%, me erë dhe solare.

Në tabelën e mëposhtme janë paraqitur kapacitetet e instaluar gjeneruese sipas llojit dhe vitit të futjes në operim.

Gjatë viteve të fundit nuk ka ndryshime të mëdha në kapacitetet e instaluar gjeneruese. Ndryshim përbën rritja e kapacitetit të HC Dikance. Pritet që së shpejti të futën në operim disa HC të vogla si investime private në kuadër të BRE-ve.

Njësitë prodhuese	Kapaciteti i njësive (MW)			Futja në operim
	Instaluar	Neto	Min/max	
Termocentralet				
A1	65	Nuk operon		1962
A2	125	Nuk operon		1964
A3	200	182	100-130	1970
A4	200	182	100-130	1971
A5	210	187	100-135	1975
TC Kosova A	800	551		
B1	339	310	180-260	1983
B2	339	310	180-260	1984
TC Kosova B	678	620		
Hidrocentralet				
HC Ujmani	35.00	32.00		1983
HC Lumbardhi	8.08	8.00		(1957) 2006
HC Dikanci	3.34	3.18		(1957) 2013
HC Radavci	0.90	0.84		(1934) 2010
HC Burimi	0.86	0.80		(1948) 2011
Total HC	48.18	44.82		
centralet e erë	1.35	1.35		2010
Total	1,527.53	1,217.17		

Tab.4. Kapacitetet e instaluar prodhuese të energjisë elektrike

Kapacitetet e instaluar të termocentraleve janë 1478 MW, mirëpo për shkak të vjetërsisë së tyre, aktualisht kapaciteti operativ i tyre sillet rreth 900 MW.

Kërkesat në rritje për energji elektrike mbulohen nga prodhimi i dy termocentraleve me bazë linjiti (TC Kosova A dhe TC Kosova B), nga disa hidrocentrale, nga importi dhe në raste të pamundësisë së furnizimit janë bërë reduktime. Me kalimin e viteve ka pasur permirësime të ndjeshme në plotësimin e kërkesave për energji përmes prodhimit vendor. Importi i energjisë

elektrike ka pasur luhatje prej 10-14% të sasisë së energjisë së nevojshme për mbulimin e kerkesave për energji elektrike.

Më 2015, energjia elektrike bruto e prodhuar nga termocentralet ekzistuese ishte 5,383.975¹ GWh, gjersa energjia elektrike e prodhuar në hidrocentrale 95.579² GWh. Kërkesa për energji elektrike është së paku 10% më e lartë sesa energjia elektrike e prodhuar dhe viteve të fundit rritja mesatare relative vjetore e konsumit të energjisë elektrike në Kosovë ka qenë rreth 6-7%.

Furnizimi me ndërprerje i energjisë elektrike është konsideruar si pengesë kryesore në rritjen ekonomike në dekadën e kaluar.

Në Shtojcën 4 është paraqitë skenari i kërkesës së energjisë deri në vitin 2022, emetimet e kalkuluara nga TC Kosova A dhe Kosova B.

NDËRTESTASAT

Sipas studimit të Bankës Botërore për Eficiencë të Energjisë në objektet e banimit (2013), sektori i ndërtesave përbën 48% të konsumit të energjisë dhe paraqet pjesën më të madhe të konsumit të energjisë në Kosovë. Biomasa (45%) dhe energjia elektrike (44%) ishin burimet kryesore të energjisë, të përdorura nga sektori i amvisërive, gjersa për sektorin e shërbimeve, energjia elektrike ishte burimi kryesor i energjisë (52%), pasuar nga produktet e naftës (38%).

Sipërfaqja e gjithmbarshme e ndërtesave të banimit vlerësohet të jetë 45 milionë m². Rreth një e treta përbëhet nga shtëpitë njëkatëshe të banimit dhe vetë sektori i ndërtesave të banimit ka gjithsej sipërfaqe pak më të vogël se 35 milionë m², pasuar nga kategoria e objekteve private të banimit me afërsisht 8 milionë m², gjersa objektet publike kanë sipërfaqe pak më të madhe se 2 milionë m².

Potenciali i përgjithshëm i kursimeve në sektorin e objekteve të banimit dhe ato publike në Kosovë vlerësohet të jetë 11% për furnizim primar dhe 20.07% e konsumit fundor të energjisë për vitin 2010. Gjithsej kursimet e energjisë për tërë objektet e banimit dhe ato publike vlerësohen në gati 45% të konsumit të kombinuar të energjisë, pra të ekonomive familjare dhe sektorëve të shërbimeve.

Vlerësimi i tregut i realizuar për këtë studim identifikon një nivel të konsiderueshëm të kursimeve potenciale të energjisë që do të mund të arriheshin në Kosovë përmes aplikimit të masave për eficiencë të energjisë në stokun e ndërtesave në vend. Realizimi i potencialit të plotë kursimit të energjisë bazuar në masa me kosto-efektive do të kërkonte një investim total prej 1.367 miliardë € dhe me këtë do të krijoheshin kursime vjetore të kostove për investitorët dhe përdoruesit fundorë prej rreth 198€ milionë.

Kontributi më i madh në potencialin e kursimit të energjisë vjen nga sektori banesor (72%), pasuar nga sektori privat dhe komercial (20%). Ndonëse gjithsej potenciali për kursime të energjisë në ndërtesa (objekte) komunale dhe qendrore është i ulët krahasuar me dy sektorët e

---

¹Burimi: draft balanca e realizuar e energjisë elektrike më2012.

²Burimi: draft balanca e realizuar e energjisë elektrike më 2012.

tjerë për (8%), ndërtesat publike aktualisht paraqesin mundësinë më të mirë për arritjen e kursimeve të vërteta të energjisë sepse në shumë raste ato tanimë përmbushin nivelet e kërkuara të komfortit. Ky fakt sugjeron se çdo program për efikasitet të energjisë do të duhej të fillonte me realizimin e masave në ndërtesa publike.

MINERALET DHE INDUSTRIA

Deri në fund të viteve të 1980-ta, industria dhe minierat merrnin pjesë në bruto prodhimin vendor me rreth 50% dhe kryesisht bazoheshin në resurse natyrore të pasura (thëngjill, xehe, etj.). Kosova ka resurse të shumta të zinkut, plumbit, arit, kadmiumit dhe bismutit, boksiteve, nikelit, etj. Ekzistojnë miniera të ndryshme, gjersa rezervat e zinkut dhe plumbit në Kosovë vlerësohen të jenë rreth 48 milionë tonelata, nga të cilat nikeli deri në 16 milionë tonelata. Rezervat e kromit përbëjnë rreth 89 milionë tonelata dhe rezervat e boksitit deri në 13.2 milionë tonelata.

Pas përfundimit të luftës më 1999, pjesa kryesore e aktiviteteve industriale u ndaluan për shkak të vonesave në procesin e privatizimit të ndërmarrjeve shoqërore.

Në vitin 2011 minierat dhe gurëthyesit përbënin 1,5 për qind të BPV-së, prodhimi 8,7 për qind dhe ndërtimi 7 për qind. Në të njëjtën kohë, shërbimet tjera përbënin 25 për qind, bujqësia 13 dhe administrata publike (duke përfshirë shëndetësinë dhe arsimin) 16%. Kjo nënkupton që niveli i aktivitetit industrial në Kosovë është i ulët dhe me siguri do të rritet në të ardhmen, duke rritur gjithashtu emetimet e gazrave serrë të ndërlidhur me minierat dhe industrinë.

TRANSPORTI

Transporti në Kosovë kryesisht bazohet në transportin rrugor. Rrjeti rrugor ka 7,200 km rrugë të asfaltuara dhe të paasfaltuara me **288828** automjete.

Pas vitit 1999 është vërejtur një rritje e madhe e numrit të automjeteve. Pjesëmarrja e transportit publik në transportin e përgjithshëm është e ulët. Numri më i madh i automjeteve në Kosovë janë të vjetra, të prodhuara në fund të viteve të 80-ta dhe në vitet e 90-ta, të cilat nuk përmbushin kërkesat minimale teknike. Afërsisht 99% e automjeteve përdorë naftë dhe benzinë si burim të energjisë, ndërkohë që transporti hekurudhor përdor vetëm naftë, si rrjedhojë këto burime paraqesin ndotje të ajrit, ujit dhe tokës.

Hekurudha nuk është tërësisht funksionale pas luftës. Hekurudha e Kosovës përbëhet nga 334,451 km për transport publik dhe 103,4 km për përdorim industrial. Transporti hekurudhor përdorë naftë si burim të energjisë. Prioritetet e identifikuara në sektorin e transportit janë:

- Rishiqimi i kornizës ligjore të mbrojtjes së mjedisit që rezulton nga transporti dhe harmonizimi i tij me normat ndërkombëtare dhe të BE-së.
- Shfrytëzimi i lëndëve djegëse më cilësore.
- Shfrytëzimi i transportit alternativ që shkaktonë ndotje më të vogël mjedisore (hekurudhat, mjetet transportuese të bazuara në energji elektrike, etj).
- Kufizimi i përdorimit të automjeteve të vjetruara dhe atyre pa katalizatorë.
- Rehabilitimi i infrastrukturës ekzistuese rrugore për të evituar bllokimin e trafikut.
- Zgjidhja e problemit të automjeteve të vjetruara

MENAXHIMI I MBETURINAVE

Sipas të dhënave të fundit sasia e mbeturinave të krijuara është afër 1.92 kg/person/ditë, e sasisë së përgjithshme të mbeturinave (mbeturinave komunale). Sasia e mbeturinave është në rritje nga viti në vit, si pasojë e grumbullimit më të mirë si dhe rritjes së standardit jetësor të konsumatorëve.

Sistemet e ndara për grumbullim dhe riciklim për menaxhimin e mbeturinave ka filluar të aplikohet. Mbeturinat e rrezikshme kryesisht lidhen me komplekse të mëdha industriale, e “pikat e nxehta” kryesore janë: Trepça, KEK-u, Ferronikeli dhe Sharrcemi, etj.

BUJQËSIA

Duke pasur parasysh rëndësinë e këtij sektori i cili kontribuon në BPV 11.9% dhe që mund të sjell një zhvillim ekonomik të vendit, duke ofruar mundësi punësimi sidomos në zonat rurale, bujqësia është futur në kuadër të prioritetëve të Qeverisë së Kosovës³.

Për shkak të presionit dhe kërkesës për produkte bujqësore, d.m.th. produkte ushqimore, ndonëse i vogël dhe ende jo mjaftë e zhvilluar, bujqësia vazhdon të jetë sektor me ndikim potencialisht të lartë në ndryshimet klimatike.

Bujqësia në vitet e 1980-ta dhe fillim të 1990-ta përbënte 25% të BPV, ndërsa tani paraqet rreth 11.9% të BPV-së. Llogaritet se sektori i bujqësisë merr pjesë me rreth 26.7% të punësimit. Sektori i bujqësisë gjithashtu përbën 16% të vlerës së eksportit vendor dhe mbetet sektor i rëndësishëm ekonomik. Në anën tjetër, Kosova vazhdon të jetë e varur nga importi i shumë produkteve bujqësore, që përbëjnë rreth 24.4%, të gjithsej importeve.

Sipërfaqja e tërësishme e tokave bujqësore të Kosovës është 43.7% apo (470,400 ha)⁴. Bazuar në informatat e fundit të Anketës së Ekonomive Shtëpiake Bujqësore të vitit 2014 rreth 80.8%(413,635ha) të tokës janë të punueshme, ndërsa rreth 14% apo (65,856 ha) llogariten si livadhe dhe kullota.

Sektori i bujqësisë, pylltaria dhe shfrytëzimi i tokës merr pjesë me rreth 13% të sasisë së përgjithshme të emetimeve të gazrave serrë. Ajo përbëhet nga tre nënsektore të ndryshëm. Blegtoaria, nën-sektori i parë, gjeneron rreth 600 mijë tonelata CO₂ eq. në vit. Shfrytëzimi i tokës, nën-sektori dytë, dominohet nga pylltaria që mund të konsiderohet thithës i fuqishëm i karbonit atmosferik. Në kuptim të karbonit që emetohet nga ky nën-sektor, radhitet si kontribuesi i dytë për nga madhësia në nivel vendi, me rreth 2.750 mijë tonelata CO₂. Inventari i mirë i pyjeve dhe menaxhimi i qëndrueshëm i pyjeve të Kosovës do të kontribuonte në masë të madhe në uljen e emetimeve dhe sub-sektori i tretë i kësaj kategories ka të bëjë me menaxhimin e plehut dhe plehërimin i të lashtave, i cili në total emiton rreth 800 mijë tonelata CO₂ eq.

³Raport I Gjelber 2015, MBPZHR

⁴InventariziminacionalipyjeveKosove, 2012.

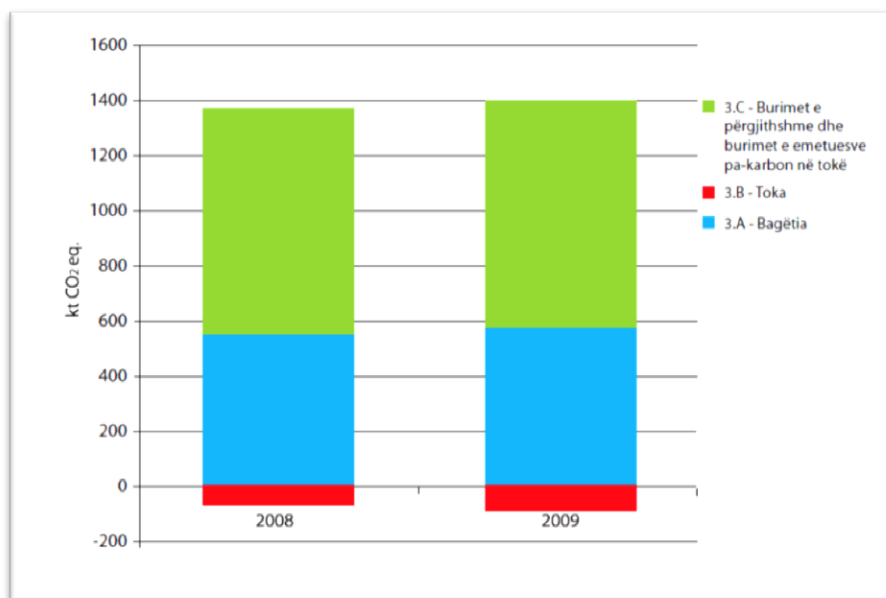

Figura 6. Emetimet e gazrave serrë në sektorin e bujqësisë, pylltarisë dhe përdorimit të tokës

PYJET DHE RUAJTJA E NATYRËS

Nga sipërfaqja e mbuluar me pyje prej 481,000ha, 295,200ha ose rreth 60% janë pyje në pronësi publike. Pjesa e mbetur 40% (180,800 ha) janë pyje në pronësi private dhe 5,000ha sipërfaqe e panjohur.

Mbulimi me pyje në Kosovë është më i madh sesa në shtetet fqinje (Shqipëria 28%, Maqedonia 39%, Mali i Zi 40% dhe Serbia 31%), megjithatë, cilësia e dobët dhe produktiviteti i pyjeve ekzistuese është për shqetësim, si rezultat i degradimit të vazhdueshëm të tyre. Në veçanti në terrenet e rrëpirëta malore ka sinjale alarmante të shkretëzimit për shkak të erozionit të rëndë të tokës. Ekzistojnë pothuajse dy lloje të pyjeve të shtrira në Kosovë:

- Pyjet e llojeve fletorë mbulojnë më shumë se 90% të sipërfaqes pyjore. Speciet dominuese të fletorëve janë dushqet dhe ahu.
- Pyjet thalorë, mbulojnë 7% të sipërfaqes totale pyjore, janë të dominuar me abies alba, picea abies dhe pinussp dhe 3% tokë tjetër pyjore.

Sipërfaqja e mbuluar me pyje dhe tokë pyjore në Kosovës vlerësohet në 47.4% (481.000 ha).

Gjatë viteve 2003-2004, është kryer një inventar shtetëror i pyjeve; vlerësohet se vëllimi aktual i masës drunore publike është rreth 40.5 milionë m³.

Objektivi strategjik	Synimi
Menaxhimi i pyjeve dhe silvikultura	Prodhimi i farërave, mbjellja, veprimet e rrallimit, ndërtimi i rrugëve dhe mirëmbajtja
Planifikimi i pyjeve	Inventarët e pyjeve (strategjikë), planifikimi i

	menaxhimit, planifikimi vjetor)
Prerja dhe transportimi	Caqet e prerjes vjetore (publik/privat), shitja e drurit, mekanizmat e kontrollit
Ngritja e kapaciteteve	Edukimi/trajnimi, funksionet e hulumtimit, ngritja e vetëdijes
Mbrojtja e mjedisit pyjor	Kufizimet në menaxhim, zonat e mbrojtura, ruajtja e biodiversitetit, certifikimi
Përdorimi i drurit	Përdorimi optimal i resurseve ekzistuese dhe të ardhshme të drurit
Zhvillimi i sektorit privat	Çështjet e privatizimi, rolet në administrimin/ menaxhimin e pyjeve publike, lehtësirat në financim
Produktet jodrunore	Manaferrat, erëzat, kërpudhat, frutat, bimët mjekësore, etj.

Tabela 5. Objektivat strategjike në sektorin pyjor

Në vitin 2012 është përgatitur Strategjia për mbrojtjen klimatike në sektorin e pyjeve në Kosovë⁵ në kuadër të projektit të binjakëzimit të BE-së ndërmjet MBPZHR/APK dhe Pyjeve Federale të Austrisë. Në Strategji janë identifikuar agjentët e shpyllëzimit dhe degradimit të pyjeve. Aty konfirmohet se prerja ilegale për qëllime komerciale është shtytësi kryesor. Gjithashtu është thënë se fshatarët e varfër që jetojnë pranë pyjeve bëjnë prerjen e drurit për qëllime të jetesës.

Shpërthimi i gjerë i zjarreve në pyje ndodh për shkak të djegies së pakujdesshme në toka të afërta me të korrura bujqësore apo kullotave nga bujqit dhe blegtorët. Mungesa e ndërgjegjësimit gjerësisht tek shoqëria gjithashtu kontribuon në shpërthimin e zjarreve në pyje, në tokat e afërta të kampeve dhe vendeve për piknikë.

Planifikimi joadekuat i pyjeve dhe zbatimi joadekuat i menaxhimit si pasojë e bashkëpunimit të pamjaftueshëm ndërmjet Agjencisë së Pyjeve të Kosovës (APK-së) dhe autoriteteve komunale pengon investimet e nevojshme në sektorin e pyjeve. Dy të dhëna bazë për emetimet e karbonit dhe dy skenarë të zbutjes janë marrë parasysh dhe janë prezantuar në figurat 7 dhe 8.

⁵Krause, M.; Ruiz, P.; Horst, A.: Strategjia për mbrojtjen e klimës në sektorin e pyjeve në Kosovë. Raport final. Projekt i Binjakëzimit të BE-së KS09IBEN02 "Mbështetje e mëtejme për menaxhimin e qëndrueshëm të pyjeve". MAFRD/KFA dhe ÖBf-konsorcium ndërkombëtar. Prishtina, Kosovë.

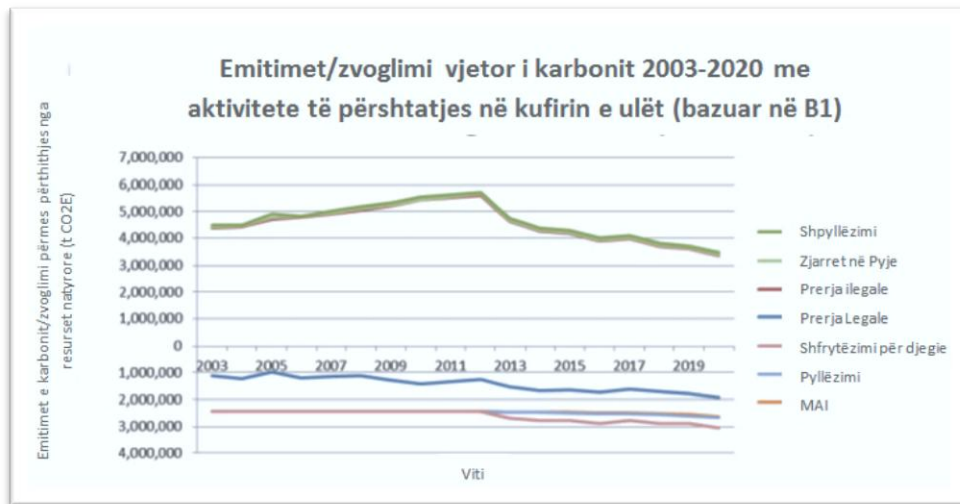

Figura 7. Potenciali i përafërt i portofolit të aktiviteteve të zbutjes nëpër kohë (B1, kufiri i ulët) Burimi: Strategjia për mbrojtjen e klimës në sektorin e pyjeve në Kosovë

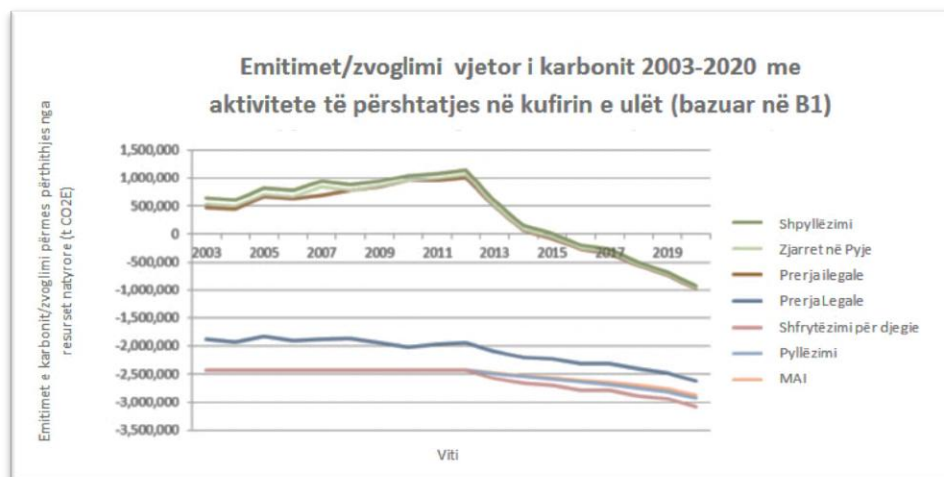

Figura 8. Potenciali i vlerësuar i portofolit të aktiviteteve të zbutjes nëpër kohë (B2, kufiri sipërm) Burimi: Strategjia për mbrojtjen e klimës në sektorin e pyjeve në Kosovë

Në të dy skenarët, potenciali më i lartë për uljen e emetimeve është parandalimi i prerjes së paligjshme siç është treguar në figurën 9 në vijim.

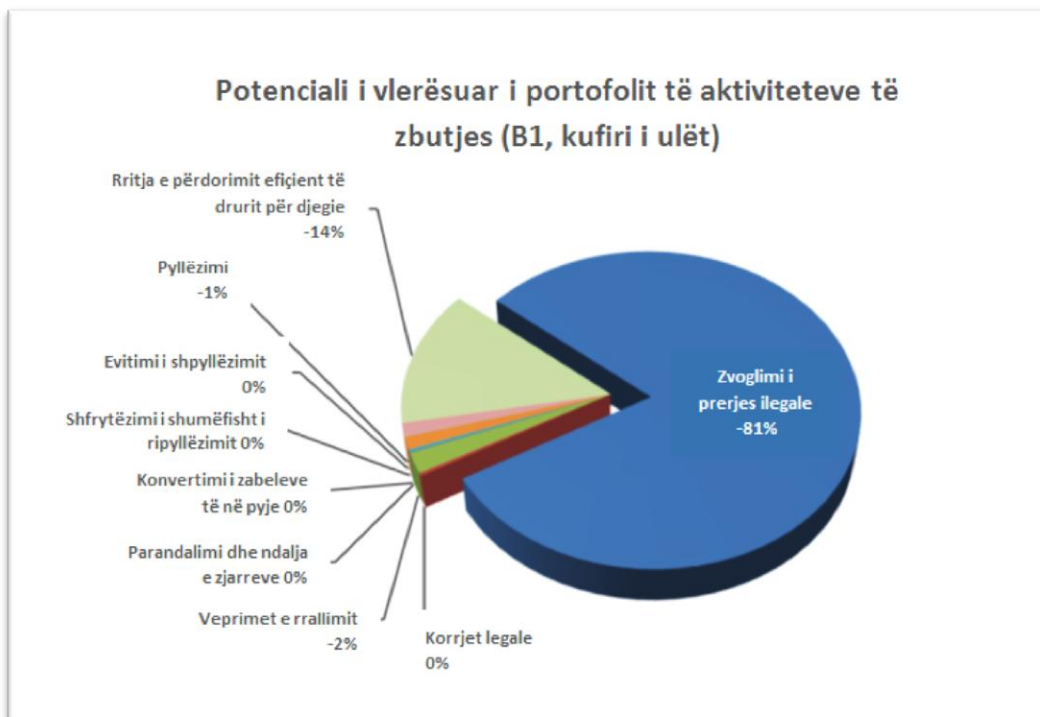

Figura 9: Potenciali i vlerësuar i portofolit të aktiviteteve të zbutjes(2013- 2020) (B1, kufiri i ulët)

ALTERNATIVAT E SHQYRTUARA: SKENARËT E MUNDSHËM TË ZHVILLIMIT MODELET GLOBALE TË PARASHIKIMIT

Modeli GAINS, i përdorur nga Komisioni Evropian në planifikimin e politikave klimatike si dhe *International Futures me bazë në SHBA*, Kosovën e shohin si pjesë e një grupi shtetesh, bashkë me Serbinë dhe Malin e Zi, për shkak të mungesës së të dhënave të ndara historike statistikore. Prandaj, për Kosovën janë të mundur vetëm skenarë tejet të përgjithësuar vëzhgues, deri në zhvillimin e të dhënave të ndara dhe futjen e tyre në këto modele për vendin.

Modeli GAINS⁶ është një varg modelesh të menaxhuar nga IIASA në Laksenburg, Austri, në emër të BE-së. Ai përfshinë skenarë dhe të dhëna të ndryshme që rezultojnë nga projektet e ndryshme hulumtuese të BE-së. Në vijim janë paraqitur parashikimet për disa nga këta skenarë për grupin e shteteve të përmendura.

⁶<http://gains.iiasa.ac.at/gains/EUN/index.login?logout=1>

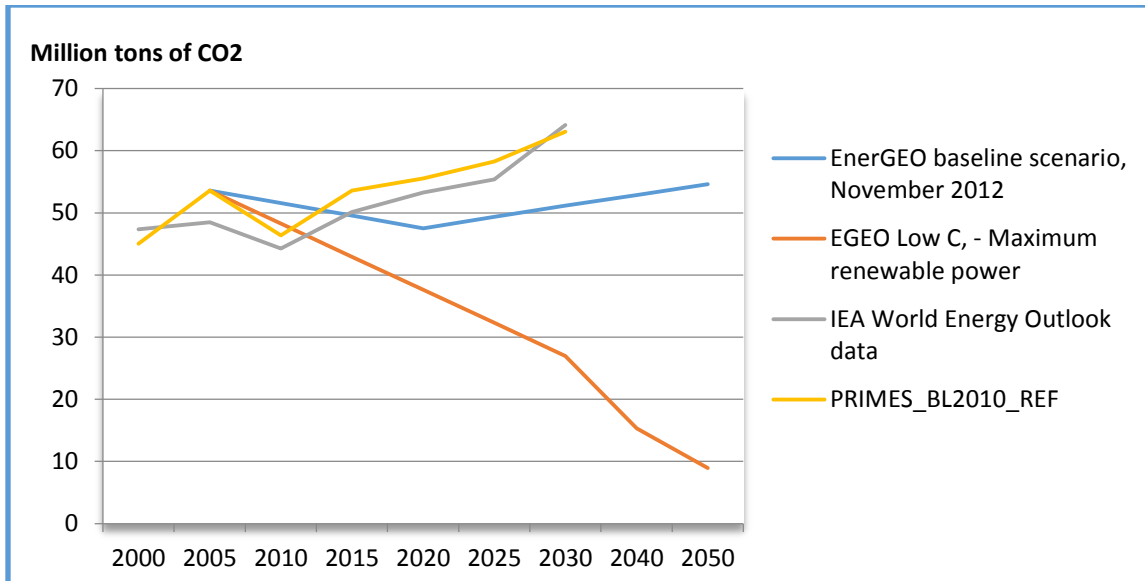

Figura 10. Emetimet e kaluara dhe të ardhshme sipas skenarëve të ndryshëm të modelit GAINS. Për shkak se nuk janë llogaritur të gjithë skenarët për të gjitha vitet, disa nga vlerat janë shtuar. Burimi: Gains Europe <http://gains.iiasa.ac.at/gains/emissions.EUN/index.menu?page=241>

Dy skenarët EGEO krahasojnë opsionet e ndryshme të politikave me emetim të ulët të karbonit në skenarët bazë. PRIMES 2010 është skenari kryesor i BE-së dhe skenari ANE World Outlook përdor të dhënat nga Agjencia Ndërkombëtare e Energjisë në vend të dhënave të BE-së. Skenarët e ndryshëm prodhojnë rezultate mjaft të ndryshme dhe shërbejnë vetëm për t'i demonstruar zgjidhjet në dispozicion. Përveç *EGEO Renewable*, ato të gjitha parashohin një rritje të ardhshme të emetimeve në rajon.

International Futures është model global, për këtë shpesh herë për shtetet e vogla rezultatet nuk janë shumë të sakta, megjithatë, ato mundësojnë skenarë të ndryshëm në kontekstin global. Shifra në vijim paraqesin emetimet e parashikuara për grupin e shteteve deri në vitin 2050. Ndryshe nga GAINS, të gjithë skenarët sipas IF parashohin një rënie mesatare të emetimeve në të ardhmen.

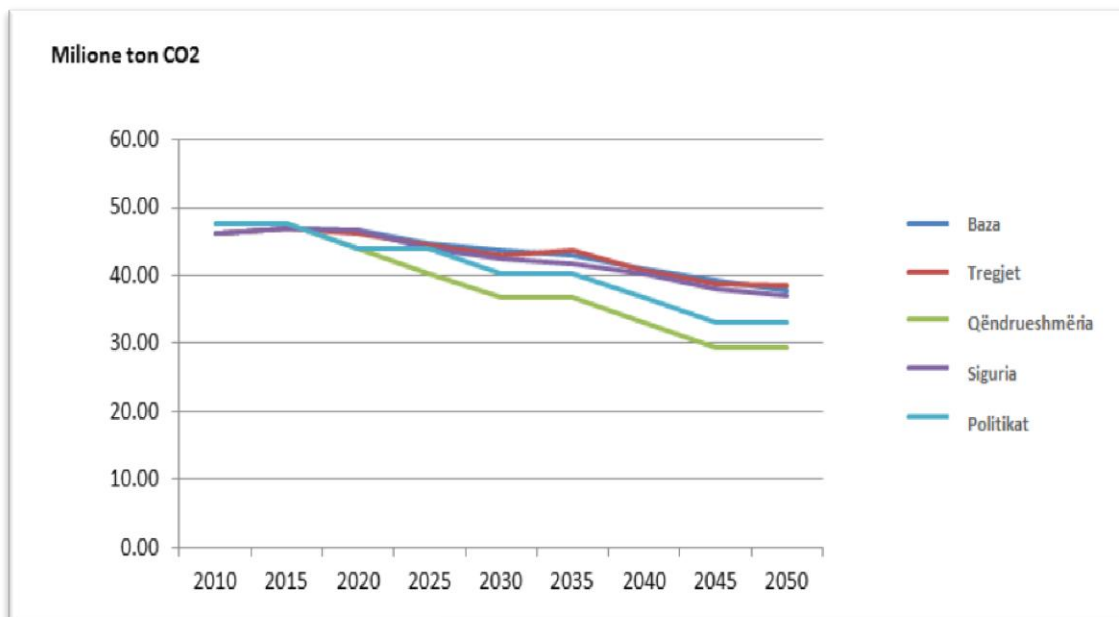

Figura 11. Emetimet e parashikuara sipas skenarit bazë dhe atij 4, të zhvilluar nga UNEP më 2007: Së Pari Tregjet, Së Pari Siguria, Së Pari Politika dhe Së Pari Qëndrueshmëria. Sistemi i modelit të (IF), versioni 6.69. IFs fillimisht është zhvilluar nga Barry B. Hughes dhe është bazuar në Qendrën për të Ardhmet Ndërkombëtare Frederick S. Pardee, Fakulteti i Studimeve Ndërkombëtare Josef Korbel, Universiteti i Denverit, www.ifs.du.edu.

Skenarët e zhvillimit sipas GEO 4 janë zhvilluar nga UNEP më 2007 dhe janë paraqitur në vijim. (http://www.unep.org/geo/geo4/media/fact_sheets/Fact_Sheet_17_The_Future.pdf)

- **Së pari tregjet:** angazhohet deklarativisht për zhvillim të qëndrueshëm në kuptim të idealeve të Komisionit Brundtland, Agjenda 21 dhe vendimeve të tjera madhore të politikave. Ekziston një fokus i ngushtë në qëndrueshmërinë e tregjeve në vend të kontekstit të sistemit më të gjerë të mjedisit njerëzor.
- **Së pari politikat:** aplikon disa masa që kanë për qëllim promovimin e zhvillimit të qëndrueshëm, por tensionet ndërmjet politikave mjedisore dhe ekonomike janë të njëanshme karshi konsideratave sociale dhe ekonomike.
- **Së pari siguria:** ka në fokus interesat e një pakice: të pasur, kombëtarë dhe rajonalë. Ai vë theksin në zhvillim të qëndrueshëm vetëm në kontekst të maksimizimit të qasjes dhe shfrytëzimit të mjedisit nga të fuqishmit.
- **Së pari qëndrueshmëria:** jep peshë të barabartë politikave mjedisore dhe socio-ekonomike, llogaridhënies dhe thekson transparencën dhe legjitimitetin tek të gjithë aktet. Ai thekson zhvillimin e partneriteteve efektive të sektorit publik dhe privat jo vetëm në kontekst të projekteve por edhe në fushën e qeverisjes, duke siguruar se palët e interesit në tërë diskursin e spektrit të zhvillimit të mjedisit japin input strategjik në politikëbërje dhe zbatim.

Bazuar në informatat dhe skenarët ekzistues, nuk është e mundur të caktohen caqe sasiore për emetimet e ardhshme të Kosovës.

Por, mund të i vendosim dy boshte kryesore përgjatë të cilave do të mund të zhvilloheshin skenarët aktual të mundshëm për Zhvillim më Emetim të Ulët. Boshti i parë ka të bëjë me eficiencën e energjisë dhe qëndrueshmërinë dhe i dyti me investimet në prodhimin e energjisë elektrike – thëngjilli apo burimet e ripërtëritshme. Skenarët e mundshëm janë paraqitur në Figurën 12 më poshtë.

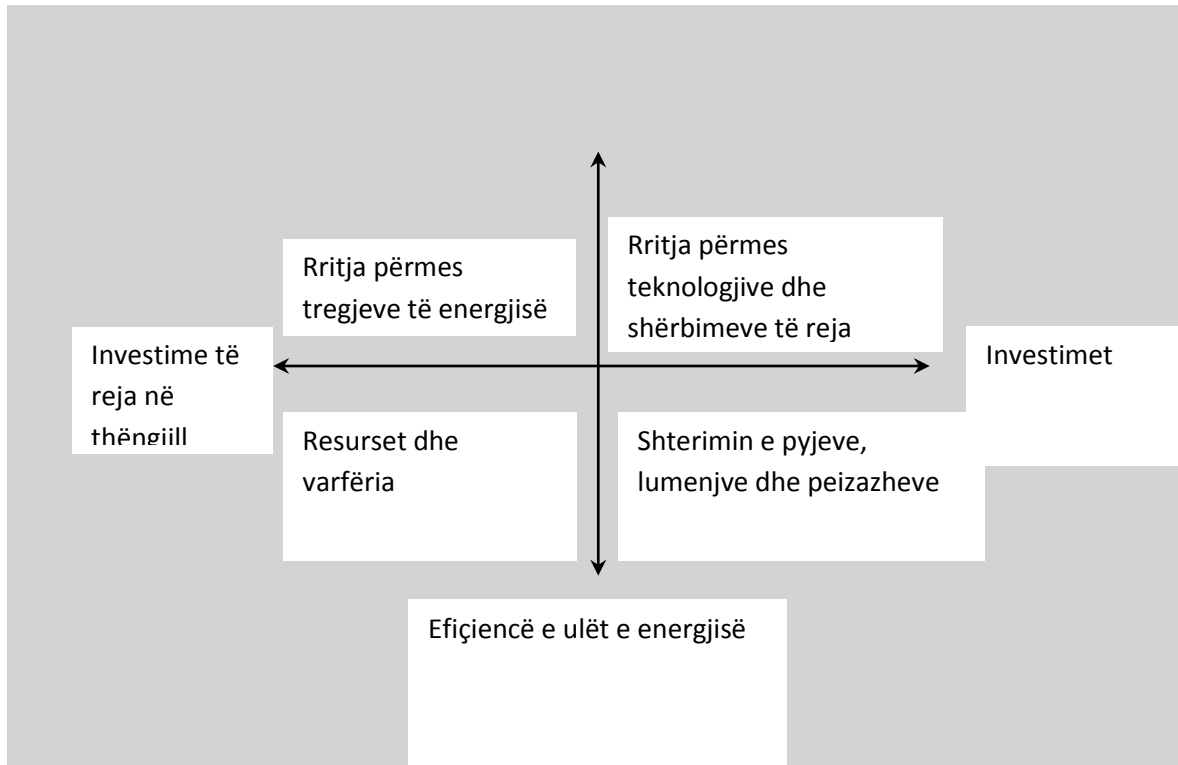

Figura 12. Skenarët e mundshëm për Zhvillim me Emetim të Ulët

Përshkrimi i këtyre skenarëve:

- **Resurset dhe kurthërimi me varfërinë:** Kosova vazhdon të varet në masë të madhe në thëngjill për prodhimin e energjisë elektrike si dhe ngrohjen e ndërtesave. Termocentralet moderne po ndërtohen me efikasitet gjithnjë më të lartë dhe emetime më të ulëta, por kërkesa e energjisë dhe çmimet e energjisë po rriten. Ekonomitë familjare dhe industria, të cilët nuk mund të përballojnë investime në eficiencë të energjisë, paguajnë një kosto gjithnjë e më të lartë të energjisë, veçanërisht pasi që sektori i energjisë të ketë hyrë në skemën e tregtimit të emisioneve (ETS) dhe detyrimit për të paguar për kuotat e emetimeve.
- **Pyjet, lumenjtë dhe peizazhet e dëmtuara:** Kosova do të krijojë mjedis për investitorët e huaj. Potenciali ekziston në kapacitete të mëdha dhe të vogla të erës dhe energjisë solare. Për shkak të eficiencës së ulët të energjisë kërkesa për energji është në rritje më të shpejtë se sa furnizimi me energji, duke dërguar në mbishfrytëzim të burimeve natyrore si; pyjeve, lumenjëve, peizazheve dhe biodiversitetit në përgjithësi. Kjo shkakton probleme shtesë për përshtatje me ndryshime klimatike, zvogëlon cilësinë e jetës dhe potencialin turistik të vendit.
- **Rritja përmes tregjeve të energjisë:** Kosova tërheq investimet në sektorin e saj të energjisë nga thëngjilli me teknologji të importuar, duke përmirësuar ndjeshëm efikasitetin e saj dhe duke ulur emetimeve e veçanta. Jetëgjatësia e minierave të thëngjillit është zgjatur për një tjetër

brez, duke e bërë të mundur ristrukturimin gradual të ekonomisë me kosto të ulët. Kosova mund të eksportojë energji elektrike tek vendet e tjera të BE-së dhe në këtë mënyrë mund t'i përballojë kuotat e emetimit të nevojshëm në kuadër të skemës së tregtimit të emetimeve në BE.

- **Rritja përmes teknologjive dhe shërbimeve të reja:** Transformimi i sektorit të energjisë arrihet duke kombinuar investimet në energjinë e ripërtëritshme dhe efikasitetin e energjisë. Kjo krijon mundësi të reja biznesi dhe vende të punës. Kërkesa për energji dhe çmimet e energjisë janë të qëndrueshme; ekonomitë familjare dhe industria nuk priten të ekspozohen rritjes së çmimit të karbonit ose paqëndrueshmërisë së tregjeve globale të energjisë.

Është e qartë se dy skenarët e parë do të duhet të shmangen, nëse është e mundur, gjersa zgjidhja e vërtetë qëndron për sa i përket investimeve të ardhshme në prodhimin e energjisë elektrike. Kosova mund të rrisë investime të ngjashme në potencialin e saj të burimeve të ripërtëritshme. Këtu, biomasa, hidrocentralet (të vogla dhe të mëdha) dhe era, kanë realizueshmëri komerciale dhe energjia fotovoltaike do të duhej të ishte konkurruese pa subvencione publike para vitit 2020.

Pavarësisht përzgjedhjes së bërë për furnizim të energjisë, investimet janë të arsyeshme në efikasitetin e energjisë dhe transport të qëndrueshëm. Këtu është i rëndësishëm potenciali kosto-efektive dhe përfitime reciproke në kuptim të uljes së varfërisë dhe të rritjes ekonomike.

Synimet e propozuara të zvogëlimit të GS akomodojnë të dy skenarët e mundshëm në kuptim të burimeve të energjisë, përderisa qartazi prioriteti vihet në efikasitetin e energjisë.

PËRSHTATJA ME NDRYSHIMET KLIMATIKE

Nëse merret parasysh se në kushtet aktuale të ndryshueshmërisë së klimës është tashmë e rëndësishme për menaxhimin e suksesshëm të ujit në shumë pjesë të botës, meqë shtyn proceset lokale, kombëtare dhe rajonale për përshtatje (Palmer et al, 2008; Hallegatte, 2009), atëherë ndryshimet klimatike vetëm sa rëndojnë kompleksitetin ekzistues të arritjes së një zhvillimi të drejtë socio-ekonomik, që përfshinë përdorime të shumta të ujit nga një numër gjithnjë në rritje i përdoruesve, në mënyra që janë edhe të drejta edhe të qëndrueshme (Lebel, 2007, 2009).

Për këtë arsye është i nevojshëm integrimi proaktiv i strategjive, për përshtatje me ndryshimet klimatike, zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe zhvillimit të qëndrueshëm. Megjithatë, tani për tani kemi njohuri të kufizuara për "politikën" e funksionimit të strategjive, p.sh. në lidhje me ndërtimin e besimit, zgjidhjen e konflikteve dhe mënyrën në të cilën interesat e ndryshme, peshohen kundrejt njëra-tjetrës.

Shpeshherë, masat teknike më nuk janë të mjaftueshme dhe autoritetet publike, organizatat joqeveritare dhe kompanitë private janë në kërkim të zgjidhjeve të tjera, për të siguruar që burimet e rrezikuara të ujit të menaxhohen në mënyrë të qëndrueshme. Megjithatë, marrëveshjet aktuale institucionale janë shpeshherë të pamjaftueshme për t'i menaxhuar këto sfida të reja në mënyrë adekuate, prandaj janë të nevojshme mënyra inovative të përshtatjes për qeverisjen e përshtatjes me ndryshime klimatike.

Në këto rrethana, Kosova përballë me sfida të mëdha për ta bërë sistemin e saj të qeverisjes publike më rezistent dhe fleksibil, për shembull në lidhje me: 1) trajtimin, veçanërisht në lidhje me të ardhmen e paparashikueshme të ndryshimeve të klimës, për shembull përmes

analizave afatgjate të skenarëve, vlerësimeve të rrezikut dhe vlerësimeve të cenueshmërisë; 2) përfshirjen e sektorit privat në menaxhimin e burimeve natyrore, për shembull nëpërmjet partneritetit publiko privat; 3) aplikimin e qasjeve të integruara dhe koncepteve të përshtatjes së menaxhimit; 4) aplikimin e mekanizmave të çmimvënies, mbulimit të kostos dhe masave stimuluese.

NDIKIMET E NDRYSHIMEVE KLIMATIKE NË KOSOVË

Komponenta për përshtatje me ndryshimet klimatike është e rëndësishme për të reaguar dhe parashikuar ndikimet e ndryshimeve klimatike në Kosovë. Këto ndikime aktuale dhe të pritura përfshijnë (Burimet: IPCC, 2007, 2013, UN-Habitat 2009, OSBE 2008, UNDP/WMO 2009):

- Ndryshimet klimatike do të rritin ekspozimin në rreziqet nga thatësitrat, përmbytjet dhe zjarret në pyje. Ndryshueshmëria e klimës tanimë është rritur në Kosovë;
- Rritja e intensitetit dhe shpeshtësisë së reshjeve ekstreme siç janë shirat e dendur, si dhe thatësitrat edhe më të rënda, veçanërisht nga vitet e '80-ta. Përmbytjet e menjëherëshme po bëhen gjithnjë e më të rëndomta në viset malore, gjerësa vërshimet e lumenjve po ndodhin gjithnjë e më shpesh në fusha dhe zona të ulëta;
- Temperaturat më të larta më me gjasë do të shkaktojnë valë të nxehta dhe zjarre në pyje. Që nga viti 2000 e tutje në Kosovë ka pasur gjithnjë e më shumë zjarre në pyje;
- Kosova disa herë është goditur nga thatësitrat gjatë dy dekadave të fundit (1993, 2000, 2007, dhe 2008);
- Temperaturat e ngritura, reshjet e pakësuara dhe zvogëlimi i rrjedhave në kombinim me zhvillimet socio-ekonomike dhe rritjen e përdorimit të burimeve të ujit, do ta rrisin ekspozimin në thatësira;
- Që nga viti 2004, 80% e komunave të Kosovës janë përballur me mungesë të ujit për shkak të thatësirave hidrologjike dhe keqpërdorimit të burimeve të ujit;
- Degradimi i ekosistemit dhe zvogëlimi i shërbimeve të ekosistemit;
- Shtimi i sëmundjeve dhe paraqitja e sëmundjeve të reja, si pasojë e ndotjes së ujit;

Është me rëndësi të merret parasysh se rreziqet klimatike në një vend si që është Kosova kanë ndikim shumë më të madh se sa do kishin normalisht, për shkak të shkallës së lartë të cenueshmërisë. Kjo rrjedhë nga disa faktorëve, duke përfshirë: (burimi: UN-Habitat 2009, OSBE 2008, UNDP/OBM 2009):

- Lulëzimin e paprecedent të ndërtimit dhe urbanizmit që nga 1999;
- Cenueshmërinë e lartë socio- ekonomike, për shkak të pranisë së lartë të varfërisë (prek 45% të popullatës) dhe ekonomisë së brishtë, me përcjellur me shërbime të kufizuara në sektorët e shëndetsisë, mirëqenies sociale dhe punësimit;
- Ndërtimet pa leje në zonat të rrezikshme si dhe mosrrespektimi i standardeve të ndërtimit; Mungesa e mirëmbajtjes së shkatërrimi gjatë kohës së luftës;
- Sisteme joadekuate të drenazhimit dhe kanalizimit;
- Shfrytëzimi joadekuat i tokës dhe planifikimi joadekuat komunal, të cilat rrisin ekspozimin e popullatës ndaj rreziqeve;
- Menaxhimi i paqëndrueshëm i ujit dhe praktika të paqëndrueshme bujqësore, shpyllëzimi, dhe shkatërrimi i shpatinave nga aktivitetet në minera;

Pjesët në vijim paraqesin një përkufizim më të hollësishëm të problemit për sektorë të ndryshëm që janë veçanërisht të cenueshëm ndaj ndikimeve të ndryshimeve klimatike.

RESURSET E UJIT

Kosova ka sasi të pakta dhe të kufizuara të resurseve të ujit të freskët. Mungesat e resurseve të ujit të pijshëm me gjasë do të ndodhin në një të ardhme të afërme në vitet e thata nëse nuk aplikohen menjëherë veprimet e duhura të përshtatjes.

Përveç kësaj, resurset e ujit në dispozicion janë të shpërndara në mënyrë të pabarabartë në tërë territorin, të ndara në katër pellgje lumenjsh / ujëndarës: Drini i Bardhë, Ibri, Morava e Binçës dhe Lepenci. Furnizimi mesatar vjetor i ripërtëritshëm me ujë për person në Kosovë është rreth 1'987 m³/person/vit, dhe kategorizohet si pa trysni (indikatori Falkenmark), që është ndjeshëm më ulët krahasuar me mesataren botërore prej 7'243 m³ (CEDARE AWC, 2006). Për shkak se disponueshmëria e ujit ndryshon nga një pellg lumi në tjetrin, ka nevojë të kryhen hulumtime për mundësitë dhe potencialet për rezervuare shtesë të ujit brenda pellgje të lumenjve. Zhvillimi i vlerësimeve të ndikimit në mjedis, studimeve të fizibilitetit që analizojnë ndryshueshmërinë e opsioneve të bartjes së ujit, duhet t'i paraprijnë zhvillimit të infrastrukturës së duhur përfundimtare të transportimit të ujit nga një pellg lumor në tjetrin.

Pjesa perëndimore dhe jugore e Kosovës, e njohur si Rrafshi i Dukagjinit, është më e pasur me ujëra sipërfaqësorë dhe nëntokësorë. Pjesa veriore dhe lindore e Kosovës, e njohur si Fusha e Kosovës, ka më pak resurse ujore në dispozicion. Megjithatë, kjo zonë ka përqendrimin më të madh të popullatës dhe më së shumti pika të nxehta të cilat shkaktojnë ndotje ekstreme të ujit.

Kategoritë kryesore të përdorimit të burimeve të ujit të freskët janë: Furnizimi me ujë të pijshëm për ekonomi familjare, furnizimit me ujë për Industrinë dhe Energjetikën (për hidroenergjinë dhe për ftohje të termocentraleve) dhe për qëllime të ujitjes. Bazuar në Raportin Vjetor të Performancës së Ofruesve të Shërbimeve të Ujit në Kosovë për vitin 2012, industria e ujit në Kosovë është ende e dobët; duke treguar mangësi në shumicën e treguesve të performancës të tilla si mbulimi i shërbimit që është në nivel prej 78%. Shumë fshatra rurale nuk mbulohej nga skemat rajonale të furnizimit me ujë dhe disa fshatra ende përdorin ujërat nëntokësore nga pusët e cekëta të cilësisë së përkeqësuar. Kosova ka rreth 237.800 hektarë tokë bujqësore, nga të cilat vetëm 42.200 hektarë janë të ujitura, ose rreth 17.7 %. Pavarësisht shifrave më lartë, Kosova është më e avancuara në rajon për sa i përket performancës së ndërmarrjeve publike. P.sh. mbulimi prej 78 % nuk do të thotë se pjesa tjetër e popullsisë nuk ka qasje në shërbimet e ujit. Në vend të kësaj, ata mund të kenë sistemet vetjake, ose përdorin puse.

Cilësia e ujit të lumenjve në Kosovë është e dobët për shkak të mungesës së impianteve të trajtimit të ujërave të zeza, hedhjes së mbeturinave përgjatë/ose pranë brigjeve të lumit, mirëmbajtjes së dobët apo inekzistente të shtretërve të lumenjve. Zakonisht cilësia e lumenjve në rrjedhën e sipërme përfaqëson një habitat të shëndetshëm ujor dhe plotëson standardet mjedisore. Disa nga lumenjtë kryesorë të rrymës së poshtme nga komunat më të mëdha dhe industritë janë të ndotura rëndë sa që uji nuk mund të përdoret për furnizimin me ujë ose për qëllime të ujitjes. Lumenjtë kryesorë në Kosovë bien në kategorinë e ndotjes 2 dhe 3, ndërsa lumi Sitnica është kategorizuar si "lum i vdekur".

Ndikimi i ndryshimeve klimatike mund ta përkeqësojë edhe më shumë cilësinë e rrjedhave të ujit, në veçanti gjatë muajve të verës kur pritet ndryshim në trendet e reshjeve që do të

pasqyrohen në rrjedhën e ulët të lumenjve dhe nga rritja e temperaturave, gjersa burimet e kontaminimit vazhdojnë të jenë të pandryshuara. Ndotja e burimeve sipërfaqësore dhe nëntokësore të ujit do të ndikojnë rëndë në shëndetin e njerëzve; ajo mund të pengojë rritjen ekonomike dhe mund të ndikojë në bollëkun dhe sigurinë e ushqimit. Në Shtojcën 5 janë të paraqitura të dhënat për mbulueshmërinë e furnizimit me ujë dhe kanalizimit në Kosovë

Presioni në burimet mjaftë të kufizuara natyrore të ujit po rritet edhe si pasojë e aktiviteteve njerëzore. Rritja e kërkesës për ujë në të gjithë sektorët dhe ndotja përgjatë brigjeve të rrjedhave të ujit po kontribuojnë në shterimin dhe përkeqësimin e burimevetë ujit. .

Temperaturat e larta dhe ulja e trendit të reshjeve të cilat pritet të ndodhin do të ndikojnë drejtpërsëdrejti në regjimet e rrjedhave të lumenjve, në nivelet e ujërave nëntokësore dhe sasinë e rimbushjes së ujërave nëntokësore, si dhe në avullimin e ujit nga toka. Për më tepër, ndryshimet klimatike do të shtojnë cenueshmërinë ndaj përmbytjeve ekstreme dhe thatërisave me ndikime të paparashikueshme socio-ekonomike në mirëqenien njerëzore dhe kushtet mjedisore.

VEPRIMET PËR TË IU PËRGJIGJUR NDIKIMEVE TË NDRYSHIMEVE KLIMATIKE NË KOSOVË

Duke pasë parasysh tërë këtë që u tha më sipër, është më se i domosdoshëm një vlerësim për cenueshmërinë e ujit të freskët në mënyrë që identifikohen rreziqet potenciale dhe njëherit t'iu sigurohet vendimmarrësve një sinjalizim i paralajmërimit të hershëm për nevojën e monitorimit të ndryshimeve të mundshme përgjatë kohës. Kjo është shumë me rëndësi për të zbuluar praninë e rreziqeve sa më herët, për të pasur mundësi që të hartohen dhe zbatohen masat përkatëse për zvogëlimin e ndikimeve negative. Për më tepër, vlerësimi ngritë ndërgjegjësimin publik për rrezikun me të cilin mund të përballet e tërë shoqëria.

- Për t'iu përgjigjur si duhet sfidave të ndryshimeve klimatike, Kosova duhet të hartojë me urgjencë dokumente të reja të politikave dhe/ose të ndryshojë kornizën ekzistuese të politikave për t'i integruar masat e zbutjes dhe përshtatjes me ndryshimet klimatike brenda kuadrit ligjor dhe strategjisë së përgjithshme të zhvillimit kombëtar. Hartimi i dokumenteve të reja të politikave dhe/ose ndryshimini i kornizës ekzistuese së politikave duhet të bazohet në një hulumtim gjithëpërfshirës shkencor të vlerësimit të ndikimeve të mundshme të ndryshimeve klimatike në burimet e ujit në të katër pellgjet e lumenjve në Kosovë. Rekomonadohet që në strategjinë e ujit dhe planet për menaxhimin e pellgjeve të lumenjve, sipas kuadrit ligjor për menaxhimin e burimeve ujore të integrohen çështjet e në vijim:
  - Përgatitja e Rregullores për trajtimin e ujërave të zeza, rikultivimin dhe ripërdorimin e ujit, duke përfshirë këtu edhe pakot stimuluese për rikultivimin dhe ripërdorimin e ujit.
  - Përgatitja e Rregullores për menaxhimin e ujërave nëntokësorë, rimbushjen e ujëmbajtësve të ujërave nëntokësorë, kufizimin e detyrueshëm të shfrytëzimit të ujërave nëntokësore dhe monitorimin e ujërave nëntokësorë.
  - Përgatitja e Programit për menaxhimin e rrezikut, duke përfshirë mbrojtjen nga përmbytjet dhe identifikimin e zonave me rrezik nga përmbytjet.

- Përgatitja e Programit për menaxhimin e thatësirave, ndarjes së ujit dhe prioritizimit të kategorive të konsumatorëve në situata të thatësirave.
- Përgatitja e Rregullores për nxitjen e mbledhjes së ujit nga shiu. Programe stimuluese për mbledhjen e ujit nga shiu.

BUJQËSIA, PYLLTARIA, BIODIVERSITETI DHE PLANIFIKIMI I PËRDORIMIT TË TOKËS

Kosova është në procesin e ristrukturimit të sektorit të bujqësisë dhe pylltarisë me synim të zhvillimit të qëndrueshëm ekonomik duke u bazuar në standardet mjedisore evropiane, veçanërisht në legjislacion. Qeveria e Kosovës po mbështet një qasje të integruar me synim që të gjëjë një ekuilibër mes zhvillimeve ekonomike, mbrojtjes së mjedisit dhe të përdorimit të tokës.

Kosova ka trashëguar shumë probleme mjedisore të cilat janë akumuluar përgjatë dekadave dhe po ndikojnë në shfrytëzimin e pakontrolluar të resurseve natyrore, në dendësinë e lartë të popullsisë, ndërtimin e pakontrolluar në toka bujqësore, shfrytëzimin e pakontrolluar dhe prerjen ilegale të pyjeve, aktivitetet ekonomike dhe industriale, duke përfshirë minierat dhe industrinë e përpunimit, e që të gjitha po ndikojnë në mjedis. Përveç të gjithë këtyre faktorëve të cilët ndikojnë në bujqësi, pylltari dhe përdorim të tokës, ndryshimi i klimës e shton ndërlikimin ekzistues drejt realizimit të zhvillimit të drejtë socio-ekonomik. Nën pikën 2 të Shtojcës 5 janë parqitur të dhënat statistikore për bujqësi, pylltari dhe biodiverzitet.

SHËNDETI PUBLIK

Ndikimi në shëndetin njerëzor është një nga ndikimet më domethanëse i ndryshimeve klimatike, por në të njëjtën kohë shëndeti mund të jetë shtytje pozitive për agjendën klimatike dhe një mjet për të angazhuar masën e gjerë për të gjetë zgjidhjet. Është e njohur se përgjegjësia për mbrojtjen e jetëve dhe mirëqenies i takon sektorit të shëndetësisë. Prandaj, investimi në mbrojtjen shëndetësore dhe në përshtatje mund të shpëtojë jetët si dhe të rritë qëndrueshmërinë ndaj ndryshimeve klimatike. Pra, mbrojtja dhe avancimi i shëndetësisë është shtyllë thelbësore për zhvillim të qëndrueshëm, dhe reagim ndaj ndryshimeve klimatike. Një qasje më e integruar dhe ndërsektoriale për përmirësimin e rezistencës shëndetësore, nxitjes së rritjes në favor të të varfërve, dhe mbrojtjes së mjedisit, do të duhej të përmirësonte koherencën e politikave dhe të rrisë efikasitetin.

ÇESHTJET KRYESORE DHE SFIDAT

Përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike kërkon qasje adekuate në menaxhimin e resurseve natyrore si: ujit, tokës bujqësore, pylltarisë, biodiversitetit, etj. Kjo arrihet me involvimin e institucioneve në të gjitha nivelet dhe shoqërinë civile. Në vijim janë përmbledhur sfidat kryesore që kanë të bëjnë me përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike:

Qeverisja duhet të përshtatet me rrethanat dhe kapacitetet ekzistuese, sipas madhësisë dhe natyrës së problemit si dhe ndaj objektivit të synuar. Sfida është më e madhe për shkak të specifikave të zonave të prekura nga ndryshimet klimatike, duke pasur parasysh se secila zonë ka karakteristikat e saja fizike, gjeografike dhe socio-ekonomike.

Kosova paraqet shembuj të sektorëve me interesa konkurruese, si bujqësia, industria, furnizimi shtëpiak me ujë, shëndetësia dhe rrjedhat minimale për mbajtjen e ekosistemeve. Zhvillimi dhe

zbatimi i planeve të menaxhimit shpeshherë mbetet problematik për shkak të bashkëpunimit të dobët midis ministrive të ndryshme, bashkëpunim të dobët midis kufijve administrativë, si dhe mbrojtjes së interesave vetjake të individëve të rëndësishëm në qeveri, industri apo botën shkencore. Kështu, procesi i formulimit të planeve të veprimit të përshtatjes klimatike duhet të përfshijë jo vetëm përfaqësues të sektorëve të ndryshëm që varen drejtpërdrejt në burimet ujore (si bujqësia ose industria), por edhe sektorëve që në mënyrë indirekte kanë ndikim në burimet ujore (si zhvillimi urban dhe planifikimin rural). Një sfidë e madhe për qeverisjen e përshtatjes klimatike është bashkëpunimi ndërsektorial. Nëse do të ketë sukses, bashkëpunimi mes fushave të politikës dhe sektorëve ofron mundësi të jashtëzakonshme në drejtim të efikasitetit të kostove.

Delegimi në strukturat e pushtetit lokal mund të prodhojë rezultate të mira dhe duhet të aplikohet një kornizë për nxitjen e subsidiaritetit, në pajtim me disa direktiva të BE-së. Në disa raste, qasjet e menaxhimit kolektiv në nivel lokal kanë dëshmuar rezultate të mira, shpeshherë në partneritet ndërmjet palëve të interesit dhe agjencive apo projekteve lokale publike.

Shkëmbimi i Informatave, njohurive dhe komunikimi janë të pamjaftuesheme për të mbështetur menaxhimin apo për të nxitur qeverisje të mirë. Informatat jo gjithëmonë janë në formate të përshtatshme për shfrytëzim, shpeshherë shkëmbimi i tyre në mes partnerëve është joefektiv.

Përmirësimi i qasjes së “planifikimit gjithpërfshirës” që integron të dhënat prej publikut dhe partnerëve në vendimmarrje. Pjesëmarrja dhe menaxhimi kolektiv lokal mund të jenë qasje efektive për qeverisje të mirë. Gjithpërfshirja duket të jetë efektive në përmirësimin e rezultateve të produkteve pasi rritë pronësinë e palëve të interesit, sepse ata kanë qasje në informata dhe mund të ofrojnë zgjidhje më të mira se ato që vijnë nga lartë poshtë. Aspekti më i rëndësishëm i gjithpërfshirjes është se mund të bashkërendohen më mirë objektivat e qeverisë me ato të banorëve lokalë. Kjo u jep palëve lokale të interesit stimulim për menaxhimin më të mirë të resurseve natyrore dhe mjedisit, dhe mund t'i fuqizojë ata duke iu ofruar më shumë ndikim mbi rezultatet gjatë procesit të zbatimit (implementimit).

Ka rrezik që qasja gjithpërfshirëse t'i pasqyrojnë pabarazitë ekzistuese midis palëve të interesit. Palët më të fuqishme të interesit mund të dominojnë në diskutimet gjithpërfshirëse apo të mos marrin pjesë fare në to. Një aspekt tjetër në këtë asimetri të pushtetit është se palët nuk janë 'pronarë' të resurseve, por megjithatë janë palë të interesit. Mënyrat për të përfshirë dhe fuqizuar këta njerëz janë shpeshherë të vështira për t'u negociuar, sidomos kur ka pengesa sociale apo kulturore. Një sfidë po aq e vështirë është se si të sigurohet pjesëmarrja e atyre që nuk janë përfitues të drejtpërdrejt të resurseve, por që mund të jenë ndotës, ose janë të cenueshëm ndaj ndikimeve të ndryshimeve klimatike. Prandaj, Strategjia e Kosovës rekomandon që të përfshihet një përfaqësim i gjerë i palëve të interesit gjatë zbatimit të strategjisë, duke përfshirë personat që edhe drejtpërdrejtë edhe tërthorazi përfitojnë nga strategjia e propozuar.

Përvoja tregon atë që ‘duhet bërë’ dhe ‘që nuk duhet bërë’: ndërtimi mbi kapitalin ekzistues shoqëror, promovimi i barazisë dhe gjithpërfshirjes, të fillohet në fushat ku ka potencial të mirë, të shkohet hap pas hapi dhe të nxirren mësim nga gabimet dhe të përshtatemi. Kostot janë më të ulëta dhe rezultatet më të mira nëse qasja gjithpërfshirëse ndërtohet në kapitalin ekzistues shoqëror, dhe për të marrë maksimumin intervenimet duhet të aprovuar. Parimet e kapitalit dhe drejtësisë shoqërore kërkojnë që të dëgjohen edhe zërat e atyre që janë më pak të

fuqishëm. Kjo mund të përkrahet nga agjencitë publike. Intervenimet mund të fillojnë në fushat me potencial për sukses dhe ku kostot e intervenimit janë më të ulëta.

Përshtatja e strukturës së masave stimuluese është mekanizëm i mundshëm për të mbështetur përshtatjen klimatike në nivel lokal, por përshtatjet janë politikisht të vështira dhe mund të përcillen me pasoja negative apo të papritura. **Stimulimet pozitive dhe negative** janë përcaktues shumë të fuqishëm të sjelljes dhe, në rastin e përshtatjes klimatike, qeveritë zakonisht janë në gjendje t'i përshtatin lehtësisht. Prandaj, ato janë mekanizma atraktivë, posaçërisht në zonat me kapacitet të kufizuar administrativ. Opsionet përfshijnë përshtatjen e çmimeve të dhënave si energjia apo çmimet e prodhimit si produktet bujqësore; duke ofruar subvencione për të nxitur sjellje specifike; apo futjen e ndalesave në kultura bujqësore apo në metoda të ujitjes, për shembull. Megjithatë, të gjitha këto qasje kanë mangësi të mëdha.

AKTIVITETET DHE LEGJISLACIONI QË KA PËR SYNIM TRAJTIMIN E NDRYSHIMEVE KLIMATIKE

Kjo pjesë ofron një përmbledhje të aktiviteteve dhe ligjeve kryesore ekzistuese dhe të planifikuara (financuara) të qeverisë, që kanë për synim trajtimin e ndryshimeve klimatike.

⇒ NË NIVEL NDËRKOMBËTAR

Raporti i Zhvillimit Njerëzor 2011 i UNDP jep dëshmi tronditëse se jemi duke e arritur një nivel të sipërm të kapacitetit tonë për emetimin e gazrave serrë pa pasoja të rënda. Është vlerësuar se stabilizimi i përqendrimeve të gazrave serrë në atmosferë në një nivel që parandalon ndryshim katastrofik klimatik do të kërkojë zvogëlim të emetimeve të gazrave serrë për 50% deri më 2050, krahasuar me nivelet e vitit 1990.

Adresimi i ndryshimeve klimatike kërkon dy lloje të reagimeve. Së pari, e njëherit më i rëndësishmi është zvogëlimi i emetimeve tona të gazrave serrë (d.m.th. të ndërmarrim veprime të **zbutjes**) dhe së dyti duhet të marrim veprime të **përshtatjes** për t'iu përgjigjur ndikimeve të pashmangshme të ndryshimeve klimatike. Legjislacioni për të cilin kohëve të fundit BE-ja është dakorduar rreth ndryshimeve klimatike kërkon masa konkrete për përmbushjen e zotimit të BE-së për zvogëlimin e emetimeve për 20% deri më 2020, krahasuar me nivelet e emetimeve të vitit 1990; ky akord lejon mundësinë për ndryshim për të siguruar një zvogëlim prej 30% nëse ka pajtim si pjesë e një marrëveshjeje ndërkombëtare në të cilën shtetet tjera të zhvilluara pajtohen për të kontribuar edhe më shumë, bazuar në përgjegjësitë dhe mundësitë e tyre. Megjithatë, edhe nëse bota ka sukses në frenimin, e pastaj zvogëlimin e emetimeve të gazrave serrë, planetit tonë do t'i duhet kohë për t'u rimëkëmbur nga gazrat serrë që tanimë janë në atmosferë. Kjo do të thotë se ne do të përballemi me ndikimin e ndryshimeve klimatike së paku edhe për 50 vitet e ardhshme, prandaj, duhet të ndërmarrim veprime për përshtatje ndaj ndryshimeve klimatike.

Konventa Kornizë e Kombeve të Bashkuara për Ndryshimin Klimatik (UNFCCC), Protokollin e Kyoto-s (PK) në kuadër të Konventave dhe vendimet e tyre pasuese, si dhe politika e BE-së për këtë fushë, mbështesin shtetet në zhvillim dhe shtetet me ekonomi në tranzicion në përpjekjet e tyre për të vazhduar me rritje ekonomike me sa më pak pengesa konkurruese, e në të njëjtën

kohë të arrijnë zvogëlimin e emetimeve dhe të përshtaten ndaj ndikimeve të ndryshimeve klimatike. Në Planin e Veprimit të Balit (2007), shtetet në zhvillim janë pajtuar për herë të parë që të hartojnë dhe zbatojnë Veprime të Duhura Kombëtare për Zbutje në kontekst të zhvillimit të qëndrueshëm, mbështetur dhe mundësuar me teknologji të reja, financim dhe ngritje të kapaciteteve. Konferenca e 15 e Palëve” (KeP) e mbajtur në Kopenhagë në dhjetor 2009, ka nxjerrë Marrëveshjen e Kopenhagës (MK) – një deklaratë politike e cila pajtohet për të kufizuar ndikimin e ndryshimeve klimatike në jo më shumë se 2°C mbi nivelet paraindustriale në kontekst të ekuitetit dhe zhvillimit të qëndrueshëm dhe riafirmon aspektet zhvillimore të ndryshimeve klimatike, duke përfshirë strategjitë e zhvillimit me emetim të ulët. Konferencat në Kankun dhe në Durban kanë siguruar më shumë hollësi në këtë kuptim.

Janë ndërmarrë shumë hapa të rëndësishëm në zhvillimin e regjimit të përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike në kuadër të UNFCCC, si dhe shumë aktivitete janë mandatuar për zbatimin e Konventës. Dy pika që janë të rëndësishme për Kosovën janë cekur në vijim, por të cilat duhet njohur në kontekst të shumë hapave të tjerë të rëndësishëm që janë ndërmarrë në procesin paraprak për realizimin e këtyre pikave të arritjes.

- **Programi i Punës i Najrobit (PPN):** Më 2006, në KeP 12 në Najrobi, Organi Subsidiar për Këshilla Shkencore dhe Teknologjike (SBSTA) është mandatuar që të realizojë një projekt pesëvjeçar për të trajtuar ndikimet, cenueshmërinë dhe përshtatjen në lidhje me ndryshimet klimatike. Aktivitetet në kuadër të NËP janë në vazhdim e sipër.
- **Korniza e Përshtatjes së Kankun-it (KPK):** Më 2010, në KeP 16 në Kankun, është përcaktuar Korniza e Përshtatjes Kankun. Aktivitetet në kuadër të KPK-së kanë të bëjnë me pesë klasterët në vijim: Zbatimi, duke përfshirë një proces për t’i mundësuar palëve të formulojnë dhe zbatojnë plane kombëtare të përshtatjes dhe programin e punës për t’i marrë parasysh qasjet për trajtimin e humbjeve dhe dëmeve; mbështetja; institucionet, duke përfshirë themelimin e një Komisioni të Përshtatjes në nivel global, si dhe aranzhimet rajonale dhe kombëtare; parimet; dhe angazhimi i palëve të interesit. Aktivitetet në kuadër të KPK-së janë në vazhdim e sipër për të mundësuar operacionalizim të plotë.

Procesi i Planit Kombëtar të Përshtatjes (PKP) është krijuar në kuadër të Kornizës së Përshtatjes Kankun (KPK). Ai mundëson Palët që të formulojnë dhe zbatojnë plane kombëtare të veprimit (PNA) si masë për identifikimin e nevojave afatmesme dhe afatgjate të përshtatjes dhe hartimin dhe zbatimin e strategjive dhe programeve për trajtimin e këtyre nevojave.

Krahas mandatave nga UNFCCC, tani ka mandat të fuqishëm politik nga organet ndërkombëtare për shëndetësi, përmes rezolutës së Asamblesë Botërore të Shëndetësisë 2008 (ËHA 61.197) për ndryshimet klimatike dhe shëndetin, dhe zotimeve ekuivalente në nivel rajonal evropian (Korniza Rajonale Evropiane për Veprim është mirëpritur në Deklaratën e Parmës për Mjedis dhe Shëndetësi 2010⁸). Këto mandate politike gjithashtu mbështeten me avancime në udhëzimet teknike dhe projektet e përshtatjes shëndetësor.

⁷http://www.ho.int/globalchange/A61_R19_en.pdf

⁸<http://www.euro.who.int/en/what-we-do/health-topics/environment-and-health/Climate->

Palët kanë miratuar Kornizën e Përshtatjes Kankun si pjesë të Marrëveshjes së Kankunit në Konferencën për Ndryshimin Klimatik në Kankun, Meksikë (KeP 16/CMP 6). Në marrëveshje, palët kanë konfirmuar se **përshtatja duhet të trajtohet me të njëjtin nivel të prioritetit sikurse edhe zbutja.**

Objektivi i **Kornizës së Përshtatjes Kankun** (paragrafët 11-35) është që të shtohen veprimet për zbutje, duke përfshirë përmes bashkëpunimit ndërkombëtar dhe shqyrtimit koherent të çështjeve që kanë të bëjnë me përshtatjen në kuadër të Konventës. Përfundimisht, veprimet e shtuara kërkojnë uljen e cenueshmërisë dhe ngritjen e qëndrueshmërisë së palëve shtetërore në zhvillim, duke marrë parasysh nevojat urgjente dhe të menjëhershme të këtyre shteteve në zhvillim të cilat janë veçanërisht të cenueshme. Në Konferencën për Ndryshimet Klimatike në Durban në nëntor/dhjetor 2011, Palët kanë arritur avancim të ndjeshëm në zbatimin e Kornizës.

⇒ NË NIVEL TË BE-s

Në prill të vitit 2009 Komisioni Evropian ka prezantuar një dokument politikash të njohur si Libri i Bardhë i cili paraqet kornizën për masat dhe politikat e përshtatjes për të zvogëluar cenueshmërinë e shteteve të BE-së ndaj ndikimeve të ndryshimeve klimatike. Kjo kornizë përqendrohet në fushat kyçe në vijim:

- Krijimi i njohurive bazë, pasi të dhënat reale janë jetike në hartimin e politikave klimatike;
- Marrja parasysh e ndikimeve të ndryshimeve klimatike në politikat kyçe të BE-së; Financimi i veprimeve që dalin nga politikat për ndryshimet klimatike;
- Mbështetja e përpjekjeve të gjera ndërkombëtare për përshtatje duke ndihmuar për shembull shtetet jo anëtare të BE-së në përmirësimin e qëndrueshmërisë dhe kapacitetit të tyre për t'u përshtatur me ndryshimin klimatik.

Prej 21 maj deri 20 gusht 2012, BE ka realizuar një proces konsultimesh për përgatitjen e Strategjisë së Përshtatjes të BE-së. Ky konsultim kërkonte grumbullimin e opinioneve nga palë të interesit dhe ekspertë në fushën e përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike me synim të marrjes së informatave shtesë për përgatitjen e Strategjisë së Përshtatjes të BE-së.

Për të lehtësuar zbatimin e shtyllës së parë të Librit të Bardhë, në mars 2012 ueb-platforma Climate-ADAPT (Platforma Evropiane për Përshtatje Klimatike) është vënë në dispozicion publik. Kjo platformë iu mundëson përdoruesve informata në fushat vijuese:

- Ndryshimi i pritur klimatik në Evropë;
- Cenueshmëria në të tashmen dhe në të ardhshmen sipas regjioneve dhe sektorëve; Strategjitë kombëtare dhe transnacionale të përshtatjes;
- Rastet studimore të përshtatjes dhe opsionet e mundshme të përshtatjes; Integrimi në nivel evropian;
- Mjetet që mbështesin planifikimin e përshtatjes;
- Profilet e projekteve hulumtuese që lidhen me përshtatjen, dokumentet udhëzuese (p.sh. për menaxhimin e paparashikueshmërisë), raportet, burimet shtesë të informatave, vegëzat dhe lajmërimet e ngjarjeve.

⇒ NË NIVEL KOMBËTAR

Si rezultat i çështjeve që kanë të bëjnë me statusin e saj, Kosova ende nuk është pranuar nga Institucionet e Kombeve të Bashkuara. Rrjedhimisht nuk është palë në konventat ndërkombëtare dhe merr pjesë në negociata vetëm si vëzhguese. Megjithatë, përputhshmëria me ligjet ndërkombëtare, duke përfshirë Marrëveshjet Shumëkombëshe të Mjedisit vazhdon të jetë shumë e rëndësishme për të ardhmen e Kosovës në strategjinë e saj vendore si dhe për marrëdhëniet ndërkombëtare të saj.

Për të i trajtuar ndryshimet klimatike nga kjo fushë, MMPH ka nxjerrë U.A të poshtëpërmendura të cilat trajtojnë segmente të veçanta nga kjo fushë:

- Udhëzim Administrativ QRK Nr.19/2013 për qasje në informata për shpenzimin ekonomik të karburanteve dhe emisionin co2 të automjeteve të reja personale
- Udhëzim Administrativ QRK Nr.20/2013 për Zbatimin e Mekanizmave Fleksibil për Zhvillim të Pastër
- Udhëzim Administrativ QRK- Nr. 01/2016 për Mekanizmin e Përcjelljes së Emisioneve të Gazrave Serë,
- Udhëzim Administrativ QRK- Nr. 09/2015 për Përcjelljen e Emisioneve të Gazrave Serë
- Udhëzim Administrativ QRK Nr.16/2013 për substancat që e dëmtojnë shtresën e ozonit dhe gazrat serrë të fluoruara.

Përveq legjislacionit MMPH ka zhvilluar Inventarin e GS për vitin 2008, 2009 dhe 2015.

VLERËSIMI PAS FATKEQËSIVE⁹

Agjencia e Menaxhimit Emergjent (AME), në kuadër të Ministrisë së Brendshme, është përgjegjëse për koordinimin dhe realizimin e vlerësimeve të dëmeve. Grumbullimi dhe ruajtja e të dhënave për çdo katastrofë bëhet në baza aty për aty (*ad hok*). Për shembull, pas zjarreve të pyjeve të vitit 2007, një Komision Ndërmintor ka caktuar Ministrinë e Bujqësisë që të kryej grumbullimin dhe vlerësimin e të dhënave. Kjo është bërë sipas praktikave të kësaj ministrie. Përfundimisht, të gjitha të dhënat janë bartur në Qendrën e Situatave (QKS) në kuadër të Zyrës së Kryeministrit, ku ato janë ruajtur dhe arkivuar. Analiza dhe raporti post-veprimit janë kryer më vonë.

VLERËSIMI I RREZIKUT¹⁰

AME ka për detyrë koordinimin dhe përgatitjen e vlerësimeve të rrezikut për fatkeqësitë natyrore dhe ato të shkaktuara nga njeriu. Në vitin 2009 është bërë Vlerësimi i Rrezikut për Kosovën duke mbuluar të gjitha rreziqet e mundshme për popullatën e Kosovës dhe që kërkonte të përcaktojë nivelin e pritshëm të dëmeve. Vlerësimi kryesisht përqendrohet në rreziqet dhe dobësitë strukturore, meqë AME dhe organizatat e tjera kanë pak ekspertizë në analizimin e cenueshmërisë socio-ekonomike dhe vlerësimin e kapaciteteve. Përveç hartave të

⁹ UNDP/OBM, 2011. Vlerësimi i Nevojave për Përfitim nga IPA (sipas përkufizimit të RKSOKB 1244/99)

¹⁰ UNDP/OBM, 2011. Vlerësimi i Nevojave për Përfitim nga IPA (sipas përkufizimit të RKSOKB 1244/99)

rrezikshme, të dhëna e tjera relevante në dispozicion përfshijnë hartat rrugore, hekurudhore dhe të infrastrukturës së energjisë elektrike, si dhe të shpërndarjes së popullsisë. Megjithatë, deri më tani, nuk ka në dispozicion të dhëna të cenueshmërisë së ndryshimeve klimatike për Kosovën (Burimi: Portali i Njohurisë së Ndryshimeve klimatike, Grupi i Bankës Botërore, 2013)

Niveli lokal, nuk ka kapacitet të mjaftueshëm të vlerësimit. Kryqi i Kuq i Kosovës është duke punuar me komunat për fuqizimin e kësaj fushe dhe po kërkon të sigurojë financim për të kryer vlerësime të cenueshmërisë dhe kapacitetit.

MENAXHIMI I INFORMATAVE¹¹

AME është zyrtarisht përgjegjës për mirëmbajtjen e një baze të dhënave të menaxhimit të emergjencave, që përfshin grumbullimin, ruajtjen dhe përditësimin e informatave. Për këtë qëllim, DEM ka përgatitur një draft metodologji, e cila ende nuk është aprovuar nga Qeveria. Megjithatë, siç është theksuar më lartë në situata të reagimit, shumica e agjencive i përcjellin informatat e tyre Qendrës së Situatave. Nuk është e qartë se në çfarë mënyre i pranon këto informata AME.

Ministria Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor gjithashtu mban bazën e të dhënave në mbështetje të Planit Hapësinor të Kosovës. Krahas analizave të dhënave gjeografike, demografike, të varfërisë, tokës dhe mjedisit, ajo përfshin raportet e sektorëve dhe të dhënat për sistemin e arsimit, banimin, bujqësinë, pyjet, zonat rurale, sektorin e energjisë, sektorin e shëndetësisë, infrastrukturën e transportit, hidrologjinë, tregtinë, industrinë, kulturën, teknologjinë e informatave dhe turizmin në Kosovë. Të gjitha këto informata menaxhohen nën mbikëqyrjen e Departamentit të Planifikimit Hapësinor dhe Ndërtimit. Duket se nuk ka koordinim apo lidhje ndërmjet kësaj baze të dhënave dhe atyre të AME-së dhe Qendrës së Situatave.

KAPITULLI IV

VIZIONI, MISIONI DHE OBJEKTIVAT

VIZIONI

Kosova me zero emitim të GS, me aftësi për tu përshtatur me ndryshimet klimatike, që në mënyrë efektive zbutë shkaqet nga ndryshimet klimatike dhe në mënyrë efektive parashikon dhe i përgjigjet ndikimeve të ndryshimeve klimatike, duke marrë parasysh parimet ndërkombëtare për zhvillim të qëndrueshëm.

MISIONI

Zvogëlimi i GS dhe i rreziqeve dhe dëmeve nga ndikimet aktuale dhe të ardhshme të ndryshimeve klimatike me kosto-efektive dhe shfrytëzimi i përfitimeve të mundshme që dalin nga ndryshimet klimatike.

¹¹ UNDP/OBM, 2011. Vlerësimi i Nevojave për Përfitim nga IPA (sipas përkufizimit të RKSOKB 1244/99)

OBJEKTIVAT

Duke pasur parasysh paparashkueshmërinë dhe pasigurinë e lartë lidhur me nivelin aktual dhe të pritshëm të projeksioneve të emetimeve të GS në Kosovë është vështirë të caktohet një objektiv kuptimplotë (meritor) për zbutje, në kuptim të përcaktimit të caqeve për zvogëlim të emetimeve. Për të njëjtën arsye, dhe për arsye të pasigurisë së zhvillimit të ardhshëm social dhe ekonomik të vendit, është gjithashtu vështirë të caktohen objektivat afatgjate (p.sh. 2050 sipas Udhërrëfyesit të BE-së). Për shkak të kësaj, objektivat e zbutjes caktohen në kuptim cilësor, si në vijim:

OBJEKTIVAT PËR ZHVILLIM ME EMETIM TË ULËT

OBJEKTIVI I PARË STRATEGJIK

Zhvillimi i kapaciteteve të Kosovës për përmbushjen e obligimeve në kuadër të Konventës së UNFCCC dhe BE-së.

OBJEKTIVI SPECIFIK 1: Hartimi dhe zbatimi i politikave për ndryshime klimatike

OBJEKTIVI SPECIFIK 2: Krijimi i kornizës për themelimin e Sistemit Kombëtar për Inventarin e GS

Nëse Kosova nënshkruan Konventën Kornizë të Kombeve të bashkuara për Ndryshimet Klimatike (UNFCCC) do të jetë e obliguar të sigurojë monitorim vjetor të emetimeve të saj të gazrave serrë. Në fillim, Kosova me siguri nuk do të jetë pjesë e shteteve të Shtojcës I, por do të bëhet pjesë e grupit të ashtuquajtur të Palëve që nuk janë pjesë e Shtojcës I. Sistemi i raportimit për këto të fundit sipas Konventës së UNFCCC është përmes Komunikimeve Kombëtare me një afat kohor fleksibil shumëvjeçar, që raporton për inventarin e gazrave serrë dhe informata të tjera. Monitorimi, raportimi dhe shqyrtimi vjetor i emetimeve të gazrave serrë dhe largimi (thithja) është obligim kryesor për Palët e Shtojcës I, sipas Konventës dhe Protokollit të Kyoto-s (vendimet 18/CP.8, 19/CP.8 dhe 14/CP.11). Kosova do të mund të fillojë me raportimin vjetor edhe para se të bëhet anëtare e Shtojcës I, si pjesë e obligimeve për raportim ndaj Agjencisë Evropiane për Mjedis (AEM).

OBJEKTIVI I DYTË STRATEGJIK

Zvogëlimi i emetimeve të gazrave serrë

OBJEKTIVI SPECIFIK 1: Parandalimi /Zvogëlimi i emetimeve të gazrave serrë

OBJEKTIVI SPECIFIK 2: Planifikimi i mobilitetit të qëndrueshëm dhe promovimi i tij në qendrat më të mëdha të populluara të Republikës së Kosovës

Disa nga veprimet si ato në sektorin e energjisë dhe pylltarisë tanimë janë në proces. Të tjerat veprime janë të prezantuara në kapitullin e Planit të Veprimit për ndryshime klimatike të cilat duhet të realizohen në bashkëpunim me autoritetet tjera relevante dhe donatorëve të interesuar.

Bashkëveprimi në realizimin e këtij objektiv dhe Objektivit të pestë të Strategjisë së Energjisë së Republikës së Kosovës 2017- 2026- Plotësimi i caqeve dhe obligimeve në efikasitet të energjisë,

burime të ripërtëritshme të energjisë dhe mbrojtje të mjedisit, do të kontriboi direkt edhe në zvogëlimin e emetimit të gazrave serrë, ku thuhet që:

"Kosova është zotuar në përmbushjen e caktuar të kursimit prej 9% nga konsumi i gjithmbarshëm I energjisë, cak i vendosur sipas Direktivës 2006/32/EC të BE-së. Gjithashtu ka marrë obligimet për zbatimin e politikave të reja të BE-së që burojnë nga Direktiva Evropiane 2012/27/EC për eficiencën e energjisë.

Në sektorin e BRE-së, është synim zhvillimi dhe përmirësimi i mekanizmave të nevojshëm rregullator dhe operacional për arritjen e caktuar prej 25% të pjesëmarrjes së energjisë nga BREtë në bruto konsumin final të energjisë në vitin 2020. Pas kësaj, Qeveria do të rishikojë arritjet e integritetit të BRE-ve dhe do të vendosë caqet e reja për periudhën në vijim. Pritet që Kosova të nxis më tutje BRE-të, në pajtim me potencialin, obligimin dhe nevojat, si dhe karshi zhvillimeve dhe përvojës Evropiane.

Kosova sikurse edhe palët tjera kontraktuese të Komunitetit të Energjisë ka detyrime për implementimin e direktivave evropiane për mjedisin dhe kjo do të mbetet një prej objektivave strategjik të sektorit të energjisë në Kosovë."

Nëse mbështetet me financim, teknologji dhe ngritje të kapaciteteve për veprimet e duhura vendore për zbutje Kosova mund të arrijë Zvogëlime më të mëdha të emetimeve. Objektivat janë të koordinuara me synimet dhe objektivat e dokumenteve strategjike dhe dokumentet e politikave të Kosovës, siç janë Strategjia e Kosovës për Mjedisin dhe Plani Kombëtar i Veprimit në Mjedis, Strategjia e Energjisë si dhe strategjitë për sektorin e bujqësisë dhe pylltarisë. Disa nga veprimet për zhvillim me emetim të ulët tanimë po gjejnë zbatim për resurset e Kosovës dhe me mbështetje të donatorëve, siç janë: Plani i Veprimit për Eficiencë të Energjisë, Plani i Veprimit për Energji të Ripërtëritshme dhe Strategjia për Mbrojtjen Klimatike në Sektorin e Pyjeve.

Mobiliteti është nxitur nga karboni dhe ekziston pajtim i qartë shkencor se emetimet e karbonit po ndikojnë në klimën globale me pasoja të pakthyeshme afatgjata. Transporti është sektori ku një zvogëlim i përdorimit të energjisë dhe emetimeve vërtetohet të jetë jashtëzakonisht i vështirë për t'u arritur, pavarësisht nga ndonjë sukses në ndonjë zonë urbane.

Ka mundësi në të ardhmën që qytetet e Kosovës të kalojnë në transport me karbon të ulët, ku veprimet mund të realizohen bazuar në një kombinimin e inovacioneve ekonomike, planifikimit dhe teknologjive inovative që do të vepronin në mënyrë të ndërsjelltë.

MASAT E REKOMANDUARA PËR ZVOGËLIM TË GAZRAVE SERRË

Tabela 6. tregon masat e planifikuara për zvogëlim të emetimeve të gazrave serrë sipas sektorëve, të renditura sipas prioritetit të tyre. Megjithatë, për shkak të pamjaftueshmërisë së informatave për emetimet aktuale, është vështirë të vlerësohet ndikimi i zvogëlimit të emisioneve të GS, të veprimeve individuale.

Sektori / Nënsektori	Masat e mundshme
Ngritja e kapaciteteve	Krijimi i një Sistemi Kombëtar të Inventarizimit dhe fuqizimi i raportimit për gazrave serrë (AKMM)
	Hartimi dhe zbatimi i politikave kombëtare për të gjithë sektorët me

	kontribut në emetimet e gazrave serrë.
	Trajnime për negociatat në kuadër të UNFCCC-së dhe BE-së
Eficienca e energjisë	Zbatimi i Planit Kombëtar të Veprimit për Eficiencë të Energjisë 2010-2018
	Aplikimi i standardeve të eficiencës së energjisë
	Promovimi dhe ndërgjegjësimi
	Krijimi i skemave të subvencioneve /huadhënies për masa të eficiencës së energjisë
Energjia e ripërtëritshme	Zbatimi i Planit Kombëtar të Veprimit për Energji të Ripërtëritshme (PKVER) 2011 - 2020
	Promovimi i përdorimit të biomasës për ngrohjen qendrore dhe kogjenerimin industrial
	Vendosja e kushteve të favorshme rregullative për prodhimin e energjisë fotovoltaike (pa subvencione)
	Energji gjeotermike në nivel të cekët për ngrohje
	Prodhimi i biogazit nga mbeturinat e kafshëve në blegtori,etj.
Ngrohja qendrore dhe kogjenerimi industrial	Rindërtimi dhe zgjerimi i rrjeteve të ngrohjes qendrore
	Aplikimi i energjisë së ripërtëritshme dhe eficiencës së lartë energjisë (kombinim i ngrohjes dhe energjisë) në prodhimin e energjisë
	Kogjenerimi në lokacione industriale për nevoja të ngrohjes qendrore dhe nevoja industriale
Termocentralet dhe minierat e thëngjillit	Përmirësimi i eficiencës së TC-ve ekzistuese
	Rritja e efikasitetit të prodhimit të energjisë elektrike përmes zëvendësimit të TC Kosova A me Termocentralin Kosova e Re
	Parandalimi i vetëndezjes së linjtit
Transporti	Konceptet e lëvizshmërisë së qëndrueshme në qytete dhe qyteza të Kosovës
	Promovimi i transportit publik rrugor (autobus)
	Rindërtimi i hekurudhave, duke përfshirë sigurimin e shërbimit cilësor të udhëtarëve
	Përparësi ecjes dhe çiklizmit para automjeteve në zhvillimin urban
	Zhvillimi i vendbanimeve, rrjetit rrugor dhe lehtësirës intermodale të transportit publik
Menaxhimi i mbeturinave	Grumbullimi i mbeturinave të ndara dhe riciklimi
	Përdorimi i mbeturinave të ngurta të parrezikshme (mbeturinat e amvisërive, goma, etj) si lëndë alternative djegëse në prodhimin industrial
Bujqësia	Metodat e deponimit, përgatitjes dhe aplikimit të plehrave
	Aplikim adekuat i plehrave artificiale minerale dhe organike
	Prodhimi organik
Pyjet dhe natyra	Zbatimi i Strategjisë së Mbrojtjes Klimatike në Sektorin e Pyjeve në Kosovë
	Menaxhimi i qëndrueshëm i pyjeve duke rritur rezistencën e pyjeve Mbrojtja nga zjarret e pyjeve Pyllëzimi dhe ripyllëzimi i tokave të zhveshura Integrimi i sekuestrimit të karbonit në menaxhimin e pyjeve Pjesë të pyjeve dhe zonave të mbrojtura t'i lihen zhvillimit natyror
	Caktimi dhe zhvillimi i zonave të mbrojtura

Tabela 6. Masat për uljen e emetimeve të gazrave serrë sipas sektorëve dhe nënsektorëve

Duke përdorur ekstrapolim të emetimeve të gazrave serrë në varshmëri me kërkesën e parashikuar për energji sipas Planit të Veprimit për Eficiencë të Energjisë dhe krahasuar me ndikimin e këtyre masave, do të kemi një zvogëlim të emetimeve të gazrave serrë prej 7 deri 14% në vitin 2018, krahasuar me skenarin e veprimit të zakonshëm (figure 12). Kjo jep një përafrim të parë të asaj se si do të duhej të duhej një cak i emetimeve kur të zhvillohet në tërësi inventari dhe parashikimet e emetimeve.

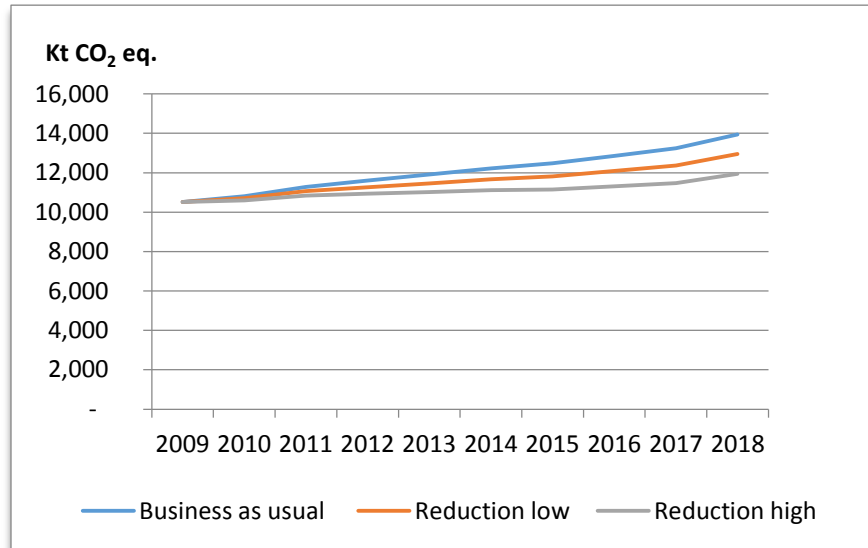

Figura 14. Ulja e mundshme e emetimeve bazuar në masat e propozuara të zbutjes krahasuar me vlerësimin e përafërt të skenarit pa ndryshime. Vlerësimi i poshtëm i uljes së emetimeve është 1 Mt CO₂eq. në vit më 2018 dhe vlerësimi i lartë është 2 CO₂eq.

OBJEKTIVAT E PËRSHTATJES ME NDRYSHIMET KLIMATIKE

Deklarata e misionit për Komponentën e Përshtatjes me Ndryshimeve Klimatike- Të zvogëlohet rreziku dhe dëmet nga ndikimet e tanishme dhe të ardhshme të ndryshimeve klimatike me kosto-efektive dhe të shfrytëzohen përfitimet e mundshme

OBJEKTIVI I TRETË STRATEGJIK

Zhvillimi i mekanizmave të ri dhe përmirësimi i atyre aktualë në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, në sektorët me rëndësi ekonomike që janë të cenueshëm ndaj ndryshimeve klimatike;

OBJEKTIVI SPECIFIK 1:

Vendosja e mekanizmave për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, për sektorët që janë të cenueshëm prej ndryshimeve klimatike

OBJEKTIVI SPECIFIK 2: Përgatitja e paketave për taksa klimatike

Strategjia do të synojë sjelljen e mekanizmave të ri dhe përmirësimin e atyre aktualë për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, të cilat në veçanti kanë peshë për sektorët me rëndësi ekonomike që janë posaçërisht të cenueshëm ndaj ndryshimeve klimatike, si dhe të avancojë kapacitetin i përshtatjes së komuniteteve të cenueshme, në veçanti të bujqve të varfër, grupeve të marginalizuara dhe grave në trajtimin e ndikimeve klimatike dhe rreziqeve të ndërlidhura

me jetën e tyre dhe mjeteve për jetesë. ndryshimeve klimatike. Në këtë mënyrë, Strategjia ka për qëllim ngritjen e kapacitetit të partnerëve, akterëve dhe hisedarëve lokalë për integrimin e çështjeve të ndryshimeve klimatike dhe përshtatjen në proceset e zhvillimit lokal dhe rajonal, si dhe fuqizimin e tyre për trajtimin e çështjeve të ndryshimeve klimatike.

OBJEKTIVI I KATËRT STRATEGJIK

Ngritja e kapaciteteve¹² të përshtatjes të ekosistemeve natyrore,

OBJEKTIVI SPECIFIK 1: Përmirësimi i balancit të ujit përmes masave për përmirësim të peisazhit

OBJEKTIVI SPECIFIK 2: Të krijohen kushte më të mira mikroklimatike dhe peizazhe më të rezistueshme për tu mundësuar specieve migrimin në habitate më të favorshme.

Në sistemet shoqërore, kapaciteti i përshtatjes i referohet aftësisë për të mësuar nga gabimet dhe për të gjeneruar përvorjet nga trajtimet e ndryshimeve, e që kjo varet në masë të madhe nga aftësia e individëve dhe rrjeteve të tyre shoqërore për inovacion.

Për më tepër, është theksuar se vetëm gjenerimi i përvorjës nuk është i mjaftueshëm për ndërtimin e kapacitetit të përshtatjes në sistemet socio-ekologjike në mënyrë të atillë që të përmbushur sfidën e navigimit të dinamikave të natyrës. Prandaj, të mësuarit se si të mbahen sistemet socio-ekologjike në një botë të ndryshimit të vazhdueshëm ka nevojë për një kontekst institucional dhe shoqëror brenda të cilit do të zhvillohet dhe veprohet.

OBJEKTIVI I PESTË STRATEGJIK

Ngritja e kapaciteteve të partnerëve, akterëve dhe hisedarëve qendrorë dhe lokalë për integrimin e çështjeve të ndryshimeve klimatik dhe përshtatjes në proceset e zhvillimit

OBJEKTIVI SPECIFIK 1: Ngritja e kapaciteteve për prodhimin e informatave, shfrytëzimit të informatave dhe komunikimi

OBJEKTIVI SPECIFIK 2: Zhvillimi i programeve për vetëdijësim mbi ndryshimet klimatike

OBJEKTIVI SPECIFIK 3: Shmangja e ndikimeve potenciale të klimës në shëndet

Duke u mbështetur në informatat e mësipërme në këtë Strategji, përshtatja me ndryshimet klimatike përfshinë disa masa me synim të rritjes së kapacitetit të përshtatjes:

1. Përmirësimi i menaxhimit dhe këmbimit të informatave, d.m.th. prodhimi i njohurisë së përbashkët/pjesëmarrësve, zotim për trajtimin e shqetësimeve, komunikimi i përgjithshëm ndërmjet palëve të interesit, burimet e hapura dhe të përbashkëta të informatave dhe fleksibiliteti dhe gatishmëria për eksperimentim.
2. Ngritja e kapaciteteve, trajnimet dhe ndërgjegjësimi, duke përfshirë programet e ndërgjegjësimit publik dhe trajnimet për profesionist.

¹²Kapaciteti adaptues: aftësia e sistemit për t'u përshtatur ndaj ndryshimit klimatik, për t'i zburuar dëmet potenciale apo për t'i shfrytëzuar përparësitë e mundësive apo për t'u përballur me pasojat (IPCC, 2001).

3. Masat financiare dhe ekonomike dhe përmirësimi i menaxhimit të rrezikut.

Përmirësimi i strukturave të bashkëpunimit, d.m.th. përfshirja e palëve joqeveritare, sektorëve të ndryshëm (duke mbështetur integrimin horizontal) dhe qeverive nga nivele të ndryshme hierarkike (duke mbështetur integrimin vertikal).

FUQIZIMI I KORNIZËS INSTITUCIONALE

Nga shqyrtimi i strategjive ekzistuese del që problemi kyç është detyrimi për zbatim efektiv të tyre. Kjo do të thotë që prioritet i parë do të jenë veprimet për ngritjen e kapaciteteve. Veprimet e tjera do të dizajnohen ashtu që të përfshijnë sektorin privat, partneritetet publike private, komunitetet lokale dhe OJQ-të. Gjithashtu, duket se në të ardhmen e afërm do të jenë në dispozicion financa shumë të pakta nga burime publike vendore. Kjo do të thotë që financimi i veprimeve do të duhet të bazohet kryesisht në sektorin privat (popullata, kompanitë, bankat), donatorët “klasik” dhe fondet e BE-së në kuadër të zhvillimit të procesit të aderimit në BE.

Strategjia për Mbrojtjen e Mjedisit parasheh, planifikim efektiv dhe reagim ndaj ndikimeve të ndryshimeve klimatike, duke marrë parasysh parimet e pranuar ndërkombëtarisht për zhvillim të qëndrueshëm. Përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike është vendimtare për uljen e rrezikut dhe dëmeve nga ndikimet aktuale dhe të ardhshme të ndryshimeve klimatike me një kosto-efektive dhe me shfrytëzimin e përfitimeve të mundshme që dalin nga ndryshimet klimatike.

Një nga objektivat kryesore të Strategjia për Kosovën është rritja e kapacitetit të përshtatjes të sistemeve natyrore dhe shoqërore, duke u bazuar në kuptimin e shëndoshë të asaj që përcakton rezistencën dhe cënueshmërinë e këtyre sistemeve. Problemi që duhet të trajtohet është rritja e mundësisë së tërë sistemit për të reaguar ndaj ndryshimit në vend se të reagohet ndaj ndikimeve të padëshirueshme të ndryshimit.

Thënë shkurt, kapaciteti i përshtatjes është tregues i kapacitetit që duhet trajtuar ndryshimin dhe shqetësimin, dhe pasqyron të mësuarit me anë të shkëmbimit të njohurive dhe duke iu përgjigjur informatave kthyesë. Rritja e aftësisë së sistemeve për t'u përshtatur, apo të ndërtuar kapacitetet e tyre të përshtatjes, është një element i rëndësishëm që duhet marrë parasysh për t'u përgatitur dhe për t'iu përgjigjur ndryshimeve klimatike: prandaj sistemet me kapacitete të larta të përshtatjes mund ta ruajnë integritetin e tyre në një gamë më të gjerë kushtesh sesa sistemet me kapacitetet të ulëta të përshtatjes. Në sistemet shoqërore, kapaciteti i përshtatjes i referohet aftësisë për të mësuar nga gabimet dhe për të gjenruar përvojat nga trajtimet e ndryshimeve, e që kjo varet j në masë të madhe nga aftësia e individëve dhe rrjeteve të tyre shoqërore për inovacion.

Për më tepër, është theksuar se vetëm gjenerimi i përvojës nuk është i mjaftueshëm për ndërtimin e kapacitetit të përshtatjes në sistemet socio-ekologjike në mënyrë të atillë që të përmbushur sfidën e navigimit të dinamikave të natyrës. Prandaj, të mësuarit se si të mbahen sistemet socio-ekologjike në një botë të ndryshimit të vazhdueshëm ka nevojë për një kontekst

institucional dhe shoqëror brenda të cilit do të zhvillohet dhe veprhet. Njohuria dhe aftësia për të vepruar në informata të reja janë elemente të vazhdueshme në procese shoqërore.

Duke u mbështetur në informatat e mësipërme, Strategjia për Kosovën përfshin disa komponentë të strategjisë të synuar në rritjen e kapacitetit të përshtatjes:

1. Përmirësimi i menaxhimit dhe këmbimit të informatave, d.m.th. prodhimi i njohurisë së përbashkët/pjesëmarrëse, zotim për trajtimin e shqetësimeve, komunikimi i përgjithshëm ndërmjet palëve të interesit, burimet e hapura dhe të përbashkëta të informatave dhe fleksibiliteti dhe gatishmëria për eksperimentim.
2. Ngritja e kapaciteteve, trajnimet dhe ndërgjegjësimi, duke përfshirë programet e ndërgjegjësimit publik dhe trajnimet për profesionistë.
3. Masat financiare dhe ekonomike dhe përmirësimi i menaxhimit të rrezikut.
4. Përmirësimi i strukturave të bashkëpunimit, d.m.th. përfshirja e palëve joqeveritare, qeverive të sektorëve të ndryshëm (duke mbështetur integrimin horizontal) dhe qeverive nga nivele të ndryshme hierarkike (duke mbështetur integrimin vertikal).

KAPITULLI V

MONITORIMI, RAPORTIMI DHE VLERËSIMI I ZBATIMIT TË DOKUMENTEVE STRATEGJIKE

Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) si bartëse e Strategjisë dhe Planit të Veprimit për Ndryshime Klimatike, është përgjegjëse për monitorimin e vazhdueshëm të zbatimit të këtij dokumenti, të miratuar. Për të siguruar zbatimin efektiv dhe me kohë të aktiviteteve të përcaktuara në Planin e Veprimit MMPH do të ketë një qasje pro-aktive të monitorimit të zbatimit duke lidhur aktivitetet e monitorimit me përmirësimin e implementimit.

Për këtë arsye është i nevojshëm zhvillimi i mekanizmave për përmirësim duke i dërguar përkujtesa institucioneve/personave përgjegjës për zbatim, organizimin e takimeve, informimin e publikut si dhe përdorimin e instrumenteve të presionit administrativ apo madje edhe atij politik.

Plani i Veprimit (PV) për zbatimin e Strategjisë për Ndryshime Klimatike (SNK) parasheh pesë hapa kyç të cilët ndërliken me monitorim dhe raportim:

Hapi 1 – Caktimi i personelit përgjegjës për Monitorim dhe raportim lidhur me zbatimin e SNK-së/ PV

Hapi 2 – Hartimi dhe miratimi i Raportit të parë për zbatimin e SNK-së/ PV

Hapi 3 - Hartimi dhe miratimi i Raportit të dytë për zbatimin e SNK-së/ PV

Hapi 4 – Rishikimi i Planit të Veprimit (nëse është e nevojshme)

Hapi 5 – Hartimi dhe miratimi i Raportit përfundimtar për zbatimin e SNK-së/ PV.

Struktura institucionale për monitorim dhe raportim

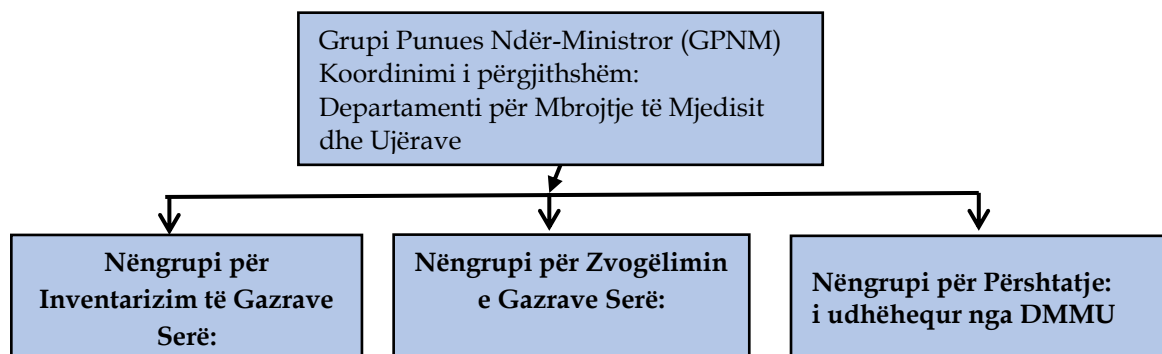
Hapi i parë me rëndësi është caktimi i roleve dhe përgjegjësve të qarta për monitorim dhe raportim lidhur me zbatimin e SNK-së/PV-së.

Institucionet e përfshira në monitorimin dhe raportimin e SNK dhe PV në Kosovë janë:

- Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor si udhëheqëse
- Komiteti Koordinues ndërministror
- Zyra për Planifikim Strategjik
- Komiteti i Planifikimit Strategjik
- Qeveria e Kosovës

Grupi Punues Ndër-Ministror për Ndryshime Klimatike (GPNM) i themeluar për hartimin e Strategjisë dhe Planit të Veprimit për Ndryshime Klimatike do të përdoret për themelimin e ekipit përgjegjës për monitorim dhe raportim lidhur me zbatimin e SNK/PV.

Duke ndjekur strukturën e Planit të Veprimit do të caktohen personat përgjegjës për secilin grup të njohur të masave, sipas detyrave të formuluar sipas skemës së paraqitur dhe Tabelës 1.

ROLET DHE PËRGJEGJËSITË

Tabela 1 - Rolet dhe përgjegjësitë

	Roli	Përgjegjësitë/detyrat
1	Grupi Punues (apo personi përgjegjës) për monitorimin e intervenimeve të SNK-së të ndërlidhura me kornizën strategjike si dhe intervenimet e SNK të ndërlidhura me funksionimin e administratës publike	<p>Monitorimi dhe raportimi lidhur me implementimin e masave strategjike</p> <p>Përmirësimi i zbatimit të masave strategjike</p> <p>Integrimi i objektivave të SNK në strategjitë e reja dhe ato të azhuruara sektoriale</p> <p>Sigurimi i pjesëmarrjes së publikut në procesin e zhvillimit të politikave</p> <p>Monitorimi dhe raportimi lidhur me implementimin e masave administrative</p> <p>Përmirësimi i integritetit të objektivave të SNK në kornizën ligjore</p> <p>Avancimi i fuqizimit të institucioneve/organeve ekzistuese në pajtueshmëri me PV</p> <p>Krijimi i orarit për trajnimet e nevojshme dhe integrimi i tyre në të gjitha aktivitetet relevante të projektit si ato të filluara ashtu edhe në ato të planifikuara</p> <p>Avancimi i komunikimit dhe shkëmbimit të informatave</p>
2	Grupi Punues (apo personi përgjegjës) për monitorimin e intervenimeve nga PV të ndërlidhura me investimet në infrastrukturë dhe intervenimet të	<p>Monitorimi dhe raportimi për aktivitetet që kanë të bëjnë me investime</p> <p>Monitorimi i planifikimit të buxhetit në nivel kombëtar dhe atë lokal</p> <p>Monitorimi i asistencës teknike ndërkombëtare dhe projekteve tjera</p> <p>Sigurimi i planifikimit financiar në pajtim me objektivat e SNK</p> <p>Monitorimi dhe raportimi për zbatimin e intervenimeve financiare dhe ekonomike</p>

	ndërlidhura me intervenimet financiare dhe ekonomike	Përmirësimi i futjes së stimulimeve apo tarifave, taksave, në pajtim me objektivat e SNK
3	Grupi Punues (apo personi përgjegjës) për monitorimin e intervenimeve të SNK të ndërlidhura me aktivitetet për ndërgjegjësim publik	Monitorimi dhe raportimi për zbatimin e aktiviteteve për ndërgjegjësim publik Krijimi i orarit për aktivitete të nevojshme për ndërgjegjësim publik Integrimi i komponentes së ndërgjegjësimit publik në të gjitha aktivitetet e projektit , si ato të filluara ashtu edhe në ato planifikuara Vendosja e bashkëpunimit afatgjatë me mediat (gazetat, radion, televizionin, mediat sociale) për të promovuar objektivat e SNK Mbledhja e artikujve për ndryshime klimatike nga mediat
4	Këshilli Drejtues / organi kryesor këshillues	Organizon takime së paku një herë në vit për të diskutuar raportet e brendshme vjetore apo raportet zyrtare lidhur me zbatimin e SNK/PV Jep këshilla dhe udhëzime për nëngrupet punuese ndërministrrore në formë të konkluzave të takimit Siguron dorëzimin me kohë të të dhënave nga institucionet përgjegjëse Merr pjesë në konsultimet publike për draft raportet
5	MMPH/ institucioni zbatues i PV-së dhe planit të monitorimit	Koordinon procesin e Monitorimit dhe raportimit lidhur me zbatimin e SNK/ PV Ofron mbështetje logjistike (sallat e takimit, organizimin e konsultimit publik, menaxhimin e të dhënave, etj.) Raportet zyrtare ia dorëzon Qeverisë për miratim Publikon raportet e miratuara në uebfaqen e vet
6	Qeveria	Miraton raportet zyrtare Mbështet zbatimin e SNK/ PV me vendime të veçantë nëse është e nevojshme Siguron mbështetje buxhetore për zbatimin e SNK/PV
7	Institucionet përgjegjëse për zbatimin e PV¹³	Implementojnë intervenimet e PV Ofronjë informata lidhur me procesin e implementimit Grupeve Punuese sipas kërkesës
8	Shoqëria civile	Merr pjesë në mënyrë aktive në proceset e vendim-marrjes, monitorimit dhe raportimit

Detyrat e formuluar në Tabelën 1 duhet të kryhen në pajtim me dinamikën e parashikuar të raportimit, duke marrë parasysh së monitorimi, posaçërisht ai pro aktiv, (ndryshe nga raportimi) është aktivitet i vazhdueshëm i cili kërkon përkushtim serioz dhe planifikim të orarit të aktiviteteve.

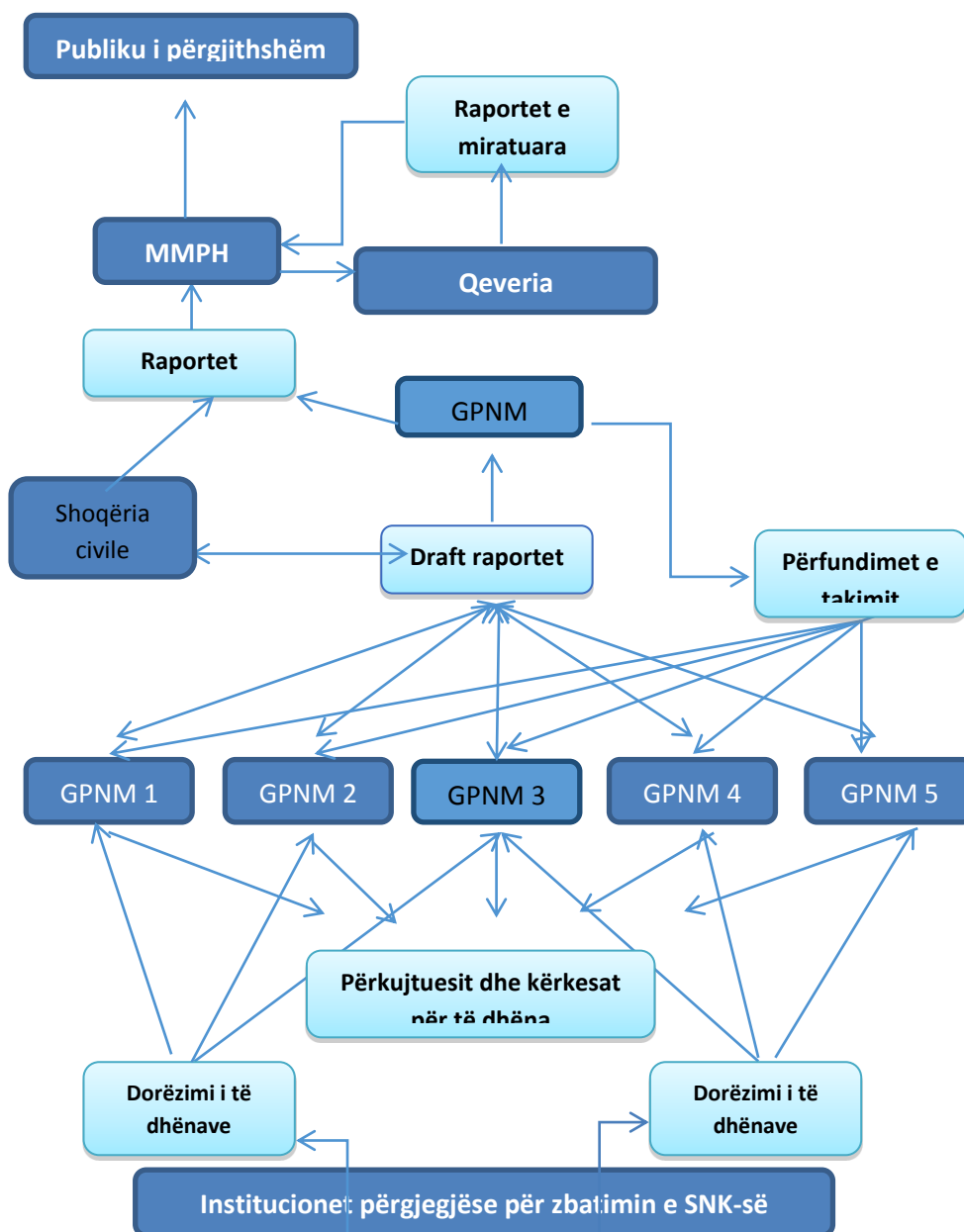
¹³ Edhe pse intervenimet e PV në shumicën e rasteve vënë në pah institucione të shumta përgjegjëse për një intervenim të vetëm, njëra prej tyre do të jet udhëheqëse/koordinatore e intervenimit dhe të ofrojë të gjitha të dhënat e kërkuara për statusin e implementimit të intervenimit të caktuar (si që është e caktuar në PV).

Tabela 2 - Shpeshtësia e raporteve të monitorimit

Veprimi	Institucionet përgjegjëse	Afati kohor
Takimi i Grupit Punues Ndërministror (GPNM)	MMPH/GPNM	2019 (Tremujori i II-ët)
Përkujtues për institucionet përgjegjëse për mbledhje të informatave/të të dhënave	Nën/grupet e GPNM-së	2019 (Tremujori i III-ët)
Raporti i brendshëm vjetor	Nën/grupet e GPNM-së	2020 (Tremujori i II-të)
Takimi i GPNM-së	MMPH/GPNM	2020 (Tremujori i III)
Konsultimi publik lidhur me draft raportin	MMPH/GPNM	2020 (Tremujori i IV)
Miratimi i Raportit të parë, lidhur me zbatimin e SNK-së	Qeveria	2020 (Tremujori i IV)
Takimi i GPNM-së	MMPH/GPNM	2021 (Tremujori i I)
Përkujtues për institucionet përgjegjëse dhe mbledhje të informatave/të të dhënave	Nën/grupet e GPNM-së	2021 (Tremujori i I)
Raporti i brendshëm vjetor	Nën/grupet e GPNM-së	2021 (Tremujori i II)
Takimi i GPNM-së	MMPH/GPNM	2021 (Tremujori i II)
Konsultimi publik lidhur me draft raportin	MMPH/GPNM	2021 (Tremujori i III)
Miratimi i Raportit Përfundimtar lidhur me zbatimin e SNK/ PV	Qeveria	2021 (Tremujori i IV)
Takimi i GPNM-së	MMPH/GPNM	2022 (Tremujori i I)
Përkujtues për institucionet përgjegjëse për mbledhjen e informatave/ të dhënave	GPNM/nëngrupet e GPNM-së	2022 (Tremujori i I)
Rishikimi i PV-së nëse është e nevojshme	Nën/grupet e GPNM-së	2022 (Tremujori i III)
Konsultimi publik për PV të rishikuar	MMPH/GPNM	2022 Tremujori i IV)
Miratimi i PV-së të rishikuar	Qeveria	2022 (Tremujori i IV)
Takimi i GPNM-së	MMPH/GPNM	2023 (Tremujori i I)
Përkujtues për institucionet përgjegjëse për mbledhjen e informatave/ të dhënave	MMPH/GPNM	2023 (Tremujori i I)
Raporti i brendshëm vjetor	Nën/grupet e GPNM-së	2023 (Tremujori i II)

Konsultimi publik për Draft raportin përfundimtar	MMPH/GPNM	2023 (Tremujori i IV)
Miratimi i Raportit Përfundimtar lidhur me zbatimin e SNK/ PV (miratimi eventual i SNK-së së re)	Qeveria	2023 (Tremujori i IV)

Rrjedha e të dhënave

Mënyra e menaxhimit të të dhënave dhe vlerësimi i zbatimit të SNK/PV janë të paraqitura në shtojcën 6 të këtij dokument.

KAPITULLI VII

PLANI I VEPRIMIT PËR NDRYSHIME KLIMATIKE

Plani i Veprimit për Ndryshime Klimatike (PVNK) për zbatimin e Strategjisë për Ndryshime Klimatike, 2019- 2021, paraqet aktivitetet e detajuara për zbatimin e masave të parashikuara në Strategjinë për Ndryshime Klimatike së Republikës së Kosovës 2019-2028.

Plani i Veprimit për Ndryshime Klimatike 2019-2021, paraqet një listë prej 11 objektivash specifike dhe 28 aktiviteve që parashihet të ndërmerren për zvogëlimin e gazrave serrë dhe përshtatje me ndryshimet klimatike deri në vitin 2021.

Projektet kyçe që parashihen të zhvillohen gjatë kësaj periudhe konsiderohen: Hartimi i Ligjit për Ndryshime Klimatike; Zhvillimi i sistemit kombëtar të monitorimit dhe raportimit të gazëve serrë në përputhje me Rregulloren e BE, Nr. 525/2013 neni 5, 7, 12 për mekanizmin monitorues dhe raportimin; Parandalimi/zvogëlimi vetëndezjes së linjtit në minierat e thëngjillit në Kosovë përmes masave teknike; Studimi i fizibilitetit për analizën e mundësisë së shfrytëzimit të mbeturinave të ngurta të parrezikshme, si karburant alternativ në industri; Planifikimi i mobilitetit të qëndrueshëm dhe promovimi i tij në qendrat më të populluara të Republikës së Kosovës; Zhvillimi i standardeve inovative të ndërtimit (p.sh. sipërfaqet e lëshuesee, kulmet e gjelbra, etj.); Planifikimi i terrenit për të përmirësuar bilancin ujor; Formimi i Ekofondit; Organizimi i programeve në fushën e shëndetit publik për të adresuar rreziqet shëndetësore nga ndikimi i ndryshimeve klimatike, si dhe një numër projektesh që do të kontribuojnë në zvogëlimin e gazrave serrë dhe krijimin e kushteve për përshtatje me ndryshimet klimatike.

Kostoja për zbatimin e të gjitha aktiviteve të parapara për periudhën deri në 2019- 2021 është 2,877,600.00 EURO.

Pjesa më e madhe e kësaj shume mbulohet nga BRK ndërsa pjesa tjetër nga Komunitat dhe KEK-u dhe eventualisht donacionet.

KOSTOJA E VLERËSUAR PËR ZBATIMIN E PZSE 2019-2021

Kostoja e vlerësuar për arritjen e objektivave strategjike për periudhën 2019-2021, është paraqitur në tabelën e mëposhtme dhe janë përfshirë të gjitha institucionet të cilat përmes investimeve financiare marrin pjesë në zbatimin e aktiviteve parapara në PVNK 2019-2021.

Investimet e parapara kryesisht do të jenë nga BRK, ndërsa një pjesë nga Komunitat dhe KEK-u dhe poashtu lihet mundësia për donacione eventuale.

Për secilin Objektiv Strategjik, respektivisht për secilin aktivitet, janë paraqitur kostot dhe institucionet të cilat investojnë dhe është llogaritur kostoja për zbatimin e secilit objektiv strategjik.

Vlera totale e paraparë për investime në kuadër të PVNK 2019-2021 arrin vlerën 2,877,600 EURO.

Objektivat Strategjike	Objektivat specifike	BRK Euro	Komunat	KE	BB	SIDA	Qeveria Austriake	KEK	
Objektivi 1	Objektivi specifik 1	22,000							
	Objektivi specifik 2	24,000							
Nëntotali		46,000							
Objektivi 2	Objektivi specifik 1	112,100						50,000	
	Objektivi specifik 2	17,000	8,000						
Nëntotali		129,100	8.000.00					50,000	187,100
Objektivi 3	Objektivi specifik 1	1,498,000							
	Objektivi specifik 2	24,000							
Nëntotali		1,522,000							1,522,000
Objektivi 4	Objektivi specifik 1	690,000							
	Objektivi specifik 2	110,000							
Nëntotali		800,000							800,000
Objektivi 5	Objektivi specifik 1	259,000							
	Objektivi specifik 2	4,500							
	Objektivi specifik 3	15,000							

Nëntotali		278,500							278,500
TOTALI I INVESTIMEVE NË PVNK									
2,877,600 EURO									

PËRFUNDIM

Plani i Veprimit për Ndryshime Klimatike, ofron një sërë masash të propozuara nga të cilat kanë dalë veprimet/ projektet, për realizimin e të cilave janë të përfshirë akterë të ndryshëm, duke përfshirë edhe publikun, të cilët janë konsultuar.

Masat respektivisht veprimet e përcaktuara do të zbatohet në partneritet me akterët kyç.

Bazuar në gjykimin profesional, vlerësohet që disa prej këtyre masave më ambicioze që planifikohen për të trajtuar ndryshimet klimatike nuk do të përmbushen në të ardhmen e parashikueshme. Arësyeja është se **“Mjetet financiare për implementimin e masave afatmesme dhe afatgjate të Strategjisë për Ndryshime Klimatike do të sigurohen kur të krijohen kushtet financiare pas vitit 2020 dhe do të planifikohen në bazë të Kornizës Afatmesme të Shpenzimeve sipas procesit të rregullt buxhetor”**.

Mirëpo, duke u bazuar në faktin që disa prej veprimeve respektivisht projekteve kanë filluar të zbatohen apo janë siguruar mjetet financiare dhe disa projekte mund të realizohen me kapacitetet egzistuese apo me sigurimin e donatorëve, konsiderohet se veprimet e identifikuar në këtë dokument mund të fillojnë të realizohen edhe para vitit 2019/ 2021.

PLANI I VEPRIMIT I STRATEGJISË PËR NDRYSHIME KRIMATIKE 2019- 2021

MATRICA

Objektivi strategjik #1: Zhvillimi i kapaciteteve për përmbushjen e obligimeve për të ardhshmen në kuadër të Konventës UNFCCC dhe BE-së.						
Objektivi specifik 1	Indikatori/ët për matjen e arritjes së objektivit			Baza 2015	Synimi 2021	Synimi 2027
Hartimi dhe zbatimi i politikave për ndryshime klimatike	- Koncept Dokumenti për Ndryshime Klimatike i miratuar - Ligjit për Ndryshime Klimatike i miratuar - U.A për kapjen e dioksidit të karbonit i miratuar			20%	50%	90%
Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale €	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti
1. Hartimi i Koncept Dokumentit për Ndryshime Klimatike	2019	7,000.00	Buxheti i Republikës së Kosovës (BRK)	MMPH		Koncept Dokumentit për Ndryshime Klimatike, i miratuar
2. Hartimi i Ligjit për Ndryshime Klimatike	2020-2021	8,000.00	BRK dhe donator eventua l	MMPH	Donatori-TKE	Ligjit për Ndryshime Klimatike, i miratuar
3. Hartimi i U.A për kapjen e dioksidit të karbonit	2019	7.000,00	BRK	MMPH		U.A për kapjen e dyoksidit të karbonit, i miratuar
Objektivi specifik 2	Indikatori/ët për matjen e arritjes së objektivit			Baza	Synimi	Synimi
Krijimi i kornizës për themelimin e Sistemit Kombëtar për Inventarin e G.S	Një sistem kombëtar funksional për vlerësimin e rregullt i të të dhënave antropogjene të gazeve serrë nga burimet: për të mbështetur vlerësimin e ndikimeve të politikave dhe masave për zvogëlimin e emetimeve të GS			2009 10%	2021 80%	2024 100%

Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale €	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti
1. Zhvillimi i sistemit kombëtar të monitorimit dhe raportimit të gazëve serrë në përputhje me Rregulloren e BE, Nr. 525/2013 neni 5, 7, 12 për mekanizmin monitorues dhe raportimin	2019-2021	15.000.00	BRK dhe donacion eventua l	MMPH	ASK	Sistemi kombëtar i monitorimit dhe raportimit të gazrave serrë dhe të projeksioneve, i krijuar
2. Rishikimi i Udhëzimit Administrativ QRK-Nr. 01/2016 për Mekanizmin e Përcjelljes së Emisioneve të Gazrave Serë,	2020	7,000.00	BRK	MMPH		Udhëzimit Administrativ për Mekanizmin e Përcjelljes së Emisioneve të Gazrave Serë, i rishikuar dhe miratuar
3.Përmirësimi i këmbimit dhe shfrytëzimit të informatave	2019-2020	2.000,00	BRK	MMPH		Organizimi i një punëtorie për sqarimin e rëndësisë së shkëmbimit të të dhënave me institucionet relevante

Objektivi strategjik #2: Zvogëlimi i emetimeve të gazrave serrë

Objektivi specifik 1.	Indikatori/ët për matjen e arritjes së objektivit		Baza 2018	Synimi 2021	Synimi 2027	
Parandalimi/zvogëlimi i emetimeve të gazrave serrë	Zvogëlimi i emisioneve të gazrave serrë, bazuar në skenarin referent		0%	18.2%	12,3%	
Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale€	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti
1.Parandalimi/zvogëlimi vetëndezjes së linjtit në minierat e thëngjillit në Kosovë përmes masave teknike	2021	50,000 – 100,000	KEK BRK	KEK Mbikëqyrja: MMPH, respekti	MZHE	- Përmirësimi i cilësisë së ajrit, që ka rëndësi të veçantë për punonjësit, por

(spërkatja me substanca të veçanta që pengojnë vetëndezjen në sipërfaqe të minierës së thëngjillit)				visht inspektori mjedisor MMPH		edhe për banorët e vendbanimeve përreth. - Zvogëlimi i humbjeve të një sasive të caktuar të thëngjillit nga vetëndezja
2. Studimi i fizibilitetit për analizën e mundësisë së shfrytëzimit të mbeturinave të ngurta të parrezikshme, si karburant alternativ në industri;	2020 (Kvartali i IV)	62,100 €	BRK	MMPH; MZHE; MF		Studimi i fizibilitetit i kryer dhe raporti i hartuar
Objektivi specifik 2	Indikator/ët për matjen e arritjes së objektivit			Baza 2017	Synimi 2020	Synimi 2027
Planifikimi i mobilitetit të qëndrueshëm dhe promovimi i tij në qendrat më të populluara të Republikës së Kosovës	Plani i qëndrueshëm i mobilitetit urban, i zhvilluar			5%	30%	100%
Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale €	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti
1. Ngritja e kapaciteteve humane të nivelit qendror dhe local, për planifikim të mobilitetit të Qëndrueshëm Urban	2019	10,000.00	BRK Komunat	MMPH Komunat	MI	Krijimi i kapaciteteve për planifikim të mobilitetit të Qëndrueshëm Urban përmes organizimit të punëtorive në të gjitha qytetet e mëdha të Kosovës
2. Zhvillimi i Planit të qëndrueshëm të mobilitetit urban / Pilot projekt për qytetin e Prishtinës	2020	15,000.00	BRK Komuna e Prishtinës	Komuna e Prishtinës	MMPH	- Zvogëlimi i gazërave serrë - Ngirtja e cilësisë së jetës dhe atraktivitetit në zonat urbane - Përmirësimi i sigurisë në trafik

Objektivi Strategjik #3: për përshtatje me ndryshimet klimatike

Zhvillimi i mekanizmave të ri dhe përmirësimi i atyre aktualë në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, në sektorët me rëndësi ekonomike që janë të cënueshëm ndaj ndryshimeve klimatike;

Objektivi specifik 1	Indikatori/ët për matjen e arritjes së objektivit			Baza 2010	Synimi 2021	Synimi 2027
Kufizimi i ndërtimit të vendbanimeve në zona që cenohen nga vërshimi dhe erozioni	-Zvogëlimi i zgjerimit të pakontrolluar të vendbanimeve			0	30%	50%
	- Zvogëlimi/ndalimi i ndërtimit në zona të rrezikuara.			0	20%	50%
	_ Zvogëlimin e kërcënimeve nga vërshimet në masën maksimale të mundshme.			0	30%	60%
Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale €	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti
1. Kufizimi i vendbanimeve/ndërtimit në zona të rrezikshme	2019-2021	10,000.00	BRK	Qeveria, MMPH, MPB; MBPZH R/ APK MF	Shërbimet Këshillëdhënëse dhe Komunitat	Zbatimi i Ligjit Nr. 04/L-040 për Rregullimin e Tokës i cili rregullon të drejtat dhe obligimet që ndërlidhen me tokën ndërtimore do të zvogëlon ndërtimin në zona të rrezikuara
2. Rregullimi i shtratit të lumit Sitnica	2019-2021	1.2-1.7 milion	BRK Donator eventuale	MMPH	Grupi përgjegjës	Zvogëlimi i kërcënimeve nga vërshimet në masën maksimale të mundshme.
3. Promovimi i ndërtimit ekologjik (p.sh.gjelbrimi vertikal, kulmet e gjelbra, etj.)	2019-2021	10,000.00	BRK	MMPH	Komunitat	Organizimi i dy fushatave për nxitjen e popullatës për ndërtim ekologjik

4. Planifikimi i terrenit për të përmirësuar bilancin ujqor (p.sh. ndryshimi i shfrytëzimit të tokës	2019-2021	278,000.00	BRK	Qeveria, MMPH, MBPZH R, AKP	Shërbimet Këshillëdhënëse/MASHT, si dhe Komunitat	- Mbrojtja e peisazheve natyrore - Shtimi i sipërfaqes pyjore - Zvogëlimi i prerjes ilegale
Objektivi specifik 2	Indikatori/ët për matjen e arritjes së objektivit			Baza 2015	Synimi 2021	Synimi 2027
Përgatitja e paketave për taksat klimatike	Ligji për Ekofondin i miratuar, ku janë të caktuara edhe taksat klimatike			0	50%	100%
Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale €	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti
1. Zhvillimi i një studimi mbi stimulimet e mundshme klimatike – në formë të taksave dhe tarifave, duke marrë në konsideratë praktikatat ndërkombëtare dhe rrethanat ekonomike lokale	2020-2021	7,000.00	BRK	MMPH,	MF	Studimi i zhvilluar
2. Hartimi i Ligjit për Ekofondin	2019-2020	7,000.00	BRK	MMPH, MF	Qeveria	Miratimi i Ligjit për Ekofondin
3. Formimi i Ekofondit	2020-2021	10,000.00	BRK	Qeveria, MMPH	MF	Ekofondi i krijuar
Objektivi Strategjik #4 Ngritja e kapaciteteve për përshtatje të sistemeve natyrore						
Objektivi specifik 1	Indikatori/ët për matjen e arritjes së objektivit			Baza 2018	Synimi 2021	Synimi 2027
Përmirësimi i balancit të ujit përmes masave për përmirësim të peizazhit	- Pyllëzimi dhe ripyllëzimi i zonave të degraduara rreth brigjeve të lumenjëve (28%) - Studimi i bërë për zonat e përcaktuara për koridoret e migrimit të specieve			0%	28%	90%
Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale €	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti

1.Mbjellja e drunjëve/ripyllëzimi, si masë parandaluese nga përmbytjet rreth brigjeve të lumenjëve	2019-2021	290,000.00	BRK	MMPH	Organizat at joqeveritare Donatorë t aktiv në Kosovë dhe palët tjera me interes.	Pyllëzimi i 140km, apo 28% të gjatësisë së lumenjëve të rrezikuar nga vërshimet (491km të lumenjve janë në rrezik nga vërshimet)
2.Përgatitja e studimit për përcaktimin e koridoreve ekologjike për të ndihmuar migrimin e specieve	2020-2024	400,000.00	BRK	MMPH	Komunat Organizat at joqeveritare Donatorë t aktiv në Kosovë dhe palët tjera me interes.	- Krijimi i kushteve të sigurisë për lëvizjen e banorëve të habitateve nga një vend në tjetrin - Mbajtja dhe ruajtja e biodiversitetit të specieve - Zvogëlimi i ndikimit të ndryshimeve klimatike në biodiversitet, etj.
Objektivi specifik 2	Indikator/ët për matjen e arritjes së objektivit			Baza 2018	Synimi 2021	Synimi 2027
Krijimi i kushteve më të mira mikroklimatike dhe peizazhe më të rezistueshme për tu mundësuar specieve migrimin në habitate më të favorshme.	- Identifikimi i mangësive të sistemit të zonave të mbrojtura Krijimi i koridoreve përmes mbjelljes së drunjve			0	1	3
Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale €	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti
1. Analiza e	2020-	10,000.00	BRK	MMPH		- 5 analiza te

mangësive të sistemit të zonave të mbrojtura, në kuptim të mbulimit reprezentativ të habitateve dhe specieve; - Bjeshkët e Nemuna (Alpet shqiptare); - Shala e Bajgorës; - Anamorava; - Malet e Sharrit; dhe - Rajoni i Drenicës	2021				Komunat Organizatat joqeveritare Donatorët aktiv në Kosovë dhe palët tjera me interes.	hartuara
2. Krijimi i korridoreve të ndryshme (përmes mbjelljes së drunjëve) në mënyrë që të zvogëlohet ndikimi i valëve të nxehtësisë dhe të ruhet lagështia në habitat.	2020-2021 Faza e pare	100,000.00	BRK	MMPH	Komunat Organizatat joqeveritare Donatorët aktiv në Kosovë dhe palët tjera me interes.	- Krijimi i kushteve më të mira mikroklimatike për popullatën, për të i përballuar valëve të nxehtësisë .
Objektivi Strategjik #5: Ngritja e kapaciteteve të partnerëve, akterëve dhe hisedarëve qendrorë dhe lokalë për integrimin e çështjeve të ndryshmeve klimatik dhe përshtatjes në proceset e zhvillimit						
Objektivi specifik 1	Indikatori/ët për matjen e arritjes së objektivit			Baza 2018	Caku 2021	Caku 2027
Ngritja e kapaciteteve për prodhimin e informatave, shfrytëzimit të informatave dhe komunikimi	-Realizimi i trajnimit për SIG (stafi i MMPH/ AMMK); - Realizimi i trajnimit për vlerësimin dhe menaxhimin e riskut - gatishmëria për tu përballë me brengat globale dhe rajonale, përfshirë ndikimin e motit, klimës dhe ujërave, parandalimin dhe zbutjen e ndikimit të katastrofave, ndryshimet klimatike dhe menaxhimin e burimeve njerëzore.			0	6	6
Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale €	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti

1. Trajnim për SIG për hartografimin e zonave të rrezikuara	2019-2020	40,000.00	BRK	MMPH, MPB	Donatorë t aktiv në Kosovë dhe palët tjera me interes.	Organizimi i tri trajnimeve për hartografimin e zonave të rrezikuara
2. Trajnim për për vlerësimin dhe menaxhimin e riskut	2019-2021	20,000.00	BRK	MMPH, MPB		Organizimi i tri trajnimeve për vlerësimin dhe menaxhimin e riskut për të përgatitë planet për mbrojtje nga katastrofat natyrore të shkaktuara nga ndryshimet klimatike. Stafi i MMPH, MPB/ AME dhe MSH (nga secili institucion nga 3 persona) dhe poashtu stafi nga Fakulteti I engjinjerisë mekanike dhe inxhinjerike i Mitrovicës.
3. Modernizimi i sektorit të hidrometeorologjisë, me avancimin e sistemit të parashikimit dhe paralajmërimit të hershëm të katastrofave,	2019-2021	199,000.00 (faza e parë)	BRK	MMPH	Donatorë t aktiv në Kosovë dhe palët tjera me interes	Përmirësimi i operimit dhe mirëmbajtjes së të gjitha instrumenteve të instaluar (monitorimit të burimeve ujore -- nëntokësore dhe sipërfaqësore, dhe rrjetit për parametrat tjerë klimatikë (stacionet për monitorimin e temperaturës, reshjeve, avullimit, kondensimit, rrezatimit solar, etj.)
Objektivi specifik 2	Indikatori/ët për matjen e arritjes së objektivit			Baza 2018	Synimi 2021	Synimi 2027

Zhvillimi i programeve për vetëdijësim mbi ndryshimet klimatike	- Realizimi i dy tryezave një, Forumi dhe botimi i një fletpalosjes			0	3	6
Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti
1. Organizimi i tryezave në lidhje me ndikimin e ndryshimeve klimatike në ekosistem dhe shëndet	2019-2020	1,500.00	BRK	MMPH, MPB	Donatorët aktiv në Kosovë dhe palët tjera me interes	2 tryeza të Organizuara
2. Fushata për ruajtjen e ujërave dhe mbledhja e të reshurave/ përgatitja e materialeve promovuese	2019-2020	3,000.00	BRK	MMPH, MPB	Donatorët aktiv në Kosovë dhe palët tjera me interes	Një fushatë realizuar dhe shpërndarja e fletpalosjeve për informimin dhe vetdijësimin e popullatës
Objektivi specifik 3	Indikatori/ët për matjen e arritjes së objektivit			Baza 2018	Synimi 2021	Synimi 2027
Shmangja e ndikimeve potenciale të klimës në shëndet	Fuqizimi i sistemeve shëndetësore si sfida më prioritare të përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike			0	2	4
Aktiviteti	Afati i zbatimit	Kostoja totale	Burimi i financimit	Institucioni udhëheqës	Institucioni mbështetës	Produkti
1. Organizimi i programeve në fushën e shëndetit publik për të adresuar rreziqet shëndetësore nga ndikimi i ndryshimeve klimatike	2020	10,000.00	BRK	MSH/IKSHP	MMPH Donatorët aktiv në Kosovë dhe palët tjera me interes	Një program i realizuar për ngritjen e vetdijës për angazhim më të gjerë të sektorit të shëndetësisë në programet e përshtatjes për të siguruar reagim të suksesshëm në rast të epidemive që shfaqen si pasojë e ndryshimeve klimatike

2. Krijimi i sistemit të paralajmërimet për valët e të nxehtit dhe rreziqet/ pasojat në shëndet	2019	5,000.00	BRK	MSH/ IKSHP	MMPH Donatorë t aktiv në Kosovë dhe palët tjera me interes	Sistemi i krijuar për paralajmërim të popullatës për masat mbrojtëse gjatë valëve të nxehta (temperaturave të larta).
---	------	----------	-----	---------------	--	---

SHTOJCA 1

1. Pozita ndërkombëtare e Kosovës

Kosova është shtet në zhvillim dhe vend që aspiron anëtarësim në KB dhe BE. Rrethanat me rëndësi të cilat janë marrë parasysh në Kosovë, janë si në vijim:

- Kosova ende nuk është palë e Konventës Kornizë të Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike (UNFCCC)¹⁴, megjithatë, sipas kategorizimit të saj do të konsiderohej si vend në zhvillim (shtetet jo-anëtare të Shtojcës I).¹⁵
- Kosova synon anëtarësim në BE, që përfshin ndryshimin e legjislacionit sipas atij të BE-së dhe zbatimin e tij, kështu në mënyrë graduale të kalojë nga statusi i vendit në zhvillim në atë vendit të zhvilluar sipas Konventës UNFCCC.
- Duke qenë shtet i ri, Kosovës i mungojnë kapacitetet dhe përvojat e nevojshme në trajtimin e ndryshimeve klimatike për shkak të prioriteteve të tjera.
- Informatat për emetimet e gazrave serrë dhe në veçanti projeksionet për to janë ende të pamjaftueshme.¹⁶
- Tanimë, një numër i politikave dhe dokumenteve strategjike janë zhvilluar dhe miratuar, mirëpo ato mbetet të zbatohen. Në këto rrethana, është i nevojshëm një dokument gjithëpërfshirës që tërheqë së bashku të gjitha aktivitetet që kanë të bëjnë me ndryshimet klimatike si dhe për t'i caktuar prioritetet e duhura.

Në kontekst të asaj që u përmend më lartë, sfida kryesore por edhe mundësia qëndron në orientimin drejt një ekonomie me karbon të ulët duke ulur emetimet e gazrave serrë por duke përmbushur edhe objektivat e përmirësimit të shpejtë të gjendjes ekonomike, kohezionit social dhe marrjes së mbështetjes ndërkombëtare. Kjo do të kërkojë shmangie nga situata aktuale dhe lëvizjes në trende të qëndrueshme të prodhimit, konsumit dhe mënyrës së jetesës ashtu që Kosova, si anëtare e ardhshme e BE-së, të mund të kontribuojë në konkurrencën dhe kohezionin evropian në periudhë afatgjate.

Si parim themelor i komponentes aktuale për Zhvillim me Emetim të Ulët, është përdorur **Parimi i kujdesit paraprak** i Konventës UNFCCC (neni 3.3 UNFCCC), i cili përcakton:

“Palët duhet të marrin masa të kujdesit paraprak për të parashikuar, parandaluar apo minimizuar shkaqet e ndryshimeve klimatike dhe zbutur efektet negative të tyre. Nëse ka kërcënime nga dëme serioze apo të përherëshme, mungesa e sigurisë së plotë shkencore nuk duhet të përdoret si arsye për shtyrjen e ndërmarrjes së këtyre masave, duke pasur parasysh se politikat dhe masat për trajtimin e ndryshimeve klimatike duhet të jenë me kosto-efektive në mënyrë që të sigurojnë përfitime globale me kosto sa më të ulëta. Për ta arritur këtë, këto politika dhe masa duhet të marrin parasysh rrethanat e ndryshme socio-ekonomike, të jenë gjithëpërfshirëse, t’i mbulojnë të gjitha burimet, pellgjet dhe rezervuarët relevante të gazrave serrë dhe përshtatjen e

¹⁴RKSOKB 1244 dhe Mendimi i GjND për Shpalljen e Pavarësisë së Kosovës

¹⁵Sipas Vendimit të UNFCCC 1/CP.17 pritet që marrëveshja e re UNFCCC që pritet të aprovohet deri më do të mbulojë të gjitha shtetet me obligime të zbutjes pas vitit 2020

¹⁶Sistemi fillestar i inventarit të GS në Kosovë është siguruar nga projekti “Bartja e Përvojave Çeke: Zhvillimi i Sistemit të Menaxhimit të Inventarit të Gazrave Serrë në Kosovë” financuar nga UNDP. Për shkak të mungesës së të dhënave të veçanta historike statistikore, modeli i parashikimit të emetimeve globale ende e konsideron Kosovën si grup me Serbinë dhe Malin e Zi.

tyre, si dhe të përfshijnë të gjithë sektorët ekonomikë. Përpjekjet për t'i trajtuar ndryshimet klimatike mund të realizohen bashkërisht nga Palët e interesuara."

Kjo strategji është hapi fillestar i një procesi të politikave me informata të menaxhimit të përshtatjes. Ajo gjithashtu paraqet një mundësi për të kërkuar masa adekuate të zbutjes të cilat do të nxisin zhvillim.

Zhvillim me Emetim të Ulët me gjasë do të dërgojë në emetime më të ulëta të gazrave serrë sesa skenari i veprimit të zakonshëm. Kjo komponentë do të ndihmojë në:

- propozimin e zgjidhjeve prioritare për zbutje, të cilat do të ofrojnë mundësi të zhvillimit ekonomik;
- vendim-marrje për zotimet e ardhshme, lidhur me zvogëlimin e sasisë së emetimeve.
- identifikimin e pengesave për zhvillim ekonomik, me emetim të ulët të karbonit;
- forcimin dhe mbështetjen e projekteve/investimeve ekzistuese, duke tërhequr mbështetje ndërkombëtare shtesë;

2. Konventa e OKB-së për Ndryshimet Klimatike dhe Protokoli i Kyoto-s

Konventa Kornizë e Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike (UNFCCC)¹⁷ është miratuar më 9 maj 1992 në Konferencën e OKB-së për Mjedis dhe Zhvillim të Qëndrueshëm¹⁸ në Rio de Janeiro, si një reagim i bashkësisë ndërkombëtare ndaj fenomenit të ndryshimeve klimatike, të shkaktuar nga rritja e përqendrimeve të gazrave serrë në atmosferë. Objektivi i përgjithshëm i Konventës UNFCCC synon në stabilizimin e përqendrimeve të gazrave serrë në atmosferë në nivel që do të parandalonte ndërhyrjet e rrezikshme antropogjene në sistemin klimatik. Deri më sot, 196 shtete janë Palë të Konventës.

Në Konferencën e tretëtë palëve (KeP) në kuadër të Konventës UNFCCC (Kyoto, 1997) u miratua Protokoli i Kyoto-s (PK)¹⁹, përmes së cilit vendet e industrializuara dhe ekonomitë në tranzicion të përfshira në Shtojcën I të Konventës zotoheshin për uljen e totalit të emetimeve të tyre direkte të gazrave serrë për së paku 5 % kundrejt niveleve të vitit 1990, për një periudhë kohore pesëvjeçare 2008-2012 (periudha e parë e zotimit)²⁰. **Në fund të periudhës së parë të zotimit, në Doha më 2012, është miratuar një amendament për të zgjatur Protokollin deri më 2020 (periudha e dytë e zotimit 2013–2020). Në këtë amendament, BE zotohet që të ulë emetimet për 20% gjatë periudhës deri më 2020, krahasuar me vitin bazë.**

a. Veprimet klimatike për palët që nuk janë pjesë e Shtojcës I

¹⁷ http://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf

¹⁸ <http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html>

¹⁹ <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>

²⁰ http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/3145.php

Në Planin e Veprimit Bali të miratuar në KeP 13 (2007)²¹, vendet në zhvillim janë pajtuar për herë të parë që të hartojnë dhe zbatojnë Veprimet e Duhura Kombëtare për Zbutje (VDKZ)²² në kontekst të zhvillimit të qëndrueshëm, me mbështetje dhe krijimin e mundësive për teknologji të reja, financim dhe ngritje të kapaciteteve.

Konferenca e 15-të e Palëve e mbajtur në Kopenhagë në dhjetor 2009 ka marrë parasysh Marrëveshjen e Kopenhagës (MK)²³–deklaratë kjo politike e cila bie dakord me kufizimin e ndryshimeve klimatike në jo më shumë se 2°C mbi nivelet paraindustriale në kontekst të barazisë dhe zhvillimit të qëndrueshëm dhe ripohon aspektet zhvillimore të ndryshimeve klimatike, duke përfshirë strategjitë për zhvillim me emetim të ulët.

Në Konferencën e 16-të Palëve të mbajtur në Kankun në dhjetor 2010 u miratua Marrëveshja e Kankunit²⁴, e cila nxitë qeveritë që të përgatisin strategji për zhvillim me karbon të ulët në kontekst të zhvillimit të qëndrueshëm dhe gjithashtu shtetet në zhvillim që të ndër marrin Veprimet Duhura Kombëtare për Zbutje (VDKZ) në kontekst të zhvillimit të qëndrueshëm. Marrëveshja e Kankunit *“pranon se trajtimi i ndryshimeve klimatike kërkon një lëvizje të paradigmes drejt ndërtimit të një një shoqërie me emetim të ulët të karbonit e cila ofron mundësi të konsiderueshme dhe siguron rritje të vazhdueshme dhe zhvillim të qëndrueshëm”*.

Marrëveshja e Kopenhagës parasheh që edhe shtetet e zhvilluara edhe ato në zhvillim do të realizojnë masa për zbutje. Më tej, ajo parasheh se vendet në zhvillim do të përgadisnin Komponentën për Zhvillim me Emetim të Ulët (KZhEU) si plane për ndarjen e zhvillimit të tyre ekonomik nga rritja e emitimeve. Shtetet në zhvillim gjithashtu do të zbatojnë Veprime të Duhura Kombëtare për Zbutje (VDKZ).

Përveç caktimit të një vizioni të qartë të përgjithshëm dhe synimeve strategjike të tranzicionit drejt zhvillimit të qëndrueshëm me emetim të ulët, Komponenta për Zhvillim me Emetim të Ulët do të duhej të përfshijë një varg masash konkrete të cilat çojnë në zvogëlimin të emitimeve të gazrave serrë, përcaktimin e sasisë për ulje të emetimit përkatës për secilën masë dhe kërkesa financiare për zbatimin e tyre. Për palët që nuk janë pjesë e Shtojcës I, masat mund të shprehen si Veprime të Duhura Kombëtare për Zbutje (VDKZ). Përfundimisht, Komponenta për Zhvillim me Emetim të Ulët duhet të definojë qasjen për zbatim, duke përcaktuar hapat konkrete dhe afatet kohore, si dhe dispozitat për monitorim, matje, raportim dhe verifikim të rezultateve të arritura si dhe në bazë të përvojës gjatë zbatimit të përcaktohet edhe një mekanizëm për përmirësim të mëtejshëm.

Veprime të Duhura Kombëtare për Zbutje (VDKZ) si formë e përshtatshme e veprimit të zbutjes nga shtetet në zhvillim, në parim mund të përfshijnë një gamë të gjerë të qasjeve të ndryshme për veprimet e zbutjes me mbështetje ndërkombëtare apo zbatim brenda vendit, siç është zbatimi i politikave, programeve, projekteve individuale apo madje zbatimi i ndryshimeve specifike në ekonomitë kombëtare për uljen e emitimeve të gazrave serrë. Janë dy lloje kryesore të Veprime të Duhura Kombëtare për Zbutje: (i) Veprime të Duhura Kombëtare për Zbutje të njëanëshme (unilaterale): Veprime të zbutjes të ndërmarra nga shtetet në zhvillim me vetë

²¹<http://unfccc.int/resource/docs/2007/cop13/eng/06a01.pdf>

²²<http://unfccc.int/focus/mitigation/items/7172.php>

²³https://unfccc.int/meetings/copenhagen_dec_2009/items/5262.php

²⁴https://unfccc.int/meetings/cancun_nov_2010/items/6005.php

iniciativë; (ii) Veprime të Duhura Kombëtare për Zbutje të mbështetura: veprime të zbutjes në shtetet në zhvillim, të mbështetura me financim, teknologji dhe ngritje të kapaciteteve nga shtetet e Shtojcës I.

Sipas Marrëveshjes së Kopenhagës, Palët që nuk janë pjesë e Shtojcës I do të zbatojnë veprime të zbutjes. Veprimet e zbutjes të ndërmarra nga Palët që nuk janë pjesë e Shtojcës I (VDKZ unilaterale) do t'i nënshtrohen procedurave të tyre vendore të matjes, raportimit dhe verifikimit (MRV) dhe për ato do të raportohet çdo dy vite përmes raporteve dyvjeçare të progresit duke u bazuar në udhëzimet që do të miratohen nga Konferenca e Palëve (KeP). Duhet të parashihet koha për konsultime dhe analiza ndërkombëtare sipas udhëzimeve të qarta që do të sigurojnë respektimin e sovranitetit shtetëror.

Veprime të Duhura Kombëtare për Zbutje do të futen në një regjistër²⁵ krahas me mbështetjen e kërkuar të teknologjisë relevante, financiare dhe të ngritjes së kapaciteteve. Ato do t'i nënshtrohen procedurave ndërkombëtare të MRV në pajtim me udhëzimet e miratuara nga Konferenca e Palëve. Udhëzimet për hartimin e Veprimeve të Duhura Kombëtare për Zbutje (mbështetur në përvojat e shteteve) janë përgatitur së fundi nga UNFCCC dhe mund të gjinden në [http://unfccc.int/files/cooperation_support/VDKZ/application/pdf/guidance_for_VDKZ_design\(2013\)_final.pdf](http://unfccc.int/files/cooperation_support/VDKZ/application/pdf/guidance_for_VDKZ_design(2013)_final.pdf).

Konferenca e Palëve²⁶ e 17-të është mbajtur në Durban, Afrikë të Jugut, në dhjetor 2011. Në konferencë është rënë dakord që BE dhe disa shtete të tjera do të zotohen në një periudhë të dytë kohore për caqet e Kyoto-s, për periudhën ndërmjet 2012 dhe 2020. Pas kësaj, duhet të hyjë në fuqi një marrëveshje e re globale, e cila do të aplikohet në të gjitha shtetet e botës sipas parimit të përgjegjësisë së përbashkët por të ndarë, që do të përgatitet deri më 2015, dhe do të hyjë në fuqi më 2020. Gjithashtu ka pasur progres në kuptim të krijimit të Fondit për Klimë të Gjelbër (FKGJ)²⁷ për të cilin është miratuar korniza e menaxhimit. Deri më 2020, Fondi do të shpërndajë një pjesë të shumës prej 100 milionë dollarë në vit për shtetet në zhvillim për veprimet e tyre të zbutjes dhe përshtatjes.

Në Konferencën e 18-të Palëve në Doha, Katar, është arritur një marrëveshje për vazhdimin e kohëzgjatjes së Protokollit të Kyoto-s, me periudhën e dytë zotimit deri më 2020, si dhe për të punuar në Platformën e Durbanit, që nënkupton që “protokolli i ri, instrumenti ligjor apo rezultatet e miratuara me fuqi juridike” do të definohen dhe vihen dakord deri më 2015 ndërsa do të hyjnë në fuqi më 2020. Konferenca ka prodhuar një pako të dokumenteve që bashkërisht titullohen Porta Klimatike e Dohës²⁸. Dokumentet si tërësi përfshijnë:

- Një zgjatje tetëvjeçare të Protokollit të Kyoto-s deri më 2020.
- Kapitalizimi i Fondit të Klimës së Gjelbër është paraparë për mesin e vitit 2014, ndërsa të gjitha strukturat për zbutje, përshtatje, teknologji të zhvillimit dhe transferim, ngritje të kapacitetit dhe MRV janë të sistemuara dhe funksionojnë sipas planifikimit.

Në Konferencën e Palëve të 19-të në Varshavë më 2013 u miratua një vendim përmes së cilit është rënë dakord për një tabelë kohore për të lehtësuar zhvillimin e marrëveshjes së re; një

²⁵ http://unfccc.int/cooperation_support/nama/items/6945.php

²⁶ http://unfccc.int/key_steps/durban_outcomes/items/6825.php

²⁷ <http://gcfund.net/home.html>

²⁸ http://unfccc.int/key_steps/doha_climate_gateway/items/7389.php

kërkesë për të gjitha vendet “për të iniciuar përgatitjet vendore për kontributet e tyre të synuara kombëtare”, dhe një kërkesë për t’i shtjelluar më tutje elementet për tekstin negocues për marrëveshjen 2015, që do të fillojë në mars 2014.

Konferenca e fundit botërore për ndryshime klimatike është mbajtur në Paris, me çrast rezultoi në një marrëveshje në nivel ndërkombëtar për adresimin e ndryshimeve klimatike “Marrëveshja e Parisit” e cila u arrit me 12 Dhjetor 2015 në mes të 196 Ministrave, përfaqësues të shteteve të ndryshme. Kjo marrëveshje në qendër të vëmendjes ka mbajtjen e temperaturës *shumë më poshtë* se 2°C dhe të vazhdojnë përpjekjet për ta kufizuar atë në 1.5°C. Në kuadër të konceptit të balancimit të emetimeve dhe burimeve, marrëveshja cekë që në pjesën e dytë të shekullit të arrihet balancë/net zero. Kjo nënkupton që tranzicioni nga ekonomia tradicionale në ekonomi me emetim të ulët të karbonit duhet të jetë prioritet imediat.

Marrëveshja e Parisit përmbanë pesë shtylla kryesore të cilat elaborohen përmes artikujve të ndryshëm. Shtylla e parë është planifikimi kombëtar i *masave lehtësuese/ zbutëse* e që adresohet përmes: Artikullit 4 (Zbutja), Artikullit 5 (Pylltaria), dhe Artikullit 6 (Mekanizmat). Shtylla e dytë adreson *çështjen e përshtatjes*- Artikulli 7. Në krahasim me marrëveshjet e kaluara, kjo e Parisit i kushton rëndësinë e duhur çështjes së financave që mundësojnë implementimin. Pra shtylla e tretë ka t’bëj me *kornizën financiare për ndryshimet klimatike*: Artikulli 9 (Financat), Artikulli 10 (Teknologjia), Artikulli 11 (Ngritja e kapaciteteve) dhe Artikulli 6 (Mekanizmat). Shtylla tjetër e rëndësishme adresohet nga Artikulli 13 (Transparenca) e që ka t’bëj me *monitorim, raportim dhe verifikim efektiv* të rezultateve për emetimet e gazrave serrë. Përfundimisht, në kuadër të shtyllës së pestë, për implementimin e marrëveshjes, duhet të ketë *institucione efektive dhe vëmendje të lartë politike*: Artikulli 2 (Qëllimi), Artikulli 3 (Kontributet kombëtare të përcaktuara), Artikulli 14 (Mbikqyrja) dhe Artikulli 15 (Pajtushmëria). Momentalisht, është krijuar Grupi Punues I cili do adresoj zbrazëtitë ligjore të marrëveshjes, do vazhdoj të siguroj konkonzusin mbi këtë marrëveshje duke përkrahur shtetet në përpilimin e bazës ligjore, politikave dhe implementimin e tyre deri në hyrjen në fuci në vitin 2020.

b. Implikimet e Aderimit në BE

Marrëveshja e Stabilizim Asociimit (MSA) në mes të Bashkimit Evropian dhe Kosovës e nënshkruar më 27 tetor 2015 ka hyrë në fuqi me 1 Prill 2016.

Me hyrjen në fuqi të MSA-së, Kosova ka filluar rrugëtimin zyrtar drejt anëtarësimit në BE dhe tani Republika e Kosovës është pjesë e procesit formal të anëtarësimit në BE, njëjtë sikurse të gjitha vendet e rajonit, duke marrë përsipër obligime për reformimin e sektorëve brenda kësaj marrëveshje. Neni 116 i kësaj marrëveshje i dedikohet pikërisht ndryshimeve klimatike, me ç’rast thekson që ky bashkëpunim ka për qëllim që të ndihmohet Kosova në zhvillimin e politikave për ndryshimet klimatike, respektivisht për zbutje dhe përshtatje ndaj tyre, duke marrë në konsideratë politikat tjera përkatëse ku përfshihen sektorët si energjia, transporti,

industria, bujqësia, shëndetësia, arsimi etj. Ky bashkëpunim gjithashtu do të mbështes përafrimin gradual të legjislacionit të Kosovës me acquis të BE-së mbi ndryshimet klimatike, në veçanti për monitorim, raportim dhe verifikim efektiv të rezultateve për emetimet e gazrave serrë, si dhe përfshirjen e Kosovës në mekanizmat ndërkombëtar.

Për zbatimin e MSA-së Republika e Kosovës ka miratuar Programin Kombëtar për zbatimin e Marrëveshjes së Stabilizim-Asociimit (PKZMSA), me çrast ndryshimet klimatike adresohen në kuadër të kapitullit 27: Mjedisi dhe Ndryshimet klimatike ku ka veprime afatshkurta dhe afatmesme të cilat janë në harmoni me strategjinë. Në kuadër të kapitullit 18: Statistikat, një nga masat afatmesme është edhe prodhimi i indikatorëve për emetimet e gazrave serrë sipas metodologjisë së Eurostatit, rregulloreve të BE-së dhe UNFCCC. Prandaj monitorimi i implementimit të strategjisë në fjalë do jetë pjesë e vazhdueshme e dialogut me Komisionin Evropian.

Strategjia përcakton një udhërrëfyes të përgjithshëm të ndryshimeve klimatike për Kosovën për ta mbështetur procesin e aderimit në BE që shpie në regjim të "Ilojit të Shtojcës I" (shtete të zhvilluara) apo të ngjashëm, dikur pas vitit 2020. Deri në atë kohë, Strategjia duhet të bëjë përpjekje që kryesisht përmes mekanizmit të VDKZ-ve bilaterale ta mbështesë zhvillimin e qëndrueshëm të Kosovës, duke maksimizuar shfrytëzimin e mbështetjes ndërkombëtare për financim, ngritje të kapaciteteve dhe transferim të teknologjisë. Këta mekanizma financiarë do të kenë sukses vetëm nëse objektivat dhe projektet e ndryshimeve klimatike integrohen mirë në politikat dhe strategjitë vendore të zhvillimit ekonomik, si ato që kanë të bëjnë me zbutjen e varfërisë, energjinë, transportin, industrinë, etj. Shqyrtimi i këtyre supozimeve në strategji gjithashtu mund të kërkojë dialog me Komisionin e BE-së brenda kornizave në dispozicion.

Caqet e BE-së për klimë dhe energji²⁹ janë caktuar nga Liderët e BE-së në mars të vitit 2007, ku janë zotuar që Evropa të bëhet shumë efiçiente për sa i përket energjisë, ekonomi me emetim të ulët të karbonitë miratuar përmes pakos për Klimë dhe Energji më 2009. Kjo pako është legjislacion i obligueshëm që synon të sigurojë që Bashkimi Evropian do të përmbush caqet ambicioze klimatike dhe energjetike deri më 2020. Këto caqe, që njihen edhe si caqet "20-20-20", përcaktojnë tri objektiva kryesore për 2020:

- Zvogëlim prej 20% të emetimeve të gazrave me efekt serrë në BE, krahasuar me nivelet e vitit 1990;
- Rritja e proporcionit të konsumit të energjisë së prodhuar nga burimet e ripërtëritshme për 20% në BE;
- Përmirësim i efiçencës së energjisë në BE prej 20%.

Caqet 20-20-20 paraqesin një qasje të integruar në politikat klimatike dhe të energjisë që kanë për synim luftimin e ndryshimeve klimatike, rritjen e sigurisë së energjisë në BE-së dhe fuqizimin e konkurrencës së saj. Ato janë gjithashtu caqe promovuese të Strategjisë Evropa 2020, për rritje ekonomike të zgjuar, të qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse. Kjo pasqyron njohjen, që trajtimi i sfidave klimatike dhe të energjisë kontribuojn në krijimin e vendeve të punës, gjenerimin e rritjes së "gjelbër" dhe forcimin e aftësisë konkurruese të Evropës. Është vlerësuar se përmbushja e cakut të energjisë së ripërtëritshme prej 20% mund të ketë ndikim

²⁹<http://ec.europa.eu/clima/policies/package/>

neto të krijimit të rreth 417,000 vendeve të reja pune³⁰, ndërsa angazhimet e duhura për përmbushjen e përmirësimit të eficiencës së energjisë prej 20% deri më 2020 parashikohet se do të nxisë rreth 400,000 vende të reja pune. Pakoja klimatike dhe e energjisë nuk e trajton cakun e eficiencës së energjisë drejtpërsëdrejti. Kjo bëhet përmes Planit të Eficiencës së Energjisë 2011 dhe Direktivës së Eficiencës së Energjisë.

Përpjekjet e BE-së për zvogëlim të emetimeve përbëhen nga dy qasje kryesore:

- Skema e tregtimit të emetimeve të BE-së - EU ETS³¹, ku caku i zvogëlimit të emetimeve prej 21% deri më 2020 është caktuar për tërë BE-në. Ky sistem përfshinë emetuesit e mëdhenj: fabrikat, termocentralet dhe stabilimentet e tjera që funksionon me parimin "arrijë kufirin e sipërm të lejuar dhe tregto". Kjo do të thotë se "arritja e kufirit të sipërm të lejuar", apo vlerës së kufizuar, sasisë së përgjithshme totale të gazrave të caktuar serrë që mund të emetohen nga sistemi. Nëse janë brenda sasisë së kufizuar, kompanitë pranojnë lejime të emetimeve të cilat mund t'i shesin apo blejnë nga njëra-tjetra, sipas nevojës. Fleksibiliteti që sjell 'tregtimi' siguron se emetimet shkurtohen aty ku kushton më pak.

I ashtuquajhuri "Vendim për Ndarje të Përpjekjeve"³² përcakton caqet e obligueshme vjetore të emetimeve të gazrave serrë për Shtetet Anëtare për periudhën 2013–2020. Këto caqe kanë të bëjnë me emetimet nga sektorët që nuk përfshihen në skemën e tregtimit të emisioneve të BE (EU ETS) – siç është transporti, ndërtesat, bujqësia dhe mbeturinat. Kjo është pjesë e pakos së politikave dhe masave për ndryshime klimatike dhe energjinë që do të ndihmojë në transformimin e Evropës në një ekonomi me emetim të ulët të karbonit dhe të rris sigurinë për energji. Caku i kombinuar për të gjitha shtetet anëtare të BE-së deri më 2020 është 10%, por caqet individuale mund të ndryshojnë nga -20% deri në +20% në varësi nga rrethanat vendore dhe fuqia ekonomike e shteteve. Disa nga shtetet anëtare janë të lejuara që të rrisin emetimet e tyre, gjersa shtetet më të zhvilluara duhet të ulin më shumë.

Duke supozuar se sistemi mbetet i njëjtë edhe kur Kosova të ketë hyrë në BE, kufiri i sipërm i saj për ETS do të vendoset në bazë të emetimeve historike në sektorin e skemës së tregtimit të emetimeve, e caku i zvogëlimit për vendet që nuk janë pjesë e skemës së tregtimit të emetimeve do të vendoset në bazë të kriteve të zbatueshme, duke përfshirë nivelin e zhvillimit të përgjithshëm.

Sipas Direktivës së Energjisë së Ripërtëritshme³³, shtetet anëtare kanë marrë përsipër caqe të detyrueshme kombëtare për rritjen e pjesëmarrjes së energjisë së ripërtëritshme në konsumin e tyre të energjisë, deri në vitin 2020. Këto caqe, të cilat reflektojnë pikënisjet e ndryshme të Shteteve Anëtare dhe potencialin për rritjen e prodhimit nga burimet e ripërtëritshme, ndryshojnë nga 10% në Maltë deri në 49% në Suedi. Objektivat kombëtare do të mundësojnë BE-së si tërësi që ta arrijë cakun e saj prej 20% për energji të ripërtëritshme për 2020 - më shumë se

³⁰<http://ec.europa.eu/clima/policies/package/>

³¹Sistemi i tregtimit të emetimeve të BE-së (EU ETS) Direktiva për Tregtimin e Emetimeve 2003/87/EC dhe ndryshimet e saj http://ec.europa.eu/clima/publications/docs/factsheet_ets_en.pdf

³²Vendimi për Ndarjen e Angazhimeve (ESD) Nr. 406/2009/EC

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:140:0136:0148:EN:PDF>

³³Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC Biofuels Directive

dyfishi i nivelit të 2010 prej 9.8% - si dhe një proporcion prej 10% të energjisë së ripërtëritshme në sektorin e transportit. Këto caqe do të ndihmojnë në uljen e emetimeve të gazrave serrë dhe zvogëlimin e varësisë së BE-së për energjitë importuar.

Një tjetër element i pakos së klimës dhe energjisë është direktiva që përfshinë një kornizë ligjore për përdorimin e teknologjive të sigurta në kuptim mjedisor të kapjes dhe deponimit të karbonit³⁴. Kapja dhe deponimi i karbonit përfshinë kapjen e dioksidit të karbonit të liruar nga proceset industriale dhe deponimin e tij në formacione gjeologjike nëntokësore ku nuk kontribuon në ngrohjen globale. Direktiva mbulon të gjitha formacionet gjeologjike në vendet e BE dhe shtron kërkesat të cilat aplikohen për tërë jetëgjatësinë e lokacioneve të deponimit.

c. Traktati i Komunitetit të Energjisë

Për Kosovën, instrumenti dhe shtytësi kryesor i politikave të energjisë dhe atyre mjedisore në rajon është Traktati i Komunitetit të Energjisë (TKE) i Bashkimit Evropian, nëntë palëve kontraktuese të Evropës Juglindore dhe rajoneve të Detit të Zi (Shqipëri, Bosnje dhe Hercegovinë, Kroaci, Kosovë, Maqedoni, Moldavi, Mal i Zi, Serbi dhe Ukrainë), i themeluar më 2005. Neni 3 i Traktatit kërkon nga palët kontraktuese që ta zbatojnë Acquis Communautaire për energji, mjedis, konkurrencë dhe burime të ripërtëritshme. Më saktësisht, ai përcakton një plan kohor për zbatimin e Direktivave prioritare, në këtë rast për mjedis; Direktiva e Vlerësimit të Ndikimit në Mjedis (VNM) dhe neni 4(2) i Direktivës për Zogjtë do të zbatoheshin që nga hyrja në fuqi e Traktatit; Direktiva që ka të bëjë me uljen e përmbajtjes së sulfurit në karburante të caktuar të lëngët deri më 31 dhjetor 2011; Direktiva për Impiante me Djegje të Madhe (IDM) do të zbatohet nga 31 dhjetori 2017 dhe Direktiva e Emisioneve Industriale deri në vitin 2028, Direktiva mbi përgjegjësinë dhe tani edhe Direktiva e Vlerësimit Stratregjik Mjedisor.

Shumica e Palëve kontraktuese, përfshirë edhe Kosovën³⁵, janë zotuar në një cak të kursimeve të energjisë prej 9% të konsumit ndërmjet 2009 dhe 2018, përmes Planeve të tyre Kombëtare të Eficiencës së Energjisë. Më 2012, Këshilli Ministror i Traktatit është pajtuar për caqet e burimeve të ripërtëritshme të energjisë për palët (Kosova do ta rrisë proporcionin e burimeve të energjisë së ripërtëritshme nga 19,9 në 25%)³⁶ dhe në tetor 2013 ato kanë rënë dakord që të aplikojnë obligimin për zbatimin e Direktivës së re të BE-së për Emetimet Industriale në kuadër të Traktatit³⁷.

SHTOJCA 2

KONSULTIMET DHE KORNIZA INSTITUCIONALE

KONSULTIMET

³⁴ DIRECTIVE 2009/31/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 23 April 2009 on the geological storage of carbon dioxide <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:140:0114:0135:EN:PDF>

³⁵ http://mzhe.rks-gov.net/repository/docs/Kosovo_Energy_Efficiency_Action_Plan_2010-2018.pdf

³⁶ <http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/1766219.PDF>

³⁷ <http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/2388178.PDF>

Hartimin e këtij dokumenti e kanë përcjellë Këshilli Drejtues, Qeveria dhe organizatat e interesuara.

Janë mbajtur katër puntori dhe shumë takime të nëngrupeve punuese, të përbëra nga anëtarët e Ministrisë dhe institucioneve të ndryshme të involvuara në këtë proces..

Procesi i konsultimeve është inicuar duke bërë prezantimin e draft dokumentit në ueb faqen e Ministrisë dhe shpërndarjen e tij nëpër institucione, përfaqësuesit e të cilëve janë pjesë e hartimit të dokumentit, duke përfshirë edhe organizimin e debatit publik. Dokumenti është kompletuar, pas shqyrtimit të komenteve të dhëna nga palët e interesuara.

PYETËSORI I ANKETËS NË NIVEL LOKAL

Pyetësori për masat e përshtatjes në Kosovë, që ka shërbyer për ta vlerësuar gjendjen aktuale në trajtimin e rrezeve klimatike në Kosovë është përgatitur dhe shpërndarë në nivel lokal dhe qendror, përfshirë edhe Grupin Punues Ndërministror për Komponentën Kombëtare të Përshtatjes.

Pyetësori ka shërbyer si instrument për vlerësimin e parë të masave aktuale dhe të mundshme të përshtatjes në Kosovë. Bazuar në rezultatet e 15 pyetësorëve në nivel lokal dhe raundet e votimit nga 12 anëtarët e Grupit Punues Ndërministror (GPNM) në nivel qendror, është prezantuar një listë me gjithsej 74 masave të mundshme të përshtatjes me prioritet të lartë ose të mesëm (shih kapitullin 5). Masat potenciale të përshtatjes me prioritet të ulët nuk janë përfshirë. Për identifikimin e praktikave më të mira dhe mësimëve të nxjerra, masat e propozuara të përshtatjes nxjerrin në pah komunat ku rezultatet e zbatimit dhe të planifikimit janë dukshëm më të larta se në komunat e tjera. Për këtë arsye, meqë zbatimi apo planifikimi ka ndodhur ose është në proces në këto vende, ato kërkojnë vëmendje të veçantë për të parë nëse mund të identifikohen pengesat dhe mundësitë e ofruara për përshtatje, të nxirren mësimet ose praktikat më të mira. Përzgjedhja e dytë është realizuar në shtator 2013 bazuar në analizën shumëkritereshe.

ROLI DHE PËRGJEGJËSITË

Me dispozitat e Ligjit për Mbrojtjen e Mjedisit, Ligjit për Mbrojtjen e Ajrit nga Ndotja dhe akteve nënligjore relevante, Ministria është përgjegjëse për fushën e ndryshimeve klimatike.

Organet e veçanta të MMPH, kryejnë detyrat e veçanta, të përcaktuara në Ligjin për Mbrojtjen e Mjedisit, Ligjin për Mbrojtjen e Ajrit nga Ndotja dhe në aktet tjera ligjore.

Në këtë Strategji janë përcaktuar masat që paraqesin obligim për të gjithë sektorët e komuniteteve dhe ato janë përgjegjëse për të realizuar veprimet, për arritjen e objektivave.

Realizimi i masave të parapara, aktivisht kontribuon në zvogëlimin e emisioneve të GS dhe parandalimin e fatkeqësive që mund të ndodhin nga ndryshimet klimatikepërmes kombinimit të zbatimit të legjislacionit, përforcimit teknik dhe edukimit.

Ministria me strukturat e veta ka për detyrë zbatimin e legjislacionit, kontrollin e emisioneve të GS nga burimet dhe të përgatis Inventarin e GS.

Planifikimi i politikave dhe zhvillimi i kontrollit, në mënyrë të dukshme kontribuon në zvogëlimin e GS jo vetëm në nivel lokal po edhe global. Mënyra e planifikimit dhe marrëveshjet, luajnë një rol të rëndësishëm në kontributin për zvogëlimin e emisioneve të GS dhe vëprimeve të ndërmarra për përshtatje ndaj ndryshimeve klimatike.

Efiçienca e energjisë është një nga mjetet më të rëndësishme për shmangien e ndryshimeve të klimës duke zvogëluar përdorimin e lëndëve djegëse fosile. Megjithatë, efiçienca e energjisë dhe kërkesat për menaxhimin e masave poashtu mund të adresohen me:

Vendosjen e teknologjive me efikasitet më të mirë të energjisë-

Kërkesë për programe përkatëse të efiçencës së energjisë

Ndërtuesit mund të ndërtojnë ndërtesa "provë e të ardhmes" kundër ndryshimeve të parashikuara në modelet e motit (simulimet) duke siguruar karakteristika jetëgjate si orientim, izolimi dhe dritaret të jenë të përshtatshme për kushtet e pritshme klimatike;

Qytetet mund të zvogëlojnë temperaturat e ambientit dhe të ndërtojnë ndërtesa më efikase, me çati të ftohta apo të gjelbra;

Programet e efikasitetit të ujit mund të adresojnë ndikimet e klimës në burimet ujore dhe të zvogëlojë përdorimin e energjisë për pompimin dhe trajtimin e ujit.

KORNIZA INSTITUCIONALE

Sistemi aktual institucional është zhvilluar nga fundi i vitit 2002. Në parim, përbëhet nga një sistem menaxhimi institucional, i shpërndarë.

Institucionet e menaxhimit të mjedisit zbatojnë legjislacionin e Kosovës në fuqi dhe standardet e BE-së.

Sistemi për administrimin e mjedisit përfshinë:

Kuvendi i Republikës së Kosovës - Kuvendi është institucion ligdhënës i Republikës së Kosovës i zgjedhur drejtpërdrejt nga populli. Ka dy organe të rëndësishme që mirren me qështjet e mjedisit ato janë: Komisioni për Bujqësi, Pylltari, Zhvillim Rural, Mjedis dhe Planifikim Hapësinor

Qeverinë e Republikës së Kosovës - Mandati i Qeverisë është i përcaktuar me kushtetutë: Propozon dhe zbaton politikën e brendshme dhe të jashtme të vendit, mundëson zhvillimin ekonomik të vendit, propozon Kuvendit projektligje dhe akte të tjera, merr vendime dhe nxjerr akte juridike ose rregullore, të nevojshme për zbatimin e Ligjeve, propozon Buxhetin e Republikës së Kosovës, udhëzon dhe mbikëqyr punën e organeve të administratës, udhëzon veprimtarinë dhe zhvillimin e shërbimeve publike, i propozon Presidentit të Republikës së Kosovës emërimet dhe shkarkimet për shefa të misioneve diplomatike të Kosovës, propozon amendamentimin e Kushtetutës, mund të referojë çështje kushtetuese në Gjykatën Kushtetuese,

ushtron edhe funksione të tjera ekzekutive, të cilat nuk u janë caktuar organeve të tjera qendrore ose vendore.

Ministrinë e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor –Mandati i Ministrisë është përcaktuar me Rregulloren Nr. 02/2011 për fushat e përgjegjësisë administrative të zyrës së Kryeministrit dhe Ministrive.Ka përgjegjësitë e mëposhtme në lidhje me mbrojtjen e mjedisit:

- Harton dhe ndjek zbatimin e politikave dhe programeve përkitazi me evidentimin dhe reduktimin e ndotjes së mjedisit dhe për ndryshime klimatike;
- Merr pjesë në hartimin e dokumenteve strategjike;
- Koordinon aktivitetet për të promovuar politikat e mjedisit dhe për ndryshime klimatike
- Vendos norma dhe standarde dhe nxjerr udhëzime për sektorin e mbrojtjes së mjedisit, duke i respektuar standardet ndërkombëtare;
- Mbikëqyr zbatimin e këtyre standardeve, duke përfshirë edhe inspektimin dhe shërbimet e tjera, sipas nevojës;
- Menaxhon shfrytëzimin dhe zhvillimin e infrastrukturës së mjedisit.
- Promovon pjesëmarrjen e komunitetit, iniciativat dhe zhvillimin e aktiviteteve;
- Krijon politika, zbaton ligjet dhe mbikëqyr aktivitetet për mbrojtjen e mjedisit dhe për fushën e ndryshimeve klimatike, duke përfshirë edhe burimet ujore, ajrin, tokën dhe biodiversitetin;
- Nxiti dhe merr pjesë në zhvillimin dhe zbatimin e fushatave të informimit publik dhe veprimtari të tjera promovuese për të rritur vetëdijesimin publik dhe pajtueshmërinë me standardet për mbrojtjen e mjedisit dhe për ndryshime klimatike;
- Mbikëqyr dhe konstaton gjendjen e mjedisit, në veçanti ndikimin e veprimtarisë industriale, të shërbimeve publike dhe të veprimtarisë ekonomike;
- Krijon politikat për menaxhimin e burimeve të ujit dhe mbikëqyr zbatimin e tyre

Në kuadër të MMPH:

Departamenti i Mbrojtjes së Mjedisit (DMM)- zhvillon politikat mjedisore, legjislacionin përkatës dhe instrumentet për implementimin e këtyre politikave. Këto detyra realizohen përmes katër divizioneve: Divizioni për Mbrojtjen nga Ndotja Industriale, Divizioni për Mbrojtjen e Natyrës Divizioni për Administrimin e Mbeturisë dhe Kimikatet dhe Divizioni për Edukim dhe Vetëdijësim.

Agjencioni i Kosovës për Mbrojtjen e Mjedisit- siguron informacionin e duhur për administratën, Qeverinë dhe Kuvendin e Kosovës për zbatimin e politikave për mbrojtjen e mjedisit. Zhvillon dhe koordinon sistemin unik të informimit për mbrojtjen e mjedisit lidhur me sistemin e përcjelljes së gjendjes së mjedisit në Kosovë si dhe mbledhë të dhënat për mjedisin dhe përgatitë Inventarin e GS;

Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës - Ndërton dhe mirëmban rrjetin e stacioneve hidrologjike dhe meteorologjike. Bënë matjet dhe vrojtimit e elementeve dhe dukurive: hidrologjike, meteorologjike, biometeorologjike dhe hidrobiologjike, matjet dhe vrojtimit e elektricitetit atmosferik dhe ndotjes së ajrit, ujit, të reshurave. Sistematikisht përcjellë dhe

konstaton gjendjen e cilësisë së ajrit, të reshurave atmosferike, ujërave sipërfaqësor dhe atyre nëntokësor dhe tokës, si dhe studimin dhe prognozimin e kushteve hidrometeorologjike.

Komunat– Komunat miratojnë Planet Lokale të Veprimit në Mjedis (PLVM) dhe programet për mbrojtjen e mjedisit, në përputhje me SMM dhe Planin e Kosovës për Veprim në Mjedis sipas interesave specifike të saj. Në hartimin e PLVM dhe programeve, janë të inkurajuar të marrin pjesë publiku, OJQ-të, organizatat profesionale dhe komuniteti i biznesit.

Komunat i raportojnë Ministrisë për zbatimin e këtyre planeve dhe programeve. Për të zvogëluar ndikimet negative në mjedis dhe në disa raste për të zvogëluar shpenzimet, dy ose më shumë komuna mund të zhvillojnë bashkërisht dhe miratojnë planet dhe programet e tyre.

Këshilli Kombëtar për Ndryshime Klimatike

Këshilli Kombëtar për Ndryshime Klimatike është përgjegjës që të përcjellur zbatimin e dokumenteve strategjike dhe planit të veprimit për ndryshime klimatike, në përputhje me kërkesat e UNFCCC-së dhe Protokollit të Kiotos.

- Funkcionet kryesore të Këshillit Kombëtar për Ndryshime Klimatike janë si në vijim:
- Koordinon të gjitha aktivitetet që dalin nga UNFCCC-ja dhe Protokollin e Kyotos,
- Siguron që projektet me ndikim në ndryshimet klimatike, të realizohen në përputhje me legjislacionin vendor dhe marrëveshjet ndërkombëtare,
- Përgatit dokumentacionin e nevojshëm për pjesëmarrjen dhe anëtarësimin në konventa ndërkombëtare, protokolle dhe marrëveshje që kanë të bëjnë me ndryshimet klimatike, dhe
- Bënë përgatitjen e Komunikimit Kombëtar për Sekretariatit e Konventës UNFCCC pas ratifikimit të Protokollit të Kyoto-s.

Këshilli Kombëtar për Ndryshime Klimatike ka përbërjen si në vijim:

Ministri i Ministrisë së Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) – Kryesues i Këshillit

Ministri i Ministrisë së Zhvillimit Ekonomik (MED) – anëtar

Ministri i Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) - anëtar

Ministri i Ministrisë së Infrastrukturës (MI) – anëtar

Ministri i Ministrisë së Tregtisë dhe Industrisë (MTI) – anëtar

Ministri i Ministrisë për Integritet Evropian (MIE) – anëtar

Ministri i Ministrisë së Administrimit të Pushtetit Lokal (MAPL) - anëtar

Si pjesë e Këshillit Kombëtar për Ndryshime Klimatike, është themeluar gjithashtu edhe Sekretariati Teknik i Këshillit, i cili përgatit dhe lehtëson punën e Këshillit. Sekretariati Teknik përbëhet nga anëtarët në vijim:

Drejtori i Departamentit për Mbrojtje të Mjedisit – Kryesuesi

Drejtori i Departamentit për Ujëra – Anëtar

Drejtori i Departamentit për Energji – Anëtar

Drejtori i Departamentit për Infrastrukturë Rrugore – Anëtar

Drejtori i Departamentit për Industri – Anëtar
Drejtori i Departamentit për Pylltari – Anëtar
Drejtori i Departamentit për Politika Bujqësore dhe Treg – Anëtar
Drejtori i Departamentit për Politika Sektoriale – Anëtar
Drejtori i Institutit Hidrometeorologjik – Anëtar
Përfaqësuesi nga shoqëria civile – Anëtar
Përfaqësuesi nga Universiteti – Anëtar
Përfaqësuesi nga UNDP-ja – Anëtar

SHTOJCA 3

Situata socio-ekonomike

Kosova është shtet pa dalje në det, me pozicion në qendër të Gadishullit Ballkanik, e kufizuar me Serbinë, Maqedoninë (IRJ), Shqipërinë dhe Malin e Zi. Territori i Kosovës është 10,908 km². Kosova ka klimë kontinentale, me vera të nxehta dhe dimra të ftohët. Kosova ka dendësi prej rreth 193 banorë për km² me 38 komuna.

Vlerësimet e popullatës për vitin 2012 janë 1.815.606. Përbërja etnike është 90 % shqiptarë, 5 % serbë, 2 % boshnjakë, goran, 2 % romë dhe 1 % turq. Kosova aktualisht ka popullatën më të re në Evropë, me moshë mesatare prej 29.5 vjet dhe lindshmëri të vlerësuar prej 2.4 fëmijë për një grua. Pas vitit 1999 ka pasur migrim të lartë brendshëm të popullatës së Kosovës, kryesisht nga viset rurale drejt atyre urbane, por ende 58% e popullsisë jeton në vise rurale dhe 42% në zona urbane. Prishtina është me shkallën më të lartë të migrimit.

Mbi 500,000 persona jetojnë jashtë vendit. Diaspora kosovare është faktor i rëndësishëm i zhvillimit ekonomik të Kosovës. Megjithatë, ky potencial ende nuk është shfrytëzuar sa duhet dhe nuk kanalizohet në aktivitete produktive të cilat do të kishin efekte zinxhirore. Përveç trajtimit të nevojave dhe prioriteteve të Diasporës së Republikës së Kosovës, është duke u hartuar edhe Strategjia për Diasporën e mbështetur me aktet normative në fuqi në Republikën e Kosovës.

Ekonomia e Kosovës është e re dhe dinamike, përdorë euron si valutë zyrtare dhe Bruto Prodhimin Vendor (BPV) në vitin 2014 ishte 4.916 miliardë €, BPV për kokë banori 3084€. Bazuar në të dhënat e Bruto Produktit Vendor përvitin 2014, duke marrë për bazë zhvillimet e treguesve kryesor makroekonomik, vërehet se rritja reale ekonomi kenë vitin 2014, krahasuar me vitin 2013 ishte 1.2%, ndërsa BPV me çmime aktuale në vitin 2014 ishte 5,567 mil. €. Në shkallë më të ulët për vitin 2014 për 0.8% rritje reale kishte në aktivitetin ekonomik bujqësia gjuetia, pylltaria dhe peshkimi.

Që nga viti 1999 Kosova është transformuar nga një ekonomi e centralizuar dhe e kontrolluar, në një ekonomi të tregut të lirë. Tani është synimi që të rritet konkurrenca brenda ekonomisë, duke rritur kapacitetet e eksportit për uljen e deficitit tregtar të Kosovës. Përveç që është anëtare e CEFTA-s, në qershor 2009 Kosova u bë anëtare e FMN-së (Fondi Monetar Ndërkombëtar) dhe BB-së (Banka Botërore), dhe aspiron anëtarësim në mekanizma të tjerë të fortë ekonomike dhe

financiarë si Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim (BERZH), Organizata Botërore e Tregtisë (OBT) etj.

Nga 03.11.2010 Kosova është pjesëmarrëse e *Global Environment Facility* (GEF) i cili është themeluar në prag të Samitit botëror të Rio 1992, si mbështetje për të ndihmuar vendet për trajtimin e problemeve më të ngutshme mjedisore të planetit tonë. Në dhjetor 2015 Ministria është bërë pjesë e Fondit për Klimë të Gjelbër. Përmes këtij fondi ipet mundësia për përkrahje financiare që do të ndihmojnë në zbatimin e planeve.

Politikat për zbutjen e efekteve nga ndryshimet klimatike

Autoriteti përgjegjës për politikat mjedisore dhe ndryshimet klimatike është Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH).

Strategjia Kombëtare për NdryshimetKlimatike është ndër katër dokumentet e përgjithshme të politikave mjedisore të shtjelluara në vijim.

Strategjia e Kosovës për Mbrojtjen e Mjedisit është hartuar për periudhën 2005-2015 e cila përfshinë: ndryshimet klimatike, acidifikimin, biodiversitetin, ujin, mjedisin urban dhe menaxhimin e mbeturinave.

Prioritetet e kësaj Strategjie janë:

- Kompletimi i legjislacionit për mbrojtjen e mjedisit, në harmoni me legjislacionin e BE-së;
- Plotësimi gradual i standardeve të BE-së;
- Zbatimi efikas dhe integrimi efikas i legjislacionit dhe metodologjive mjedisore në të gjithë sektorët;
- Ndërtimi dhe zhvillimi i mëtejshëm i institucioneve kompetente, duke përfshirë ngritjen e kapaciteteve;
- Themelimi i Eko-fondit;
- Themelimi dhe funksionimi i rrjetit të monitorimit mjedisor në Kosovë;
- Përdorimi racional i resurseve natyrore,
- Zhvillimi i programeve afatgjate për edukim;
- Fushatat dhe projektet e ndërgjegjësimit publik;
- Mbështetja e konceptit të importimit të teknologjive të 'pastra' në Kosovë;
- Aplikimi i konceptit të efikasitetit të energjisë në të gjithë sektorët e përdorimit të energjisë.

Plani i Kosovës për Veprim në Mjedis 2006- 2010, si pjesë e Programit të Qeverisë, është dokumenti i parë i hartuar në Kosovë që ka për synim përmirësimin gradual të situatës mjedisore, në të cilën kornizë do të bazohen të gjitha aktivitetet prioritare të institucioneve përkatëse që lidhen me mjedisin.

Në mënyrë specifike Plani parasheh veprimet vijuese për integrimin e sektorit mjedisor:

- Kompletimi i legjislacionit dhe harmonizimi me normat e BE-së
- Hartimi Planit të Veprimit për Bujqësi
- Riparimi i rrjetit për ujitje
- Krijimi i kushteve për zhvillimin e eko-turizmit
- Zbatimi i instrumenteve nxitëse për zbatimin e metodave alternative për prodhimtari bujqësore dhe kompostim
- Sigurimi i kushteve të përshtatshme për importin e materialeve për bujqësi dhe plasimi i produkteve ushqimore
- Ruajtja e metodave tradicionale nëpër ferma
- Zhvillimi i programeve trajnuese për fermerët që merren me çështjet e praktikave të mira në bujqësi
- Zhvillimi i treguesve bujqësor-mjedisor të monitorimit
- Vendosja e sistemit për çertifikimin e prodhimeve organike

SHTOJCA 4

Sipas skenarit bazë (Tabela 1), më 2022 kërkesa për energji elektrike do të rritet për 23,4% krahasuar me vitin 2015.

SKENARI BAZË I KËRKESËS SË ENERGJISË GWh	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Konsumatorët e amvisërisë	2.536	2.643	2.706	2.790	2.852	2.954	3.053	3.129	32.63	3.355	3.477	3.571	3.676	3.769
Konsumatorët komercialë	701	745	798	789	807	837	873	899	942	972	1012	1042	1084	1123
Gjithsej konsumatorët industrialë	1.210	1.296	1.322	1.237	1.265	1.312	1.370	1.410	1.477	1.525	1.586	1.634	1.699	1.761
Humbjet në KOSTT	175	131	115	128	126	129	132	133	136	138	140	142	144	146
Humbjet teknike në OSSH	799	780	785	797	770	734	749	741	734	726	719	712	705	698
Konsumi bruto i energjisë elektrike në Kosovë	5.421	5.94	5.725	5.742	5.820	5.966	6.176	6.312	6.551	6.716	6.934	7.100	7.307	7.496

Tabela 1. Skenari bazë, kërkesa bruto e energjisë elektrike, sipas kategorisë së konsumit (Balanci i Energjisë 2012-2022).³⁸

Krahas prodhimit të energjisë elektrike, shpërndarja dhe furnizimi gjithashtu përballesh me probleme teknike dhe humbje të energjisë elektrike. Viteve të fundit janë bërë investime të konsiderueshme në sistemin e shpërndarjes dhe kanë ndikuar në uljen e humbjeve, nga 42.80% më 2009 në 38.15% më 2011³⁹. Përkundër këtyre investimeve, ende nuk është përmbushur furnizimi cilësor dhe i sigurt i energjisë elektrike për konsumatorët.

Nga sasia e përgjithshme e gazrave serrë të emituar nga aktivitetet antropogjenë (rreth 10,5 milionë t CO_{2eq.}) më 2009 në Kosovë, prodhimi i energjisë elektrike nga thëngjillit kontribuon me 6.9 milionë ton CO_{2eq.} (duke mos llogaritur gazrat e liruar nga vetëndezja e thëngjillit në miniera – sasi kjo që nuk dihet). Parashikimet e prodhimit të energjisë elektrike tregojnë se deri më 2022, prodhimi i energjisë elektrike nga thëngjilli do të rritet në rreth 33% krahasuar me 2012. Ndonëse pas vitit 2018 do të hyjë në operim termocentrali i ri me efikasitet më të lartë pritet që emetimet e CO₂ do të vazhdojnë të rriten (Figura 1.).

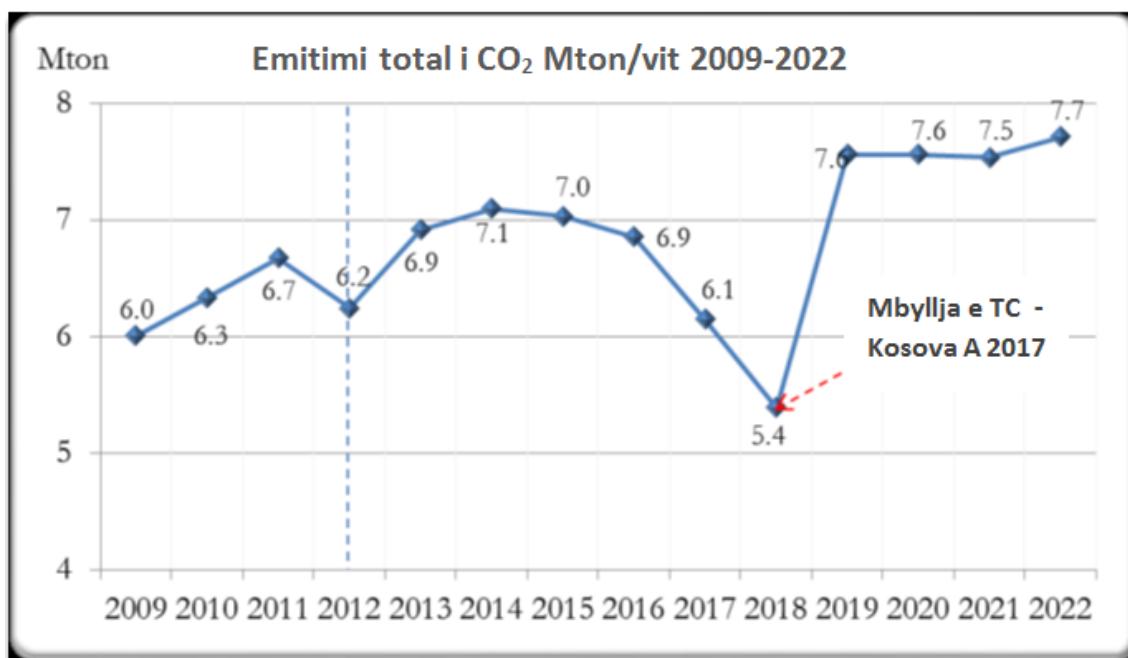

Figura 1. Emetimet e kaluara dhe të pritura nga termocentralet e Kosovës

Duke pasur parasysh të gjitha rrethanat që karakterizojnë vendin, por mbi të gjitha nivelin e ulët të zhvillimit ekonomik, social dhe teknologjik, mungesën e energjisë elektrike, rritja e kërkesës për energji elektrike, ulja e emetimeve nën nivelin aktual për shumë vite në vijim nuk mund të jetë pritje reale. Ajo që duket të jetë reale është arritur një devijim nga skenari i veprimit të zakonshëm (frenimi i rritjes së emetimeve) me masa të ndryshme të zbutjes. Më shumë mund të arrihet me asistencë shtesë të bashkësisë ndërkombëtare.

³⁸ http://mzhe.rks-gov.net/repository/docs/Balanca_afatagjate_2013_-2022_-_eng_finall.pdf

³⁹ Burimi, 2011 Raporti vjetor, ZRRE

Strategjia e Energjise e Republikës së Kosovës 20017-2027 i kushton vëmendje të veçantë pajtueshmërisë me legjislacionin evropian, dispozitave që janë të detyrueshme për Kosovën, meqë kjo e fundit i merrë përsipër këto obligime përmes anëtarësisë së saj në Traktatin e Komunitetit të Energjisë. Strategjia ka për synim që të nxisë shfrytëzim racional të resurseve të energjisë dhe rritje të efijencës së energjisë, si dhe shfrytëzim të burimeve të ripërtërishme të energjisë dhe futjen e teknologjive të reja për zbatimin e standardeve mjedisore të përcaktuara me ligj.

Në periudhën afatmesme, linjiti do të vazhdojë të jetë burim kryesor për prodhim energjisë elektrike në Kosovë. Rezervat e linjtit në Kosovë gjenden në dy pellgje të mëdha, në 'Rrafshin e Kosovës' dhe atë 'Dukagjinit'. Rezervat gjeologjike të linjtit vlerësohen të jenë deri në 12.5 miliardë tonelata (duke përfshirë të gjitha kategoritë e rezervave). Tabela 2. paraqet një përmbledhje të rezervave të linjtit sipas lokacionit⁴⁰.

Basenet e linjtit	Sipërfaqja [km ²]	Rezervat [milionë tonelata]			
		Të hulumtuara		Të eksploatueshme	
		t	t _{ce}	t	t _{ce}
Kosova	274	10,091	2,957	8,772	2,521
Dukagjini	49	2,244.8	782	2,047.7	464
Të tjera	5.1	106,6	22	73.2	19
Gjithsej		12,442.4	3,761	10,892.9	3,004

Tabela 2. Rezervat e linjtit sipas lokacionit

Sistemet e ngrohjes qendrore ekzistojnë vetëm në Prishtinë, Gjakovë dhe Mitrovicë. Këto sisteme përbushin vetëm 3% të kërkesës për ngrohje. Teknologjitë ekzistuese bazohen në djegien e mazutit dhe naftës. Ky sektor gjithashtu ka vështirësi si pasojë e teknologjisë së vjetër, ndikimeve negative në mjedis dhe nivelit të ulët të faturimit dhe inkasimit të energjisë së furnizuar. Nevoja për zhvillimin e tregut të ngrohjes është përfshirë në rezultatet e Studimit të Tregut të Ngrohjes (ELC, Studimi i Bankës Botërore, 2007). Zhvillimi i një tregu të tillë do të stimulohet nga Qeveria. Ligji për Ndërmarrjet Publike i ka vënë këto ndërmarrje në administrim komunal. Një zhvillim shumë i rëndësishëm në sektorin e ngrohjes qendrore ka qenë fillimi i funksionimit të projektit të kogjenerimit TC Kosova B - NQ Termokos (2014/2015), i cili është zhvilluar përmes WBIF, ku Institucion financiar udhëheqës ka qenë Banka Gjermane për zhvillim (KfW). Me këtë projekt NQ Termokos i mundësohet furnizimi me energji termike nga TC Kosova B me kapacitet të përgjithshëm nominal prej 140 MWt (2 x 70 MWt). Financimi i këtij projekti është mundësuar nga donacionet e Komisionit Evropian, Qeverisë Gjermane, të Suedisë dhe Luksemburgut, Qeverisë së Kosovës dhe Komunës së

⁴⁰Institute Inkos – "Studim për vlerësimin e hulumtimeve dhe rezervave gjeologjike të linjtit në Kosovë", Pellgu i Kosovës, Prishtina 2007, faqe 81; dhe pellgu i Dukagjinit, Drenicës dhe të tjera, Prishtina 2007, faqe 56 dhe faqe 24.

Prishtinës. Pra nga vlera totale e projektit 86.54% janë donacione ndërsa 13.46% kredi me kushte të favorshme.

Ligjislacioni për Energjinë, përcakton parimet dhe rregullat e përgjithshme përmes të cilave drejtohen veprimtaritë në sektorin e energjisë në Republikën e Kosovës, me qëllim të garantimit të furnizimit të sigurt, të qëndrueshëm dhe të cilësisë së lartë me energji, për të krijuar kushte për një treg të hapur funksional, transparent dhe konkurrues, duke promovuar shfrytëzimin më eficient të energjisë, rritjen e energjisë nga burimet e ripërtëritshme dhe bashkëprodhimit, mbrojtjen e mjedisit nga aktivitetet e energjisë dhe veprimet me të cilat krijohen dhe në bazë të të cilave zbatohet politika e energjisë dhe planifikimi i zhvillimit të sektorit të energjisë.

Kërkesa e ardhshme për energji supozohet të mbulohet nga prodhimi vendor dhe importet. Në periudhën në vijim, energjia elektrike do të sigurohet nga termocentralet 'Kosova A' dhe 'Kosova B', dhe më pas nga Termocentrali 'Kosova e Re', i cili parashikohet ta ketë një njësi me kapacitet të instaluar 500 MW dhe sipas planifikimeve do të hyjë në funksion të operimit në fund të vitit 2021/2022.

Gjithashtu, në periudhën afatgjate, parashihet zhvillimi i kapaciteteve të reja nga burime të ripërtëritshme të energjisë.

Kosova synon integrimin sa më shpejtë në BE. Në funksion të kësaj, Kosova është palë nënshkruese e Traktatit për themelimin e Komunitetit të Energjisë (TKE) të Evropës Juglindore që ka hyrë në fuqi më 1 korrik 2006. Në këtë kontekst, Qeveria e Kosovës mbetet shumë e përkushtuar për zhvillimin e sektorit të energjisë në përputhje me kërkesat e TKE-së. TKE kërkon zbatimin e *Acquis Communautaire* nga të gjitha palët kontraktuese sipas një afati kohor që parashikon zbatimin e reformave të kërkuara. Kjo do të kërkojë edhe zbatimin e objektivave të planit të BE-së 20-20-20 për sektorin e energjisë, që kërkon nga vendet anëtare që deri në vitin 2020:

- Të ulen emetimet e gazrave serrë për 20%,
- Të rritet proporcioni i energjisë së ripërtëritshme të konsumit të energjisë në 20%, dhe
- Të përmirësohet eficientia e energjisë për 20%.

Në kuadër të obligimeve të marra brenda Traktatit të Komunitetit të Energjisë, Kosova si palë nënshkruese, më 2011 ka miratuar Planin Kombëtar të Veprimit për Eficiencë të Energjisë (PKEE) 2010 -2018⁴¹ dhe gjithashtu gjatë vitit 2013 ka hartuar Planin Kombëtar të Veprimit për Energji të Ripërtëritshme (PKVER) 2011 - 2020⁴². Të dy planet përcaktojnë caqe për Kosovën në kuptim të eficiencës së energjisë dhe pjesës së burimeve të ripërtëritshme të energjisë deri më 2020:

- Përmirësimi i eficiencës së energjisë për 9 %
- Rritja e pjesës së burimeve të ripërtëritshme të energjisë në 25 % (synohet 29,47%)

Kosova është e zotuar që t'i përmbushë këto synime duke vepruar në përputhje me të gjitha direktivat, normat dhe standardet përkatëse të BE-së për energji dhe mjedis, si dhe dispozitat e Traktatit të Komunitetit të Energjisë.

⁴¹<http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/1280177.PDF>

⁴²<http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/2570177.PDF>

SHTOJCA 5

Resurset e ujit dhe përshtatja me ndryshimet klimatike ndryshimet klimatike

Zhvillimi i vlerësimeve të ndikimit në mjedis, studimeve të fizibilitetit që analizojnë ndryshueshmërinë e opsioneve të bartjes së ujit, duhet t'i paraprijnë zhvillimit të infrastrukturës së duhur përfundimtare të transportimit të ujit nga një pellg lumor në tjetrin.

Pjesa perëndimore dhe jugore e Kosovës, e njohur si Rrafshi i Dukagjinit, është më e pasur me ujë sipërfaqësorë dhe nëntokësorë. Pjesa veriore dhe lindore e Kosovës, e njohur si Fusha e Kosovës, ka më pak resurse ujore në dispozicion. Megjithatë, kjo zonë ka përqendrimin më të madh të popullatës dhe më së shumti pika të nxehta të cilat shkaktojnë ndotje ekstreme të ujit.

Kategoritë kryesore të përdorimit të burimeve të ujit të janë: furnizimi me ujë të pijshëm për ekonomi familjare, furnizimit me ujë për Industrinë dhe Energjetikën (për hidroenergjinë dhe për ftohje të termocentraleve) dhe për qëllime të ujitjes. Bazuar në Raportin Vjetor të Performancës së Ofruesve të Shërbimeve të Ujit në Kosovë për vitin 2012, industria e ujit në Kosovë është ende e dobët; duke treguar mangësi në shumicën e treguesve të performancës të tilla si mbulimi i shërbimit që është në nivel prej 78%.

Cilësia e ujit të lumenjve në Kosovë është e dobët për shkak të mungesës së impianteve të trajtimit të ujërave të zeza, hedhjes së mbeturinave përgjatë/ose pranë brigjeve të lumit, mirëmbajtjes së dobët apo inekzistente të shtretërve të lumenjve. Zakonisht cilësia e lumenjve në rrjedhën e sipërme përfaqëson një habitat të shëndetshëm ujor dhe plotëson standardet mjedisore. Disa nga lumenjtë kryesorë të rrymës së poshtme nga komunat më të mëdha dhe industrinë janë të ndotura rëndë sa që uji nuk mund të përdoret për furnizimin me ujë ose për qëllime të ujitjes. Lumenjtë kryesorë në Kosovë bien në kategorinë e ndotjes 2 dhe 3.

Ndikimi i ndryshimeve klimatike mund ta përkeqësojë edhe më shumë cilësinë e rrjedhave të ujit, në veçanti gjatë muajve të verës kur pritet ndryshim në trendet e reshjeve që do të pasqyrohen në rrjedhën e ulët të lumenjve dhe nga rritja e temperaturave, gjersa burimet e kontaminimit vazhdojnë të jenë të pandryshuara. Ndotja e burimeve sipërfaqësore dhe nëntokësore të ujit do të ndikojnë rëndë në shëndetin e njerëzve; ajo mund të pengojë rritjen ekonomike dhe mund të ndikojë në bollëkun dhe sigurinë e ushqimit.

Shumica e popullsisë rurale dhe urbane që nuk ka rrjet të kanalizimit në baza individualepërdor gropa apo shkarkim septiktë ujërave të zeza, për në lumenjtë e afërt apo përrenjë . Mungesa e rrjetit të kanalizimit dhe mungesa e trajtimit adekuat të ujërave të zeza është duke shtuar presionin në burimet e ujërave të freskëta. Rrjeti i kanalizimit, në përgjithësi, vlerësohet të jetë në një gjendje shumë të keqe. Përveç komunës së Skenderajt që ka impiant për trajtimin e ujërave të zeza, qendrat tjera urbane dhe fshatrat rurale në Kosovë ende nuk bëjnë trajtimin e ujërave të zeza. Që nga viti 2013, kanë filluar punimet për një impiant të tillë në Prizren. Gjithashtu, studimet e fizibilitetit janë përfunduar për Prishtinën, Pejën, Gjakovën, Gjilanin,

Ferizajin dhe Mitrovicën. Ujërat e zeza urbane dhe industriale derdhen direkt në lumenjë pa ndonjë trajtim paraprak. Ndotja me metale të rënda dhe materie të tjera toksike paraqet sfidë dhe shqetësim për sa i përket cilësisë së ujërave sipërfaqësorë dhe nëntokësorë. Strategjia Shtetërore për Ujërat e Kosovës dhe Ligji për Ujërat obligojnë trajtimin të detyrueshëm të ujërave të zeza industriale.

Presionet në burimet ujore, edhe ashtu të pamjaftueshme po rritet si pasojë e aktiviteteve antropogjene dhe të rritjes së kërkesës për ujë në të gjithë sektorët dhe të ndotjes përgjatë ujrrjedhave. Rritja e temperaturave dhe zvogëlimi i sasisë së reshjeve në dekadën e fundit do të ndikojnë drejtpërdrejt në regjimin e rrjedhës së lumenjve dhe në nivelin e ujërave nëntokësore.

Duke pas parasysh tërë këtë që u tha më sipër, është më se i domosdoshëm një vlerësim për cenueshmërinë e ujit të freskët në mënyrë që të identifikohen rreziqet potenciale, dhe njëherit t'iu sigurohet vendimmarrësve një paralajmërim i hershëm për nevojën e monitorimit të ndryshimeve të mundshme.

Për t'iu përgjigjur sfidave ndaj ndryshimeve klimatike, Kosova duhet të hartoi dokumentet strategjike dhe planet e veprimi për të integruar masat e zbutjes dhe përshtatjes së ndryshimeve klimatike. Kjo duhet të bazohet në hulumtime gjithëpërfshirëse shkencore të vlerësimit të ndikimeve të mundshme të ndryshimeve klimatike në resurset ujore. Në Strategjinë Shtetërore për Ujra dhe në planet për menaxhimin e pellgjeve të lumore të integrohen çështjet si në vijim:

- Trajtimin e ujërave të zeza, ripërdorimin e ujit, duke përfshirë këtu edhe pakot stimuluese për ripërdorimin e ujit.
- Menaxhimin e ujërave nëntokësore, rimbushjen e aquiferëve të ujërave nëntokësore, kufizimin e detyrueshëm nxjerrjes së ujërave nëntokësore dhe monitorimin e ujërave nëntokësore.
- Programi për menaxhimin e rrezikut, duke përfshirë mbrojtjen nga përmbytjet dhe identifikimin e zonave me rrezik nga përmbytjet.
- Programi për menaxhimin e thatësirave, ndarjes së ujit dhe prioritizimit të kategorive të konsumatorëve në situata të thatësirave.
- Nxitjen e mbledhjes (shfrytëzimit) të ujit nga shiu dhe programe stimuluese për mbledhjen e ujit nga shiu.

Bujqësia, pylltaria, biodiversiteti dhe planifikimi i përdorimit të tokës

Sipas anketimit për ekonominë shtëpiake bujqësore në vitin 2012 llogaritet se rreth 378,768 ha janë tokë e përgjithshme dhe 277,364 ha (73 %) janë tokë bujqësore. 41 % e tërës së kësaj sipërfaqeje shfrytëzohet si tokë e punueshme dhe 26.0 % për livadhe dhe kullota ndërsa 5 % e tokave bujqësore – përqindje e cila po pëson rënie – janë lënë djerrina. Përdorimi i pemishteve ka shënuar rritje gjatë periudhës 2009-2012 për 10.1%. Gjithashtu, sipërfaqet e përdorura për kultura bujqësore, vreshta dhe serra janë rritur ndjeshëm gjatë viteve të fundit.

Prodhimi blegtoral ka rëndësi të lartë ekonomike dhe është sektor fitimprurës bujqësor që gjithashtu promovon sektorë të tjerë bujqësorë siç janë prodhimi i bimëve, industria e përpunimit, etj. Vlerësohet se rreth 94,000 ferma bujqësore (52 % të gjithsej numrit të fermave) janë aktive në prodhim blegtoral. Shumica e prodhimit blegtoral bëhet përgjithësisht në ekonomi familjare rurale. Fermat gjysmëkomerciale dhe komerciale kanë prodhim më intensiv blegtoral me raca më cilësore të kafshëve.

Bujqësia dikur përbënte 25% të BPV në vitet e 1980-ta dhe fillim të 1990-ta, ndërsa tani rreth 14.1% të BPV-së (burimi: të dhëna nga ASK nga 2011). Bujqësia përbën rreth 35% të gjithsej punësimit (Pasqyrë e Shtetit, prill 2013, Raport i BB-së). Sektori bujqësor gjithashtu përbën 16% të gjithsej vlerës së eksportit dhe mbetet sektor i rëndësishëm ekonomik dhe krijues i BPV-së.

Për sa i përket pylltarisë, 42,7% të sipërfaqes tokësore të Kosovës është e mbuluar me pyje dhe toka pyjore (464,800 ha), nga të cilat 60% janë pyje në pronësi shtetërore (278,880 ha) dhe 40% janë pyje private (185,920 ha) (Burimi: Strategjia për Zhvillimin e Pyjeve 2010-2020). Mbulimi pyjor në Kosovë është më i madh sesa në shtetet fqinje (Shqipëri 28%, Maqedoni 39%, Mal i Zi 40% dhe Serbi 31%); megjithatë, cilësia dhe produktiviteti i pyjeve ekzistuese janë shkak për shqetësim. Në veçanti në terrenet e rrëpirëta malore ka sinjale alarmante të shkretëzimit për shkak të erozionit të rëndë të tokës (Burimi: Mbështetje për zbatimin e Politikës dhe Strategjisë së Pyjeve në Kosovë GCP/KOS/005/FIN):

- 32.200 ha konsiderohen si pyje “pa pemë”;
- 171.200 ha janë pyje të krijuara përmes mbjelljes natyrore, të kategorizuara si pyje të larta (h > 16 m);
- 115.800 ha kategorizohen si pyje të ulëta (të krijuara nga kërcëjtë), që dominojnë pjesën qendrore të Kosovës;
- 21.200 ha quhen pyje të ulëta me standardet (pyje të ulëta me prani të pemëve me lartësi);
- 2.200 ha janë pyje të krijuara përmes pyllëzimit.

Janë rreth 120.000 pronarë të pyjeve private në Kosovë, të cilët menaxhojnë pyjet e tyre në sistemin tradicional dhe zakonisht nuk mbjellin pemë të reja. Ata mbështeten në mbjelljen natyrore për rigjenerimin e pyjeve të tyre, që thuhet se rigjenerohet me bollëk, dhe aplikojnë rimbjellje vetëm në disa raste të jashtëzakonshme. Vlerësohet se e tërë sipërfaqja e rimbjellë në pyje private nuk i tejkalon 30 ha/vit në tërë Kosovën. Madhësia mesatare e një pasurie private të pyjeve është 2 ha, e shpërndarë në disa parcela dhe zakonisht plotësohet nga kullota dhe toka bujqësore. Objektivat e menaxhimit të shumicës së pronarëve të pyjeve janë prodhimi i drunjëve të zjarrit për qëllime të mbijetesës, rritja e stokut, dhe mbrojtja e tokës nga erozioni. Shumë pak pronarë të pyjeve janë të gatshëm të shndërrojnë pyjet e tyre të ulëta në pyje të larta. Shumica e pronarëve të pyjeve private nuk kanë plane të menaxhimit.

Për sa i përket biodiversitetit, Kosova edhe pse me sipërfaqen relativisht të vogël është e pasur me specie bimore. Ekzistojnë 13 lloje të bimëve që rriten vetëm në Kosovë dhe rreth 200 specie

që rriten në Ballkan. Numri i përgjithshëm i specieve bimore është më i madh se në disa vende evropiane. Ky diversitet është rezultat i aktiviteteve komplekse të faktorëve fizikë, si toka dhe klima të cilat krijojnë diversitet të habitateve dhe kushte për rritjen e bimëve. Në territorin e Kosovës janë rreth 24 specie të bimëve të rrezikuara si rezultat i aktiviteteve njerëzore. Këto janë kryesisht të përqendruara në zonat malore por edhe në zonat fushore.

Ekzistojnë rreth 46 specie gjitarësh në Kosovë – shumica prej tyre me rëndësi rajonale dhe globale. Disa specie të shpezëve ujore janë humbur si pasojë e shkatërrimit të ligatinave, ndotjes dhe degradimit të lumenjve. Gjuetia ishte shumë intensive gjatë 1990-ve, dhe tani raportohet për një reduktim të gjuetisë së paligjshme. Gjuetia e paligjshme ka rezultuar në rritje të popullatës të kafshëve të rrezikuara. Pjesa më e madhe e pasurisë së biodiversitetit të bimëve tokësore dhe kafshëve është në malet e larta në jug dhe perëndim të Kosovës. Biodiversiteti i ekosistemeve ujore ka rënë ndjeshëm, sidomos për sa i përket specieve të peshkut si rezultat i ndotjes së ujërave dhe degradimit të shtratit të lumenjve (Burimi: Strategjia dhe Plani i Veprimit për Biodiversitetin 2011 – 2020).

Pjesa më e madhe e tokës në Kosovë, rreth 94% të sipërfaqes së përgjithshme të Kosovës, është tokë bujqësore dhe pyjore, ndërsa vetëm 5-6% e tokës përdoret për ndërtim. Nga gjithsej tokat bujqësore rreth 90% janë prona private. Në bazë të vlerësimeve të MBPZHR-së, çdo vit rreth 400 ha ndryshojnë destinimin e përdorimit nga toka bujqësore në toka ndërtimore. Një nga zhvillimet kryesore është ndërtimi i pakontrolluar, si pasojë e mungesës së planeve zhvillimore urbane dhe komunale, si dhe zbatimit të dobët të legjislacionit për mbrojtjen e tokave bujqësore. Faktorët e tjerë përfshijnë: 1) humbja/degradimi i sipërfaqeve bujqësore, b) shpyllëzimi, c) gurthyesit dhe reparacionet, c) deponitë.

SHTOJCA 6

MËNYERA E MENAXHIMIT TË TË DHËNAVE DHE VLERËSIMI

Menaxhimi i të dhënave

Të dhënat duhen menaxhuar në pajtim me rregullat e zyrës (posta e regjistruar, ruajta e të dhënave, etj.). Secili nëngrup i GPNM-së duhet të mbajë regjistra për përkujtuesit e dërguar, kërkesat për të dhëna, për të dhënat e dorëzuara, raportet e brendshme, procesverbalet, përfundimet nga takimet e GPNM-së dhe nga takimet me palë tjera të interesit, dokumentimet e konsultimeve publike dhe raportet lidhur me zbatimin.

Indikatorët

Qëllimi kryesor i monitorimit të zbatimit të SNK-së është që të vlerësojë nivelin e zbatimit dhe efektet pasuese të intervenimeve të implementuara. Për të lehtësuar procesin, në Tabelën 3 janë propozuar indikatorët dhe burimet e verifikimit për të gjitha intervenimet e listuara në Planin e Veprimit.

Intervenimi	Indikatori	Burimi i verifikimit
Monitorimi dhe raportimi lidhur me zbatimin e SNK-së	Përditësimi i fundit i të dhënave lidhur me zbatimin e SNK-së	Raportet e brendshme vjetore Raportet zyrtare
Integrimi i objektivave të SNK-së në dokumentet relevante strategjike/politikat sektoriale	Indikatori mund të shprehet në % apo në numrin total të dokumenteve strategjike ku janë integruar objektivat e SNK-së	Politikat sektoriale relevante
Përmirësimi i gjenerimit të informatave, shfrytëzimit të informatave dhe komunikimit	Indikatori është cilësor. Mund të realizohet një anketë e bazuar në pyetësor të thjeshtë me qëllim të zhvillimit të raportit përfundimtar. Alternativë: numri i shënimeve të mbledhura dhe shkëmbimeve të bëra	Kërkimi, të dhënat e dorëzuara nga institucionet përgjegjëse
Trajnimi i profesionistëve	Numri total i trajnimeve Numri total i personave të trajnuar	Të dhënat e dorëzuara nga institucionet përgjegjëse
Intervenimet për ndërgjegjësim publik	Numri total i fushatave për ndërgjegjësim publik, Alternativë: vlerësimi i audiencës së arritur	Monitorimi i shtypit, materialet promovuese.
Zhvillimi i pakos së taksës klimatike	Numri i instrumenteve financiare të zhvilluara	Aktet ligjore/Gazeta zyrtare
Krijimi i Sistemit Kombëtar të Inventarizimit	Përditësimi i fundit i Inventarizimit Kombëtar të GS-ve	Raporti i inventarizimit të GS-ve
Intervenimet lidhur me shëndetin publik	Indikatori është cilësor.	Të dhënat e dorëzuara nga institucionet përgjegjëse
Përmirësimi i zbatimit të PKVM-së për periudhën 2013-2017	Niveli i implementimit të PKVM-së ⁴³	Raporti i zbatimit të PKVM-së
Zhvillimi i Platformës për Menaxhim të Rrezikut	Organi dhe mekanizmi i krijuar për zvogëlim të rrezikut	Vendimi qeveritar
Hartimi i Planit Kombëtar për Menaxhim të Thatësirave (PKMTH)	Draft PKMTH-ja i hartuar	Draft PKMTH

⁴³ Niveli i implementimit mund të shprehet si % e masave të realizuara, apo në mënyrë cilësore (për shembull: "Implementuar në pajtueshmëri me dinamikën e planifikuar" apo "Ka vonesa në implementimin e masave që lidhen me SNK-në")

Themelimi i grupit punës ndërqeveritar të institucioneve përgjegjëse për mbrojtje të pyjeve	Organi i themeluar	Vendimi qeveritar
Hartimi i standardeve dhe udhëzimeve ndërtimore për ndërtesa të gjelbra dhe kulme të gjelbra	Standardet e hartuara dhe të miratuara	Aktet ligjore/Gazeta zyrtare
Zhvillimi i legjislacionit për ujërat	Aktet ligjore të miratuara	Aktet ligjore/Gazeta zyrtare
Parandalimi i vetë-ndezjes së linjtit	Intervenimet e kryera	Të dhënat e dorëzuara nga institucionet përgjegjëse; raportet nga inspektimi
Zhvillimi i dizajnit të masave rehabilituese për të siguruar integritetin strukturor të hidro-sistemit Ibër-Lepenci	Dizajni i masave për rehabilitim i përfunduar	Të dhënat e dorëzuara nga institucionet përgjegjëse; Vlerësimi i ndikimit mjedisor
Zhvillimi i dizajnit për impiantin për trajtim të ujërave acidike të shkarkuara (Miniera e Novobërdës)	Dizajni i impiantit për trajtim i përfunduar	Të dhënat e dorëzuara nga institucionet përgjegjëse; Vlerësimi i ndikimit mjedisor
Përmirësimi i zbatimit të PKVER-it (2011-2020)	Niveli i implementimit të PKVER-it	Raporti për zbatimin e PKVER-it
Zhvillimi i strategjisë për menaxhimin e ujërave tokësore	Strategjia e zhvilluar	Vendimi qeveritar për miratimin e Strategjisë
Modernizimi i rrjeteve monitoruese hidrometeorologjike	Numri i stacioneve të modernizuara	Të dhënat e dorëzuara nga institucionet përgjegjëse;
Zvogëlimi i rrezikut nga përmytjet	Baza e të dhënave për rrjedhat lumore e krijuar; Hartëzimi i zonave të prirura për përmytje i përfunduar: Numri i planeve të zhvilluara lokale për menaxhim të rrezikut nga përmytjet	Të dhënat e dorëzuara nga institucionet përgjegjëse
Zhvillimi dhe miratimi i akteve të nevojshme ligjore që lidhen me transferin e ujërave	Aktet ligjore të miratuara	Aktet ligjore/Gazeta zyrtare